

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

147316

Siyasal ve Toplumsal Açıdan Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

147316

Ercan BALCIOĞLU

Danışman
Yrd. Doç Dr. Ayşe AZMAN

Mersin,2004

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

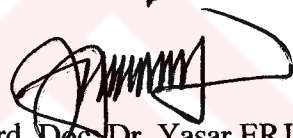
Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Ayşe BALCI

Üye Yrd. Doç. Dr. Ayşe AZMAN
(Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERJEM

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

.../.../20..

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu araştırmaya başlamadan önce kafamda varolan birtakım soruların yanıtlarını bulmuş olmak büyük bir mutluluk kaynağı. “Biz neden Batılılaşıyoruz?”, “Neden gösterişli bir tarihi geçmişimiz olduğu ile öğünmemize rağmen bugün modern, gelişmiş olan biz değil de modernleşen, gelişmekte olanız?”, “Avrupalı Devletler neden bize ifte standart bir tutum sergiliyorlar?” ya da “Biz ne zaman Avrupalı Devlet olarak AB’nde yerimizi alacağız?” bu sorulardan bazıları idi. Bu sorular sosyoloji eğitimim boyunca yeni boyutlar kazandı. Özellikle Türkiye’nin modernleşme/batılılaşma süreci AB ile olan ilişkileri açıklamada bir toplumsal değişme projesi olarak karşıma çıkmıştı. şimdilerde Türkiye-AB ilişkileri yeni bir noktaya geldi. Amacım hem kafamdaki bireysel soruların açıklanması hem de modernleşme/batılılaşma sürecinde odak noktası haline gelen Türkiye’nin AB’ye katılım süreci tartışmalarına sosyolojik cepheden katkıda bulunmaktır. İşte o günlerde başlayan yanıt arama süreci sonucu bu çalışma ortaya ıktı. Sosyolojide batılılaşma toplumsal değişme sorunu olarak yoğun bir şekilde ele alınmaktadır. Bu tartışmalara katkı sağlamak amacıyla bu çalışmayı yapmaya karar verdim.

Çalışma boyunca yardımlarını eksik etmeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ayşe AZMAN, hocalarım Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERJEM, Doç. Dr. Ayşe BALCI ve Öğr.Gör. Mehmet BARUT’a teşekkürü bir borç bilirim.

Siyasal ve Toplumsal Açından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Avrupa bütünleşme projesine katılma isteği, siyasal ve toplumsal boyutlarıyla tarihsel bir perspektif çerçevesinde incelenmiştir. Savaş sonrasında Batı Dünyası'nın farklı kurumlarına katılma girişimlerinde bulunan Türkiye iki farklı tutumla karşılaşmıştır. 1932'de Birleşmiş Milletler, 1949'da Avrupa Konseyi'ne, 1952'de Kuzey Atlantik Teşkilatı'na (NATO) ve ilerleyen süreçte Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) ve Batı Avrupa Birliği (BAB) gibi kurumlara üyelikte zorlanmayan Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yaptığı başvuruda benzer bir sonucu alamamıştır. Çalışmanın esasını Türkiye-AB ilişkilerini tarihsel süreç bağlamında belli değişkenler etrafında açıklayabilmek oluşturmaktadır. Bu temel değişkenler iki farklı görünümde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, demokrasi, insan hakları hukukun üstünlüğü gibi siyasal-yönetimsel alan, diğeri; din,dil, farklı tarihsel geçmişler, farklı kültürel coğrafyalar gibi kültür ve kimlik eksenli alanlar etrafında biçimlenmektedir. Çalışmada o günden bugüne Türkiye AB ilişkilerinde yaşanan sorunlar kültür, kimlik gibi toplumsal ve siyasal boyutlarıyla incelenmiştir.

Bu çalışmada, temel bazı sayıtlılardan yola çıkıldı. Öncelikle, Türkiye'nin AB'ne üyelik süreci Türk batılılaşma ve modernleşme projesinin bir devamı olarak ele alındı. Bu bağlamda Türkiye-Avrupa ilişkileri değerlendirildiğinde Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan batılılaşma süreciyle ortaya çıkan siyasal bağlamda ilişkilerin Cumhuriyet Türkiye'sinde de belli bir devamlılık gösterdiği saptanmıştır. Bu nedenle her iki taraf açısından ilişkilerin siyasal boyutu ön plandadır. Adaylık sürecinde Türkiye'den istenen Kopenhag kriterlerine "uyum süreci" bunun en açık göstergesidir. Çalışmada

ortaya çıkan diğer bir boyut ise; her iki tarafın toplumsal kimliklerine yöneliktir. Türkiye açısından “modern batılı devlet” olma idealinin uzantısı olarak biçimlenen bu süreç, Avrupa açısından ise; Batı’nın tarihten gelen kültür ve kimlik farklılıklarının ön plana çıktığı, kendi kimliğinde de değişim ve dönüşümlere yol açacak bir süreçtir. Sonuç olarak Türkiye-AB ilişkileri sözü edilen ana değişkenler çerçevesinde biçimlenmekte ve günümüzde de süreklilik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Modernleşme, Batılılaşma, Kimlik, Türkiye-AB İlişkileri

Turkey And European Union Relation From A Political And Soical Perspective

ABSTRACT

This study focuses on Turkey's political and social attempts to join the European Union project in the period that followed the Second World War from a historical perspective. Turkey has attempted to participate in various Western Unions in the Post-War period, and it has faced two different approaches. Although Turkey has not faced any problems in joining the Western Allies' United Nations in 1932, NATO in 1952, EC in 1949 and institutions such as the OECD and BAB in the following years, it has not been able to achieve similar results in its attempts to become a member of the EU. This study intends to explain Turkish-EU relations from an historical perspective with certain variables. These principle variables have two different appearances. The first are democracy, human rights and the supremacy of the law and the second are religion, language, different historical pasts and different cultural geographies. While the former ones structure around a political and administrative axis, the latter constitute around a cultural and identity axis. This study aims to investigate the cultural and identity matters in Turkey and EU relations from a social and political perspective.

There are certain pre-suppositions at the onset of this research. Firstly, the period that corresponds to Turkey's attempts to become an EU member has been accepted as the continuation of Turkey's westernization or Modernization Project. In this respect, when Turkey-EU relations are closely inspected, it becomes quite evident that the political interrelations that emerged as an outcome of the the modernization process of the late-Ottoman Period has shown a certain continuation during the Republican Turkey. Therefore, the political dimension of the relations is in the foreground for both of the

parties concerned with this matter. “The Adaptation Period” to the Copenhagen Criteria that was set as a pre-requisite to Turkey makes this assumption very evident. Another point that has become obvious in this study is directed at the the social identities of the both parties involved in this matter. This period has been viewed as the continuation of ideal to become a modernized western nation; however, it has been viewed rather differently by Europe. To Europe, this period functions as the grounds on which the cultural and social identity differences that come as a part of the Western historical heritage are unveiled. Furthermore, this period will cause changes and transformations in its very own identity. Consequently, Turkey-EU relations are shaped according to these variables and are still in progress at present.

Keywords: European Union, Modernization,, Westernization, Identity,Turkey and European Union Relations

İÇİNDEKİLER	sayfa no
Önsöz	i
Özet	ii
Abstract	iv
İçindekiler	vi
Kısaltmalar Listesi	viii
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM: TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİ	21
II.BÖLÜM: TOPLUMSAL KİMLİKLER BAĞLAMINDA	
AVRUPA ve TÜRK KİMLİĞİ	31
II.1. Kimliğin Tanımı	31
II.2. Avrupa Kimliği	37
II.3. Avrupa'da Türk Kimliği	63
III. BÖLÜM: SİYASAL BAĞLAMDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ	73
III.1. İkinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa Bütünleşmesine	
Doğru Türkiye Avrupa İlişkileri	76
III.2. Türkiye AET İlişkilerinin Ekonomik Alandaki Görünümü	79
III.3. Türkiye Avrupa İlişkilerinde 1980 Sonrası Yaşanılan Değişimler	83
III.4. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Avrupa İlişkilerinin Gelişimi	88
IV. BÖLÜM: KÜLTÜR ve KİMLİK BAĞLAMINDA AVRUPA'DA	
TÜRKİYE'NİN ÜYELİĞİNE KARŞI GELİŞTİRİLEN TEMEL SAVLAR	95
IV.1. Farklı Din ve Kültür	95
IV.2. Nüfus	99

IV.3. Coğrafya	103
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	110
EKLER	
EK-1 Avrupa Entegrasyonunun Kısa Tarihi	
EK-2 Türkiye-AB İlişkilerinin Kronolojisi	
EK-3 Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi	

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Tesisleri,
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
AK	Avrupa Konseyi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BAB	Batı Avrupa Birliği
CDU	Hıristiyan Demokratlar Birliği
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Alanı
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GB	Gümrük Birliği
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
KEİP	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi
KP	Katma Protokol
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı
OA	Ortaklık Antlaşması
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri ülke gündeminde en fazla tartışılan konulardan biridir. Aslında tartışmalar yeni değildir ve Türkiye-AB ilişkilerine* yönelik bu tartışmalar dönemsel farklılıklar göstermektedir. Kimi zaman ilişkilerin ekonomik boyutu öne çıkarken, kimi zaman ise siyasi, sosyal ve kültürel boyutunun öne çıktığı görülmektedir. Son günlerde, Türkiye-AB ilişkilerinin geldiği düzey, Türk siyasi hayatının yeniden şekillenmesinde etkin rol oynamaktadır. 3 Kasım 2002 seçiminin sonuçlarına bakıldığında bu etki AKP'nin iktidar olmasıyla da açıkça görülmektedir. Siyasi arenayı geçmişte olduğu gibi, "sağ - sol" kavramlarıyla değerlendirme eğilimi etkinliğini yitirmiştir. Bunun yerine, Avrupa Birliği tam üyelik sürecine "ulusal" ve "küresel" açıdan yaklaşan siyasi partilerin oluşturduğu bir politik tablo karşımıza çıkmaktadır. Bu ayrışma ideolojik düzlemde bir tartışma ortamını doğurmaktadır. Tartışma, batılılaşmayı "Batıya, rağmen batılılaşma" olarak algılayan devletçi-seçkinci Kemalistler ile modernist-muhafazakarlar ve radikal-milliyetçiler arasında yaşanmaktadır. Sözü edilen tüm taraflar esasen Batılı değerlere ve batılılaşma sürecine karşı değildirlere. Tüm görüşler modernist özellikler taşır. Görüş ayrılığı, Avrupa Birliğine hangi koşullar altında ve nasıl yapıdaki bir AB'ne üye olunacağı konusunda yaşanmaktadır. Türkiye-AB ilişkileri hem Türkiye hem de AB açısından ayırt edici bazı özelliklere sahiptir.

Türkiye açısından AB'ye yönelik bütünleşme isteği Osmanlı'dan bu yana gelen batılılaşma/modernleşme sürecinin bir uzantısıdır. Ve bu süreç başlangıçtan itibaren

* Bugün Avrupa Birliği(AB) olarak dile getirilen Avrupa bütünleşme süreci başlangıçtan itibaren birbirinden farklı isimlerle ifade edilmiştir: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET), Avrupa Topluluğu(AT) ve son olarak da Avrupa Birliği(AB) gibi. Araştırma süresince genel ifadelerde Avrupa Birliği başlığı tercih edilecek ancak farklı dönemlerdeki olay ve olgular ifade edilirken o dönemlerde hangi terim kullanılıyorsa o terim tercih edilecektir.

devletin tasarrufunda biçimlenmiştir. Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin varlığının sürdürülmesine yönelik olarak Avrupa Devletleri ile kurulan ilişkiler Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte, yeni bir ivme kazanmış, modern ulus devlet olma temel amaç olarak somutlaşmıştır. Avrupa Birliği'ne girme düşüncesi de bu bağlamda anlam kazanmıştır.

Türkiye açısından AB'ye üyelik öncelikle siyasal bir sorundur. Bunu: ekonomik birlik olarak ortaya çıkan AKÇT'de daha sonra AET, AT ve 1992 yılında AB'ye dönüşen Avrupa bütünleşme projesine karşı Türkiye'nin sergilediği tutuma bakarak da anlayabiliriz. Avrupa ülkeleri için entegrasyon sürecinin öncelikli konusu ekonomidir. Ekonomik alandaki bütünleşme sonrasında siyasi ve askeri entegrasyon gerçekleşecektir. Oysaki Türkiye böyle bir işleyişe sahip bir birlik anlayışına bile siyasal perspektiften bakmıştır. Türkiye, ekonomik faydayı hep siyasi hedeflerinin gerisinde tutmuştur. Avrupa bütünleşmesi sürecine ideolojik bir bakış açısının önderliğinde, siyasal bir tercih olarak yaklaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı ardından çok partili döneme geçişle biçimlenen Batı dünyası ve Türkiye ilişkilerinde Yunanistan ve Türkiye arasında ortaya çıkan çekişme ve rekabet oldukça önemli bir yere sahiptir. ABD'nin bölge ülkelerine gönderdiği Marshall yardımları hem Türkiye'yi hem de Yunanistan'ı kapsamaktaydı. Avrupa Birliği sürecinde ise, Yunanistan'ın birliğe başvuru talebi Türkiye'yi harekete geçiren önemli bir etkidir. 1959 yılında Türkiye AET'ye ortaklık için başvurusunu yaparken, AET içinde yer almanın ekonomik getirisini düşünmekten çok, Yunanistan'ın kendisine karşı kazanacaklarını ortadan kaldırmanın hesabı içindedir. Atina, 8 Haziran 1959'da AET'ye ortaklık anlaşması için başvurduğunda, Ankara 30 Temmuz'a kadar ivedilikle konuyu Cumhurbaşkanı Bayar başkanlığında Bakanlar Kurulu'nda ilk ve son olarak görüşmüştür. 31 Temmuzda ise AET'nin yetkili kurullarına ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Bakanlar Kurulu'nda konuyu şöyle savunmaktadır: "Bu bir ideolojik

içerikli karardır. Çünkü; AET'ye müracaat Türkiye'nin Avrupalı sayılma arzusunun mantıki bir neticesidir. Öte yandan, bu şimdilik bir mecburiyet" der (Aktaran Çalış;2001:41). Çünkü; Yunan hükümeti de aynı istikamette başvuruda bulunmuş ve beş gün önce AET konseyi bu müracaata müspet cevap vermiştir. Bakan, buradan hareketle "Yunan faktörü" hakkında, Kurul'a detaylı açıklamalarda bulunur. Bu başvuru ile "Türkiye Avrupa Devletler Cemiyeti bünyesinde" olma kararlılığını göstermeli çok geç olmadan "medeni dünya" hedefine ulaşmak için Yunan arabasına kancayı takmalıdır (Çalış, 2001:42).

Yunanistan'ın başvurusu üzerine bürokratlar, Türkiye'nin başvurusu konusundaki "politik olarak arzu edilebilir" ama ekonomik açıdan ihtiyatlı davranılması gerekir, dolayısıyla da "düşünülmalıdır" şeklinde özetlenebilecek görüşlerini hiç de olumlu bulmaz. Günver'in anlatımıyla "kızgın bir çehre ile" dışişleri bürokratlarını dinleyen Zorlu, onlara hemen harekete geçme talimatını verir. Bakan'a göre müracaat hemen yapılmalıdır.

Çünkü; "Bizim için bu ekonomik olmaktan ziyade, siyasi bir meseledir. Eğer Yunanistan'ın böyle bir organizasyonu yalnız başına girme şansı büyük ölçüde, "Avrupa'nın altın çocuğu", "medeniyetin beşiği" denilen şu Yunanistan'a bağlıdır. Yunanlar harekete başladığında siz, başka hiçbir şey düşünmeden, yanlarında koşmaya başlamalısınız. Eğer onlar bir havuza atarlarsa siz de atlamalısınız. Veleve ki, bu havuz içi boş, susuz bir havuz olsa bile" (Çalış,2001:41).

Henüz 1963 yılında AET ile son görüşme turlarına başlanmadan kaleme alınan Dışişleri Bakanlığı dokümanında, politik gerekçeler üzerine vurgu yapılmaktadır. İlgili dokümanda "müracaatımızı zorunlu kılan sebepler" şöyle açıklanmaktadır:

" 'Kuruluşundan beri Batı camiasının ayrılmaz bir parçası olduğunu hissedilen Türkiye Cumhuriyeti' II. Dünya Savaşından sonra, ekonomik ve siyasal prensipleri Türkiye'ninkine,

pek çok Batılı teşkilata katılmıştır. Belgede 'dolayısıyla' denilmektedir. 'Avrupa'da, her şeyden önce bir ekonomik topluluk, daha sonra da siyasal bir birlik oluşturmayı amaçlamış Ortak Pazara... Türkiye'nin katılmaması düşünülemez bile.' Aynı dokümanda, elbetteki Türkiye'nin böylesi bir topluluğa katılması için 'ekonomik', 'pratik' ve 'teknik' sebeplerinin de olduğu belirtilmiş. Fakat, politik sebeplerin önceliği vurgulanarak, bunun, tüm siyasi partiler tarafından 'itirazsız', bir şekilde, samimiyetle desteklenen 'milli bir mesele' olduğunun altı çizilmiştir" (Çalış,2001:39).

Bu siyasi kararın anlaşılması için Osmanlı'nın Batı karşısında gerilemeye başladığı dönemden günümüze kadar gelen çizgiye kısaca değinmekte yarar vardır. Osmanlı Avrupa ile olan ilişkisinde, öncelikle askeri alandaki yenilgileriyle bazı kırılmalar yaşamıştır. Bu nedenle, ilk olarak Batı'dan askeri tarzda teknoloji alınmış ve Batı tarzında eğitim kurumları kurulmuştur. Sözü edilen süreç özellikle siyasi anlamda, batıcılışma (Sezer, 1996) sürecine yol açmıştır. Çünkü, süreci tanımlayan şey sadece teknoloji ve askeri eğitim kurumlarının aktarımı değil, Osmanlı'nın askeri ittifaklar içerisinde Batı devletleriyle müttefik olarak yer almasıdır. Batıcılışma süreci 1839 Tanzimat ve 1856 yıllarındaki Islahat Ferman'larıyla hukuki boyut kazanmıştır. Siyasal alanda batıcılışmanın etkisi gün geçtikçe artmıştır. Sırasıyla Fransa, İngiltere, Almanya gibi devletler ile müttefik olunmuştur. Osmanlı'nın son dönemde içine düşülen durumdan çıkış için dört düşünce akımı ortaya çıkmıştır: Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık. Yaşanılan süreçte bu düşünce akımlarından Türkçülük Batıcılıkla birleşmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojisini oluşturmuştur.

Batıcılışma bir siyaset biçimi olarak somutlaşırken, batılılaşma siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimleri içeren süreçleri tanımlamaktadır. Modernleşme, ya da daha nötr bir deyimle, çağdaşlaşma isteği ise soğuk savaş döneminde Batı ile çeşitli ittifaklara giren Türkiye'nin söylemi olmuştur. 1959'da başlayan önce AET'ye daha sonra AT ve AB'ye katılma isteği salt bir ekonomik birliğe katılma düşüncesinden öte anlamlar

taşımaktadır. Osmanlı'daki batılılaşma/modernleşme süreci günümüzde Avrupa Birliği üyeliği aracılığıyla hayata geçirilmek istenmektedir.

Atatürk döneminde (1923-38) Türkiye Cumhuriyeti öncelikli olarak bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirdi. Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslarda bölgesel paktlar kurarak Avrupa karşısında denge sağlamaya çalıştı. Atatürk'ün ölümünden sonra Batı ile yakınlaşma arttı. Bölgesel ilişkiler zayıfladı. II. Dünya Savaşından sonra dünya Doğu ve Batı Blokları olarak ikiye bölündü. Türkiye Stalin'in talepleri üzerine Batı'ya doğru kayd. 1947'den itibaren başlayan Marshall yardımı ile Türkiye ABD'nin etki alanına fiilen girdi. 1950'deki iktidar değişimi "Türkiye küçük bir Amerika olacaktır" anlayışını da güçlendirdi. 1949'da Avrupa Konseyine, 1952'de Nato'ya giren Türkiye böylelikle batılı örgütler içinde yerini almaya başladı. Türkiye'nin Batı Avrupa'da 1950'li yıllarda kurulmakta olan siyasal, ekonomik askeri ve kültürel örgütler içinde yer alması Türkiye ile Batı dünyası arasındaki ilişkileri güçlendirdi.

Türkiye-AB ilişkileri 1959'da AET'ye ortaklık başvurusu ile canlanmıştır. Avrupa Birliği'ne dönüşecek bu ekonomik entegrasyonun, siyasal boyutunun farkında olarak başvuruyu gerçekleştirdi, Türkiye. AET ile somutlaşan Avrupa'nın ekonomik entegrasyonun nihai hedefinin Birleşik Avrupa olduğunu gören Türkiye, bütünleşme sürecinin dışında kalmak istemiyordu. Bu nedenle 1959 yılında AET'ye üyelik başvurusu yapılmıştır.

Avrupa tarihinde Türkiye ile olan ilişkiler Osmanlı'dan bu yana devam eden ve belli değişimlere uğrayarak da olsa süreklilik gösteren bazı özelliklere sahiptir. 19. yüzyılda Batılı devletler kendi aralarında çekişme ve çatışma içindedirler. Bu dönemde Osmanlı'ya yönelik iki tutum hakimdir. Bunlardan birincisi Osmanlı ile belli çıkarlar

çerçevesinde askeri ve siyasal ittifak kurma, (Almanya) ya da Osmanlı'nın topyekün tasfiye edilmesi yönünde yürütülen siyaset (İngiltere). Her iki tutumda da ortak olan nokta ise Osmanlı'dan çeşitli "reform" ve "ıslahat" istekleridir. Bu reform ve ıslahat hareketleri Osmanlı'nın idari yapısından toplumsal yapısına kadar geniş bir yelpazeyi içermektedir (Berkes,20003).

Aynı ilişki biçimi Cumhuriyet Türkiye'sinde geçerliliğini korumakta, bu durum Türkiye-AB ilişkilerinde daha belirgin bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye-AB ilişkisinde her iki tarafın birliktelikten beklentileri farklı idi. Bunun sonucu ilişkilerde karşılıklı olarak sürekli gel-gitler yaşanmaktadır. Bu gel-gitler tarihsel bir süreklilik göstermektedir Birlik üyeleri Türkiye'nin yapması gerekenleri tam olarak yerine getirmediğini öne sürmektedirler. Ya yapılanlar kriterleri tam karşılamada yetersiz kalmakta ya da öne sürülen kriterleri karşılamak için yapılan yasal düzenlemelerin uygulanmadığı öne sürülmektedir. Çıtanın her seferinde Türkiye için biraz daha yükseltildiği gözlenmektedir. Gerçekleştirilen reformlar takdirle karşılansa bile, "fakat" ile başlayan yeni 'homeworkler' sıralanmaktadır.

Türkiye'nin 19 Mart ve 3 Ağustos 2002 tarihli Anayasa değişiklikleri Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşılamaya yetmediği AB yetkililerince dile getirilmektedir. AB, Türkiye için ölçütleri sürekli yükseltmekte ve Türkiye'ye has yeni kavramlar üreterek değerlendirmeler yapmaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinde, "... farklı bir mekanizmanın işletmekte olduğu açıktır. Nasıl ki Türkiye, dış politikasında Batılı her örgüte "dahil olma kompleksi" ile hareket ediyorsa Batılıların da Türkiye'ye yönelik bir nevi "dışlama kompleksi-excluding complex" gibi bir tavır içinde olduklarını rahatlıkla söylemek mümkündür" (Çalış, 2001:43).

Avrupa, Türkiye konusunda birbiriyle çelişen farklı tutumlar sergilemektedir. Bunun nedeni Avrupa Birliği'nin kendisine yönelik tanım ve kavramlarının belirsizliğidir. Bu tanım ve kavramların en önemli noktasını 'Avrupa Kimliği' tanımlaması oluşturmaktadır. Kimlik sorunu Türkiye-AB ilişkilerinde kilit konulardan bir tanesidir. Konunun iki boyutu vardır. Türkiye, Batı ile her alanda bütünleşerek, batılılaşma/Avrupalılaşma/çağdaşlaşma felsefesini uygulamaya çalışması kendini herhangi bir batı ülkesi gibi görmesi kimlik sorunlarına yol açmaktadır. "Oysaki Türkiye-AB ilişkilerinde bizim analizin temeline koyduğumuz kimlik arayışının ana motifi AB ile 'aynileşme' hareketidir" (Çalış, 2001:11). Türkiye'nin Batılı olma yönündeki kimlik arayışları Batı dünyasının kimlik tanımlanmasındaki belirsizlik ve zıtlıkları ortaya çıkarmaktadır.

"Türkiye'nin medeniyet haritasındaki yer değiştirme çabalarının kökleri 200 yıl geriye gidiyor. Bu çaba birçok kazanın yanı sıra, çok derin kültürel yırtıklara da neden oldu. Bu yırtıkların akşamdan sabaha dikilebilmesi mümkün değil. Kendimizi "Avrupalılık" semsiyesinin altına atarak kimlik bunalımımıza son verileceği umut edilmektedir. Avrupa'ya girme çabamızın ne kadar ciddi olduğu anlaşılınca, muhafazakar Avrupalılarda bir kimlik bunalımı başlamaktadır. Türkler de bizim gibi olacaklarsa, biz kimiz? Avrupalı olmak ne demek? Avrupa'nın sınırları nedir? gibi...Bir kısmı bu kimlik bunalımından Türkleri reddederek çıkmaya çalışıyor.Onların sorgulaması, kaçınılmaz olarak, bizim cenahta da bir karşı sorgulamayı canlandırmakta: Onlara göre Avrupalı olmak ne demek? İçeriği nedir? ..."

(Şahin, 2002)

Türkiye'nin üyeliğine karşı Avrupa Birliği'nin iki kilit ülkesi olan Almanya ve Fransa'dan ciddi tepkiler alınmaktadır. Tepkilerin her iki ülkede Hıristiyan Demokratlar tarafından kimlik ve kültür eksenli yürütülen tartışmalarda ortaya konulduğu gözlenmektedir. Fransa eski Cumhurbaşkanı ve AB Anayasa Konvansiyonu Başkanı Hıristiyan Demokrat Valery Giscard d'Estaing Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin AB'nin sonu olacağını savunmaktadır. Giscard öncelikle Avrupa ve Avrupalı'nın net bir tanımının

yapılması gerektiğini belirtmektedir. d'Estaing'e göre Avrupa Birliği kültürel değerler çerçevesinde bir Avrupa Kimliği tanımına gitmelidir. Bu açıdan bakıldığında, topraklarının 95%'i Avrupa'da olmayan, kültürel kimlik aidiyeti farklı olan, uzunca bir süre Avrupa'nın ötekisi olmuş bir ülkenin Avrupa Birliği'ne girmemesi gerekmektedir. Yine aynı şekilde, Alman CDU/CSU koalisyonu eski Meekis Grubu başkanı Wolfgang Schaeuble 1995 Davos Ekonomik Formu'nda, AB'nin sınırlarının Avrupa'nın coğrafi sınırlarında gittiğini, Türkiye'nin bu yüzden Avrupalı olmadığını belirtmektedir. Türkiye'nin üyeliğinin AB'yi sulandırarak basit bir serbest ticaret bölgesine dönüştüreceğini savunmaktadır. Bu nedenlerden ötürü, kırk yıldır olduğu gibi Türkiye'nin AB'ye üye olmayacağı artık dürüst bir şekilde davranılarak, Türkiye'ye karşı uygulanan iki yüzlü politikadan vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

İster dini, siyasi, kültürel, coğrafi isterse ekonomik sebeplerle olsun Türkiye'ye Avrupa'nın bakışı budur. İktidarda Sosyal Demokratlar, Yeşiller veya Hıristiyan Demokratların olması fazla bir şey değiştirmiyor. Sadece üslup farklılaşmakta, söylemdeki vurgu noktaları değişmektedir. Sosyal Demokratlar daha ekonomik, demokratik ve hukuki değerler etrafında Türkiye'ye eleştiriler yöneltmektedirler. Hıristiyan Demokratlar ise; dini, kültürel, coğrafi farklılıklara vurguyu arttırarak Türkiye'yi dışlamaktadır.

1991-97 yılları arasında Avrupa Birliği Türkiye Daimi Temsilciliği görevinde bulunan, Michael Lake İstanbul Politikalar Merkezi (IPC)- Friedrich Naumann Vakfının ortaklaşa düzenlediği, Kopenhag sonrası AB Panelini Sabancı Üniversitesi Konferans salonunda gerçekleştirirken sarf ettiği sözler ilgi çekicidir. “Çuval içindeki domuzu almak diye bir deyim vardır. Yani görmediğimiz bir şeyin içindeki bir şeyi almak demektir”,

diyor Lake. Türkiye'nin reform paketlerini uygulamasını görmeden üyelik müzakerelerine almanın mümkün olmadığını belirtiyor ve ekliyor reform sürecine devam etmelisiniz. Kıbrıs'a devam... Ege sorununu çözmeye devam... AB üyeliği onaylanmış bir Güney Kıbrıs ile nasıl bir çözüm bulunabileceğine ise değinmemektedir.

Türkiye-AB ilişkilerinin böyle bir düzende sağlıklı ilerleyemediği görülmektedir. 1963'teki ortaklık anlaşması 1995'te serbest dolaşımı da içermekte iken 1995'te sadece tek taraflı sorumluluk yüklenilerek, 2002'lere sırf Avrupa ile siyasal entegrasyon ideali üzerine ekonomik zarara rağmen gelmiştir. 2004 Mayıs'ında 15 üyenin yanına 10 yeni ülkenin katılımıyla 25 üyeli bir birliğe dönüşecek olan AB artık salt bir siyasi ve ekonomik tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Çünkü Aralık 1999 ile birlikte tam üyelik adayı statüsü ile Türkiye, Kopenhag Kriterleri'ne uyum için hukuki reformlar gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu reform paketlerinin uygulanmaya başlanması sosyal, kültürel boyutu da beraberinde getirmektedir. Bugüne kadar Türkiye-AB ilişkileri üzerine yapılan akademik çalışmalar, analiz ve değerlendirmeler siyasi ve ekonomik vurgusu ağır basın çalışmalarıdır. Oysa, Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakereleri için aday ülkelerden uyumu istenilen Kopenhag ve Masrict Kriterleri, siyasal, ekonomik ve hukuki reformların uygulamaya konmasını gerektirmektedir. Uygulama süresi toplumsal yapı, kimlik gibi yeni tartışma alanlarını karşımıza çıkarmaktadır.

ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Araştırma Probleminin Tanıtımı:

Türkiye'nin batılılaşma/modernleşme sürecinin iki-üç asırlık (18. yüzyıldan beri) bir tarihinin olduğu kabul gören bir yaklaşımdır. Siyasal bir süreç olarak başlayan batılılaşma/modernleşme süreci, Cumhuriyetle birlikte askeri ve siyasal alandan toplumsal alana yönelmiştir. O güne kadar var olan toplumsal kimlik; çağdaşlaşmanın toplumsal alana getirdiği yeni koşullar altında, medeniyet haritasındaki yerini değiştirecek ve dönüştürecek bir süreci başlatmıştır. Daha önce kendisinin Doğu Medeniyetleri'nin bir parçası olduğunu varsayımına dayanan toplumsal kimlik anlayışı, Cumhuriyet ile resmi ideoloji haline gelen batılılaşma/modernleşme sürecinin bir ürünü olarak kendisini Batı Uygarlığına adapte etme çabası içine girmiştir. Avrupa Birliği üyeliği batılılaşma/modernleşme projesinin son aşaması olarak görülmektedir. Avrupa Birliği-Türkiye ikili ilişkilerinde Türk tarafı ilişkilere bu açıdan yaklaşmakta iken, Avrupalılar ise karşılıklı ilişkilerinde çelişkili tutumlar sergilemekte olup, Osmanlı ile olan ilişkisinin uzantısı olan bir eğilim sergilemekte Osmanlı ile tarihsel ilişkilerin uzantısı olarak siyasal yaptırımlar, kimlik ve kültür bağlamında Avrupa Birliği'nden dışlama ve katılımına karşı direnme şeklinde biçimlenmektedir.

Araştırma Probleminin Tanımlanması:

Türk batılılaşma/modernleşmesi Türkiye'nin Batı yönünde Batılı değerlere doğru işleyen bir süreç olarak Avrupa Birliğine üyelik bağlamında somutlaşmaktadır. AB açısından ise Türkiye olan ilişkiler Osmanlı'nın son döneminde başlayan sürecin devamlılığı niteliğindedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde "İslahat" yapılması yönündeki talepler Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik olarak 'Kopenhag Kriterleri'ni' yerine getirme koşuluna dönüşmüş durumdadır. Diğer yandan Türkiye ve Avrupa'nın tarihten gelen kimlik ve kültür farklılıkları Türkiye-AB ilişkilerinin temel değişkenlerini oluşturmaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinde gerilime neden olan temel dinamikler siyasal ve toplumsal ve düzlemde şekillenmektedir. Bu şekillenme en açık bir şekilde her iki tarafın sahip olduğu farklı kültür ve kimlik üzerinde somutlaşmaktadır. bu durumda bu farklı kültürel geçmiş ve kimlik evrensel değerlerin esas alındığı bir ilişki formuna dönüşerek başka bir deyişle Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği gerçekleşebilir mi? Var olan farklılıklardan ilişkilerde uyum doğabilir mi? Sorunsalı araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmada Türkiye-AB ilişkileri yukarıda ifade edilen siyasal ve toplumsal değişkenler çerçevesinde ortaya koyulmuş ve bu bağlamda aşağıdaki sayıtlılardan yola çıkılmıştır.

Sayıtlılar:

1. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği batılılaşma modernleşme projesinin bir uzantısı olarak görülmektedir. Türk Modernleşme ve Batılılaşma hareketi 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın Batı karşısında yaşadığı duraklama ve gerilemeyi sona erdirebilecek araçsal bir çözüm olarak başlamıştır. Devletin devamlılığı temel amaçtır. Türk Modernleşme ve Batılılaşması dışarıdan zorla olmaksızın gönüllü bir irade ile Atatürk'ün ulusal kimliği koruyarak "muasır devletler seviyesine ulaşma" idealinde net bir formülasyona ulaşmıştır.
2. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelikte ısrarlı olması "Avrupa Kimliği" üzerinde Avrupa birliği'ne üye devletler ve Avrupa Kamuoyunda dahi kesin ve net bir uzlaşmanın olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Avrupa Birliği'nin Avrupa coğrafyasının sınırları ve Avrupa kimliğinin içeriğinin ne olduğu konusunda

belirsizlikler söz konusudur. Bu belirsizlikler ilişki sürecinde belirleyici rollere sahiptir.

3. Türkiye-AB ilişkileri her iki tarafta da kimlik bağlamında sürdürülmektedir. Tarafların geleceğine ve ilişkilerin devamına yön verebilmeleri için kendi kimliklerini net bir şekilde tanımlamaları gerekmektedir. Kendi kimlikleri ile ilgili kararları karşı tarafın ilişkideki konumu netleştirecektir.
4. Avrupalı devletler Osmanlı ile olan ilişkilerde sürekli çeşitli alanlarda reformlar yapılması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Yapılan reformlar sürekli olarak yetersizlik suçlaması ile karşılaşmıştır. Avrupalı Devletlerin Osmanlı'dan gerçekleştirmesini istediği reformlar ile AB'nin tam üyelik müzakereleri için Türkiye'den uyumunu istediği reformlar paralel özellikler taşımaktadır. Avrupa tarihsel tutumunu Cumhuriyet Türkiye'si'ne karşı da sürdürmektedir. Türkiye-AB ilişkilerinin geldiği noktada; AB'nin Türkiye'den tam üyelik müzakerelerinin başlaması için uyumunu istediği Kopenhag siyasi kriterleri ile var olan ilişkilerde inisiyatif AB/Batı lehine değişen bir yapıya dönüşmektedir. Bu durum ilişkilerde sorunlar yaşanmasına yol açmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi:

Türkiye-AB ilişkileri yazılı ve görsel basın başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerinde çeşitli boyutlarıyla tartışılan bir özelliğe sahiptir. Bu tartışmadan kamuoyunda daha çok popülize olarak sürdürülmektedir. Bunun dışındaki konuya ilişkin yaklaşımlarda daha çok ekonomik boyutu ön plana çıkmaktadır. Ancak son dönemdeki tartışmalarda siyasal ve toplumsal boyut tartışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. 1999

Aralığı'nda Türkiye'ye Helsinki Zirvesinde tam üye adaylık statüsü verilmesiyle beraber Türkiye'nin (AB) Kopenhag Kriterlerine uyum süreci başlamış oldu ve bu kriterlere uyum için reformlar yasal düzenlemeler çeşitli aşamalardan geçerek sürdürüldü. Bu düzenlemeler boyunca Türkiye-AB ilişkilerinin sorunlu noktalarının siyasal kriterler olduğu kadar hem Avrupa hem de Türkiye için tarihsel ve toplumsal kimliklerde toplandığı anlaşılmaktadır. Tarafların birbiri ile ilgili yaptığı değerlendirmeler bu saptamayı doğrulamaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye-AB ilişkilerini, Türkiye'nin AB'ye uyumunda ortaya çıkan siyasal kriterler ve toplumsal kimlikler sorunu bağlamında açıklayabilmektir. Türkiye'nin Batılılaşma süreciyle başlayan bu kimlik onayı AB'ye girme çabası ile bir biçim almıştır. AB tarafından ileri sürülen pek çok koşulda siyasal kriterler aslında siyasal ve toplumsal formasyonun değiştirilmesine ilişkindir. Türkiye'nin bazı konularda gösterdiği direnç ve AB'nin bu süreçte gösterdiği “gönülsüzlük” her iki tarafın tarihten gelen ilişkinin ortaya çıkan görüntüleridir.

Bugün Türkiye için neredeyse “kaçınılmaz”, “dönüşü olmayan bir yol” olarak tanımlanan AB'ye giriş süreci, toplumsal anlamda yeni bir kimliğin onaylaması anlamını taşımaktadır. Toplumda da belli bir beklenti yaratan bu durum aslında Batı'nın sanki topluma “Batı kabul etmez” anlamına gelecektir.

Bu sürecin doğru anlaşılması ve kabul edilecek siyasal ve toplumsal kimliğin içselleştirilmesi ve dünyadaki toplumsal yerimiz konusunda daha net bir fikre sahip olmamızı kolaylaştıracaktır.

Yöntem

Tarihsel bakış açısı bu çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Sosyoloji öncelikle günümüzde devam eden ve tamamlanmamış olayları kendi içindeki mantıksal bağlantılarını bir bütün olarak açıklamayı hedefler. Ancak bu yönüyle sosyolojinin bu çabası paradoksal bir görünüme sahiptir. Günümüzde devam eden olayların sadece görünümlerine bakarak olayların esasını açıklama olanağı bulunmamaktadır. Bu olaylar anlam ve biçimlerinin kökenlerini geçmişte kazanmışlardır. Dolayısıyla her toplumsal olay aynı zamanda tarihsel bir olaydır (Sezer,1993:82).

Bu yönüyle tarihsel sosyoloji 'büyük ölçekli yapıların ve temel değişim süreçlerinin doğasını ve etkilerini anlamaya adanmış sürekli, hep yeniden bir araştırma geleneği olarak daha iyi anlaşılır'(Skocpol,1999:6). Burada amaç tarihsel temelli makroskobik sorulara yanıt verme isteğidir. Bu istek, tarihsel sosyolojiyi olayları çok yönlü ilişkiler içerisinde temel toplumsal değişme eğilimlerini aramaya itmektedir.

Türkiye-AB ilişkileri de boyutlarını ve anlamını tarihsel temelli değişim sürecinde bulmaktadır. Bu toplumsal değişim süreci öncelikle modernleşme denilen olguya bağlıdır. İlk olarak Avrupa'da ortaya çıkan daha sonra ise tüm dünyayı etkileyen bir süreç olan modernleşme Batı-dışı toplumlara yayılırken olayın temel özelliklerine kısmen bağlı kısmen de kendine özgü biçim ve özellikleri kazanmıştır. Türk modernleşmesi kavramı da böyle bir sürecin ürünüdür (Çetin,2003).

Türk modernleşmesi Osmanlı'nın son dönemde ortaya çıkan ve belli değişkenler etrafında biçimlenen bir süreçtir. Toplumsal/tarihsel bağlamdaki temel değişken Batı-Osmanlı arasındaki siyasal ilişkilerdir. Siyasal ilişkiler o günden bugüne sürmüş ve bazı özellikler kazanmıştır. Özellikle Türkiye-AB ilişkilerinde Kopenhag Kriterleri adı altında ifade edilen ve AB'nin Türkiye'den yerine getirmesini istediği 'olmazsa olmazlar' arasında sayılan bu kriterler insan hakları, demokrasi, azınlık hakları,

Kürt sorunu gibi söylemler tanımlanmaktadır. Çalışma da sözü edilen siyasal görünüm Türkiye-AB ilişkilerinde aldığı biçim ile anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tarihsel bağlamda Türkiye-AB ilişkilerinde belirleyici bir başka etmen kültür ve kimlik sorunudur. Kültür ve kimlik sorununa ilişkin Avrupa ve Türkiye belli değişkenler etrafında tartışılmaktadır. Özellikle din ve Türkiye'nin kültürel yapısının taşıyıcısı olarak nüfus yapısı ve Türkiye'nin tarihsel coğrafyası Batı açısından Batı kimliğini gösteren temel özellikler olarak tanımlanmaktadır. Türkiye açısından ise, 'evrensel uygarlığa katılmak' dolayısıyla din ve coğrafya gibi kültürel ölçütlerin üstünde 'evrenseli temsil eden Avrupa değerlerine' katılma anlamını taşıyacaktır. Bu yolla birbirinden kopuk bir şekilde tanımlanamayacak olan değişkenler Türkiye-AB ilişkilerinin şuanadaki gidişatını hatta gelecekteki yönünü dahi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Veri Toplama Teknikleri:

Çalışmada konunun içeriğine en uygun veri toplama tekniği olan tarama modeli benimsenmiştir. Tarama modeli olay ve nesneyi kendisini doğrudan inceleyeceği gibi önceden tutulmuş yazılı belge, istatistik, resim, ses ve görüntü kayıtlarına başvurarak elde edilen verilerin araştırmanın gözlemlerini bir sistem içinde bütünleştirerek yorumlamaktır (Karasar,1998:77).

Bu çerçevede incelenen ikili antlaşmaları, her türlü resim, bu alanda yayımlanmış kitaplar, tezler, gazete makaleleri, her iki tarafın resmi yetkililerinin yaptığı açıklamalar tarama modeline uygun olarak incelendi. Daha sonra ise çalışmanın başında ifade edilen sayıtlar çerçevesinde olaylarla ilişkilendirildi.

Sınırlılıklar:

Araştırmada, konuya Türkiye'nin batılılaşması, çağdaşlaşması ve modernleşmesi perspektifinden yaklaşarak Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri siyasal ve toplumsal ilişkiler bağlamında değerlendirilecektir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonraki ilişkilerin işleyiş biçimi ve bu sürecin her iki tarafta da nasıl algılanıp kavramsallaştırıldığı veya varolan ilişki sürecini nasıl anlamlandırdıkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Tanımlar:

Batılılaşma

İngilizce de, 'westernization' olarak tanımlanan batılılaşma; batı uygarlığının egemenlik alanı içinde kalan üçüncü dünya ülkelerinin, bir yandan söz konusu uygarlığın baskısı, öte yandan da evre aydınlarının gayretleri sonucu siyasal, sosyal, hukuksal, bilimsel ve kültürel alanlarda Batı toplumlarına benzemeye çalışmaları olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer anlamı da yukarıdaki genel ereve içinde Osmanlı 19. yüzyılın ortalarında Tanzimat ve Islahat Fermanları gibi hukuksal düzenlemeler ile Batılı askeri, teknik ve siyasi eğitim kurumlarının ithal edilmesi ile başlayıp gelişen 20. yüzyıl başlarında Cumhuriyet ile başlayan dönemde harf, hukuk, kılık ve kıyafet, eğitim, devletin örgütlenme biçimi vb. alanlarda yapılan köklü inkılaplarla hızlanan, Batı'ya benzeme, Batılı gibi olma, Batılı dünya görüşü ve yaşam tarzını benimseme amacına yönelik hareket ve düzenlemelerin genel adı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Demir ve Acar, 2002)

Batı Avrupa'nın uzun bir tarihi gelişim süreciyle ulaştığı toplumsal düzeni erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım.

Batılılaşma veya batı uygarlığına girme yaklaşımı kökenleri 18. yüzyılın sonlarına uzanan bir sosyal değişme sürecidir. Batı'nın bu yüzyıl sonunda bilim, kültür, sanat, hukuk, ekonomi, eğitim... gibi alanlarda ulaştığı durum yeni bir uygarlık olarak algılanmaya başlandı. Gelişmiş batı ülkelerinin de etkisiyle kalkınma yarışında geri kalmış ülkeler hızla toplumsal değişim gereğini hissettiler. Doğal olarak bu değişimin yönü modern uygarlık ya da Batı Uygarlığı idi. Bu uygarlık Batıda ortaya çıktığından geri kalmış ülkeler Batıyı örnek almaya başlamıştır. Bu nedenle geri kalmış ülkelerde temelde kalkınma ve toplumsal değişme sorunu olan “batılılaşma”, çoğu kez modernleşme, kalkınma, çağdaşlaşma, Avrupalılaşma gibi terimlerle aynı anlamda kullanıla gelmiştir (Kızılçelik ve Erjem, 1996: 60).

Modernleşme

Modernleşme (modernization), ABD'deki bir grup gelişme uzmanının, Marksist toplumsal gelişme değerlendirmesine Batı dışı toplumlar için bir alternatif ortaya koyma gayretlerinin sonucu olarak, 1960'ların başında yaygın biçimde kullanılmaya başlanan bir terim ve yaklaşım (Marshall, 1999: 508).

Modernleşme terimi Latince “modernus” kelimesinden alınmıştır. Modernus, “Modo”dan türetilmiş bir kelimedir. Modo ise eski Latince “hemen şimdi” demektir.

Modernleşme ise eski zamanların toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru değişme anlamına gelir. Bu tanımda geçen eski zamanların toplum tipinden genellikle “sanayii öncesi toplumlar” kastedilmektedir. Bu da modernleşme ile sanayileşme arasında sıkı bir ilişki olduğu ortaya koymaktadır (Kızılçelik ve Erjem,1996:385).

Kimlik

Kimlik öncelikle belirtmelidir ki, insana özgü bir kavramdır. Kimliğin iki temel bileşeni vardır. Bunlardan ilki tanımlama ve tanınma, ikincisi ise aidiyettir.

Kimlik, kaba bir tanımla, kısaca, kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların ‘kimsiniz, kimlerdensiniz?’ sorusuna verdikleri cevaplardır.

“Kimlik sorununun ortaya çıktığı ortam, insanın “kendisini ne olarak /neye dayanarak tanımladığı” ya da “kendisini diğerlerinden ayırdeden özelliklerin neler olduğu” sorularına dayanır. Yani, özetle, kişinin “mensubiyet” (*attachment*) ve “ait olma” (*belonging*) konusunda başvuru çerçeveleri, kimlik “tutumu”nu (*cohesion*) sağlayan dayanaklardır. Erich Fromm’un vurguladığı gibi, burada kimlik başka bir şeye ait olma ihtiyacının tezahürü olarak karşımıza çıkar. Denildiği gibi, ilk elde bu soruların yanıtları genellikle sosyal psikolojiktir. Bu çerçevede, kişilerin ya da toplumsal grupların tek bir kimliği bulunmaz; çeşitli bağlamlarda çeşitli kimliklerle tanındığımızı ve kendimizi tanıttığımızı görebiliriz. Kimlik hem tümüyle toplumsal hem de benzersiz biçimde kişiseldir; değişen derecelerde kişinin kendisi tarafından tesanüt edilen ve/veya başkaları tarafından atfedilen göndermelerden kaynaklanır” (Emiroğlu ve Aydın, 2003).

Kopenhag Siyasi Kriterleri

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi’nde Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği’nin genişlemesinin Merkezi Doğu Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaşması gereken kriterleri de belirtmiştir. Tam üyelik için belirleyici mahiyetteki bu

kriterleri siyasi, ekonomik ve toplum mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

1. Siyasi Kriterler: Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını güvence altına alan kurumların varlığı.
2. Ekonomik Kriterler: İşleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığı. Ekonomik kriterler, iyi işleyen Pazar ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesini öngörmekte, AB'nin çeşitli ekonomik ve parasal hedeflerine bağlılığını altını çizmektedir.
3. Topluluk Mevzuatının Benimsenmesi: Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmak.
4. Üyeliğin Kıstasları:

a) Siyasi Kıstas: Ülkede demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların varlığı.

b) Ekonomik Kıstas: (a) istikrarlı piyasa ekonomisinin mevcudiyeti, (b) Başta olmak üzere dış dünya rekabetine dayanma kapasitesi.

c) Uyum Kıstası: Siyasi Birlik ile Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere, AB'nin müktesebatına uyum kapasitesi.

Buna göre aday ülkeler:

- a. Demokrasi,
- b. Hukukun üstünlüğü,
- c. İnsan haklarını,
- d. Azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması,
- e. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve birlik içinde piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile baş edebilecek kapasiteyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olacaktırlar.

Bunun yanında tam üyelik, aday ülkenin siyasal, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine katılma da dahil olmak üzere üyelik yükümlüğünü üstlenme yeteneğine sahip olmasını da öngörür (Ülger,2003:189).

BÖLÜM I: TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİ

Bu bölümde öncelikle modernleşme kuramı kavramsal düzeyde ele alınacaktır.

Ardından Batı-dışı toplumlarda modernleşmenin nasıl algılandığı ve uygulandığı özelde ise Osmanlı-Avrupa ilişkileri esas alınarak Türkiye'nin modernleşme süreci ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Modernleşme, aydınlanma çağıyla başlayan, 19. yüzyıl sanayi devrimi ile devam eden yeni bir siyasal düzen, yeni bir iktisadi düşünce yapısı olarak batı toplumlarında ortaya çıkan doğal bir süreçtir. Batılı olmayan toplumlardaki değişim süreçlerini açıklamak amacıyla modernleşme kuramı geliştirilmiştir. Bu kurama göre "modern" ve "geleneksel" olarak nitelenen iki toplum tipiyle karşılaşılmaktadır. Batı toplulukları modern toplumlardır. Modern olanın batı dışı toplumlar tarafından talep edilmesiyle birlikte "modernleşme" kavramı ortaya çıkmaktadır. Modernleşme ile ulaşılmak istenen "modern olma isteği" doğal olmayan bir süreci zorunlu kılmaktadır. Bu sürecin kendiliğinden olmaması itici bir gücü gerektirmektedir. Batı dışı toplumların modern olanı talep etmesi, Batı toplumlarının kendilerine müdahale etmelerine uygun bir zemin oluşturmaktadır. Modernleşen toplum, modernleşmiş toplumlardan model, kaynak, yöntem ve kurum ithal etmektedir. Model aldığı toplumun modernleşme sürecine ve biçimine bağımlı hale gelmektedir. Bu yolla modern toplumlar modernleşme sürecindeki toplumlara müdahale etme olanağına kavuşmaktadır. Bu müdahale Huntington'un da belirttiği gibi siyasal, askeri, ekonomik, kültürel yollardan olmaktadır.

(Huntington, 1985:17). Modernlik Batı'nın kendine özgü tarihsel, kültürel ve siyasal gelişiminin bir ürünüdür.

Batılı olmayan toplumlarda modernleşme, modernleşen ülkenin kendi iç dinamikleriyle yaşanan bir süreç değildir. Özellikle Batı'nın bir dış etken olarak müdahaleleri sonucunda ortaya çıkan, tepeden inme devletçe düzenlenen bir süreçtir (Çetin,2003: 14). Ayrıca modernleşmede geç kalan toplumlarda siyasal gelişme neredeyse devletin toplumu geliştirme ve değiştirmesine indirgenmiştir. Modernleşme bir değişim süreciyken, modernleştirme ise; bir değiştirme projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşmenin baş aktörü toplum iken, modernleştirmenin baş aktörü devlettir.

Toplumsal olayların evrensel bir gerçeklik olarak evrimleştiğini kabul eden pozitivist inanç, belirli özgül bir değişim biçimi olan Batı modernleşmesini, diğer değişim biçimlerinin evrimlerinin yöneldiği nihai hedef olarak algılanması sonucunu doğurur. Bu anlayış her toplumun kendine özgü değişimi mutlak değişim yasalarına / Batı modeline göre ve ona "yönelik" dönüşümler olarak kavranması ve böyle bir anlayışın pozitivist bilim anlayışı doğrultusunda "mutlak gerçek"i yansıttığının benimsenmesi ve bunun topluma dönük düzenlemelere meşruiyet kazandırması mümkün olmaktadır (Köker, 1995: 77).

Modernleşme sürecini yaşamakta olan toplum, modernliği üreten temel dinamikleri kazanmaktan daha çok modernliğin ürünlerinin kendisinde de olması çabası içine girmektedir. Modernleşme sürecini yaşamakta olan toplumlar bunun doğal bir sonucu "modern" olamamakta ve Batı'nın gelişme aşamalarını sürekli geriden takip etmek zorunda kalmaktadır. Batı, feodal toplum yapısının kapitalist ekonomik yapıya

dönüştüğünden sanayileşmiştir. Bu toplumsal yapı dönüşümünü gerçekleştirmeden, modern toplumların üretimlerinin batı dışı toplumlar tarafından siyasal yöntemlerle elde edilmeye çalışılması istenen modernleşmeyi bir türlü sağlayamamaktadır. Modernleşme süreci böylelikle, Batı toplumlarının gelişmişlik düzeyine ulaşmak için sürekli takibe dönüşmektedir. Modernleşme kurumlarında "gelişme" kavramı, bir toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik olarak kendi iç dinamiklerinin doğurduğu "ilerleme" olarak ele alınmaktadır. İlerleme kavramı ise, büyük bir "değişim"; yeniden yapılmayı anlatmak için kullanılır. Anlaşıldığı gibi modernleşme, gelişme süreci içerisinde bir ilerlemeyi ve ilerleme çizgisi içerisinde büyük bir değişimi anlatır. Fakat modern toplumlar için (Batı) öngörülen bu modernleşme anlayışı, modernleşen toplumlarda (Batı dışı modernleşme), gelişmeden ilerleme veya ilerlemeden değişme anlamına dönüşmektedir. Bu tür modernleşmeler iç dinamiklerin (toplumsal değişim araçlarının isteklerinin) gelişmeden kaynaklı değişim değil, dış dinamiklerden (toplum dışı ve toplum üstü) baskısından/ isteğinden/müdahalesinden kaynaklı toplumsal gelişme olmadan toplumu değiştirme örnekleriyle doludur. Çetin bu "değiştirim" in sadece tarihsel değil aynı zamanda toplumsal, siyasal, ekonomik bir sıçrama / kopmayı da temsil ettiğini de düşünmektedir (Çetin, 2003:245). Türk modernleşmesi Osmanlı'dan itibaren bu tür bir modernleştirme projesinin adıdır. Türk modernleşmesi bu bağlamda bir sürekliliğe sahiptir.

Türk modernleşme sürecinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefi, modernleşmenin geldiği son noktadır. Diğer bir deyişle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecini anlayabilmek için iki yüz yıllık Türk Modernleşmesini incelemek gerekir. Türk Modernleşme süreci incelendiğinde, modernleşmeden anlaşılanın Batıcılaşma (Sezer,1996) olduğu görülmektedir. Bu anlayışın temel nedeni gelişen ve değişen Batı dünyası karşısında Osmanlı'nın varlığını devam ettirebilme çabası olduğu görülmektedir.

Varlığını sürdürebilmek için Osmanlı Devleti'nin iki eğilim içine girdiği göze çarpmaktadır. Bu eğilimlerden ilki devletin eski kurum ve kuruluşları 'ihya' etmektir. Diğer ise; ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinden sonra "devrimsel girişimlerle eski kurum ve kuruluşlarının bırakılıp yeni kurumlar kurulması" (Berkes, 1975:21) eğilimidir. İkinci eğilim sonucu Osmanlı'da 'ıslahat' fikri hakim olmuştur. Islahatlar ilk kez askeri sahada yapılmıştır. Çünkü; batı karşısındaki ilk gerileme savaşlardaki yenilgiler sonucunda askeri alanda fark edildi. [(Lewis, 1991: 23, 25, 26) (Asıl sorun askeri yenilgiler değildir. Askeri yenilgiler birer sonuçtur. Asıl sorun Avrupa'da doğmakta olan yeni uygarlıktır (Berkes, 1975: 221 ,22)].

Önceleri Osmanlı'nın Batı'nın savaşlardaki üstünlüğüne karşı korunmasını sağlamak için yapılan askeri ıslahatlar daha çok batı askeri teknolojisinin alınması mantığıyla sürdürülmüştür. Cihan imparatorluğu perspektifiyle dünyaya bazen Osmanlı Batı karşısında gerilemesini "düşmanın her yönüyle üstün bir toplum olduğuyla değil de, sadece askeri teknik ve taktik açısından değerlendirilen bir ileriliğe" bağlıyordu (Köker, 2003: 125).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı uygarlığıyla ilişkisini hiçbir zaman kesmediğini belirten Mardin; imparatorluğun yükselme devrinde Osmanlı'ların kendi uygarlıklarını Batı uygarlığından üstün olduğuna inandıklarını söylemektedir. Yükselme döneminde Batı'nın bir "model" olarak izlenmesi diye bir sorunun varlığı söz konusu değildir. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla, niçin gerilediği sorusuna yanıt olarak önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülmüştür. Daha sonra Batı'nın askeri üstünlüğünden dolayı imparatorluğun gerilediği kanısı kabul gören görüş olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir. Onsekizinci yüzyıl boyunca Batı'nın askeri kurumlarının ve silah gücünün imparatorluğa nasıl getirileceği önemli bir devlet sorunu olduğu görülmektedir (Mardin, 2002: 10).

Osmanlıda modernleşme öncelikle Batı modernleşmesine karşı koyuş sonra da onu örnek alış şeklinde tezahür etmiştir. Bu yüzden Batı'nın meydan okuyuşuna karşı durabilmek için bildikleri en eski yöntem ordunun modernleştirilmesi için çaba sarf etmektedir. Bu çabaların III. Selim zamanında başladığı söylenebilir. Fransız Devrimine kadar Osmanlı'nın Batı ile olan alışverişi sanat ve kültür konularıyla sınırlı iken; Fransız Devrimi'nden sonra, askeri reform hareketlerine Nizam-ı Cedid ile hız verilmiştir. Batı düşüncesinin Osmanlı'daki yıkıcı etkileri milliyetçi isyanları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Fakat zamanla bunun yetersizliği anlaşılınca ordunun parçası modern siyasal, toplumsal, ekonomik yapıyı (Berkes, 2003: 73) kurmak zorunda olduklarını görmüşlerdir. II. Mahmut ile devam eden süreçte, merkezi yönetimin güçlenmesine ve merkezde güçlü bir bürokratik yapının kurulmasına yol açtı. Böylece ordunun paralelinde Türk modernleşmesinin ikinci güçlü aktörü olan bürokrat sınıf sahneye çıkmıştır. Tanzimat ile başlayan süreçte ise; devletin toplumu düzenlemek için müdahalelerine zemin hazırladı. Türk modernleşmesinin modernleştirici yönü belirginleşmeye başladı (Mardin, 1989: 65, 74). Osmanlı ondokuzuncu yüzyılda bir taraftan ıslahat yaparken, diğer taraftan da uluslararası güç dengelerine göre uydulaşma "eğilimi" ile varlığını devam ettirmeye çalışmıştır.

Ondokuzuncu yüzyıl Avrupa'nın dünya politikasına egemen olduğu bir yüzyıldı. Ayrıca, her büyük gücün Osmanlı İmparatorluğuna yönelik yaşamsal çıkarları bulunmaktaydı.

İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Prusya arasındaki çıkar kavgalarını ve güç dengesini kendi yaşam süresini uzatmak için kullandı. Osmanlı'nın modernleşme/batılılaşma/çağdaşlaşma sürecini başlatarak Batılı güçlerin desteğini alma ve bu süreçte yapısal sorunlarını

çözmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. 1814-1815 yıllarında toplanan Viyana Kongresi'nde İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Prusya arasında kurulan güç dengesi Avrupa'nın siyasal açıdan yeniden yapılanmasının temel taşlarını oluşturmuştur. Viyana Kongresi'nde "Avrupa uyumu"nun Avusturya Devlet adamı Metternich'in büyük katkısı vardır. Napolyon'un alt üst ettiği Avrupa'da barış ve istikrarın mimarı olan Metternich, çabalarını "eski düzen"i kurmaya yönelmiştir. Düzeni en iyi koruyabilecek yönetim biçimi olarak "monarşi"yi görmekteydi (Tuncer,2001:221). Avrupa'nın Napolyon döneminde olduğu gibi, tek bir devletin egemenliği altına girmesine kesinlikle izin vermek istemeyen Metternich, böyle bir durumun gerçekleşmemesi için, tek seçenek olarak "Güçlerin Birliği" terimini savunmaktaydı (Tuncer, 1996:16,17).

Metternich'in kurduğu sistemin başlıca iki güçsüz noktası bulunmaktaydı: "Doğu Sorunu" ve "ulusçuluk" akımı. Avrupa'da ondokuzuncu yüzyılda, ulusal ve özgürlükçü düşünceler güç kazandıkça, yeni siyasal devletler ortaya çıktıkça, Metternich'in sistemi de çatırdamaya başladı. Rusya'nın, "Avrupa'nın hasta adamı" olan Osmanlı Devleti'nin Avrupa toprakları üzerinde genişleme isteğini gerçekleştirmeye yönelip, burada çıkarları Avusturya ile çatışınca Doğu Avrupa'da, Rusya'nın da desteklediği ulusçuluk akımları güçlenmeye başlayınca, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yansından itibaren Metternich'in "sistemi" de çökmüştü.

"Doğu sorunu" ondokuzuncu yüzyılda, Avrupa diplomasisini meşgul eden sorunların başında gelmekteydi. "Avrupa'nın hasta adamı"nın ölmesi durumunda mirasın nasıl paylaşılacağı konusu Rusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa'yı yakından ilgilendiriyordu. Uzunca süre Rusya ve Avusturya, Osmanlılara karşı birlikte hareket etmişti. Osmanlı tehdidi ortadan kalkınca, bu işbirliği rekabete dönüştü. Rusya'nın

Boğazları denetimine almak istemesine en şiddetli muhalefet İngiltere'den gelmişti. Fransa da bu konuda İngiltere'nin yanında yer almıştı. Fransa Ortadoğu'da İngiltere ile rekabet içindeydi. Doğu Sorunu'nda İngiltere ve Almanya benzer görüşleri paylaşıyordu. İngiltere'nin Balkanlar'da doğrudan bir çıkarı yoktu. Fransa'nın ise, bu bölgeye ilgisi azdı. Avusturya-Rusya, İngiltere-Rusya ve İngiltere-Fransa arasındaki görüş ayrılıkları Osmanlı'nın geleceği konusunda belirleyici rol oynamaktaydı (Tuncer, 2000: 27, 28) .

Osmanlı II. Mahmut döneminde diplomasiyi devleti kurtarabilecek tek ve son koz olarak kullanmışlardı. Kavalalı Mehmet Ali isyanının tek başına üstesinden gelemeyeceğini anlayan Osmanlı'lar Büyük Güç'lerle (Tuncer,2000:9) olan ilişkilerinde diplomasiyi hünerle kullanmışlardı. Kırım Savaşı'nda hem Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesini sağlamıştır, hem de Avrupa Topluluğu'na kabul edilmeyi başarmışlardır. Tanzimat ve Islahat Ferman'larının önemli uluslararası sorunlar esnasında Batılı Devlet'lerin desteklerini sağlamak için açıklamaktan çekinmemişlerdir. Batı'nın istediği bu düzenlemeler sayesinde kurtlar sofrasında ölümü beklenen hasta adam ömrünü uzatmayı başarmıştı. 1877-1878 Osmanlı - Rus savaşı ve sonrasına kadar bu güçler arasındaki dengeyi eskisi kadar kolay uygulayamamıştı. Sahneye çıkan İtalya ve Almanya bu dengede ciddi değişikliklere yol açmıştı. Berkes'in 'Türk Düşününde Batı Sorunu' adlı eserinde de belirttiği gibi ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı sırasıyla Fransa, İngiltere, Almanya'nın birer uydusu olarak hayati sorunları çözme yerine, varlığını devam ettirme yolunu seçmiştir (Berkes, 1975: 175). Bu ise modern / çağdaş bir devlet ve topluma ulaşma yerine parçalanma ve dağılma sonucunu doğurmuştur.

1877-1878 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus savaşı sonunda toplanan Berlin kongresiyle Almanya Avrupalı bir güç olarak sahneye çıkmaktaydı. Bismarck da Metternich

gibi güç dengesinin korunmasını savunmaktaydı. Almanya'yı merkez kabul eden yeni bir güç dengesi oluşmuştu. Berlin Anlaşma'sıyla İngiltere ve Avusturya, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmişlerdi. 1878'den sonra Almanya Osmanlı Devleti için İngiltere ve Avusturya'nın yerini almıştı. 1878 yılından sonra Rusya ile Almanya'nın birbirinden uzaklaşması, Avrupa'yı iki kampa bölmüştü. Bir yandan Fransız-Rus-İngiltere ittifakı, öte yandan da, Almanya-Avusturya-İtalya ittifakı olmak üzere Balkan savaşları sonunda Osmanlı Devleti'nin artık yıkımın eşiğine geldiğini anlayan Büyük Güçler, özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya kendi aralarında gizli anlaşmalar yaparak, Osmanlı'yı paylaşmaya başlayacaklardı. Balkanlarda rekabet ve çatışmalar Birinci Dünya Savaşı'na uygun ortamı hazırlamıştı. Birinci Dünya Savaşı Balkanlar'da mücadele veren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu, Çarlık Rusya'sını ve Osmanlı Devleti'ni tarihten sildi. Avrupalı Büyük Güçler ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalı Devletler'in denetimi altında yaşamasını istemekteydiler. İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya "kendi başına buyruk" kendilerinden bağımsız hareket edebilecek, güçlü bir Osmanlı Devleti'ni Avrupa'da görmek istemiyorlardı. Bu devletlerin isteği, kendi çıkarlarına zarar vermeyecek olan ve aynı zamanda da birbirleri aleyhine genişlemelerine engel oluşturacak, yarı bağımlı bir Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesiydi (Tuncer, 2000: 96). Birinci dünya savaşı ile yıkılan Osmanlı'dan Ulusal kurtuluş savaşı sonucu kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde modernleşmede en önemli farklılaşma modernleşmenin öznesinin değişmesidir. Cumhuriyet'e kadar devletin modernleşmesiyle sınırlı kalan sorular yerini toplumun modernleş(tiril)mesine bırakır (İnsel, 1990:20,25).

Türk modernleşmesinin geldiği son aşama, Modern Batı Dünyası ile Avrupa Birliğine tam üye olarak bütünleşmektedir. Türkiye'nin AB ile ilişkisi artık değişim boyutlarını aşarak dönüşüm aşamasına ulaşmıştır. Avrupa Birliği'ne katılım konusunda yüz

yüze geline krizlerin kökeninde temel sorun olarak Türk Modernleşme geleneği ideoloji ile ütopya (ulaşılması istenilen) arasında kalmaktadır. AB'ye katılım sürecinde Türk Modernleşmesi bu ikircikli yapı içinde, toplumu düzenleyerek kontrol etme ideolojisi ile bireysel özgürleşim anlamında batılılaşarak ütopya arasında ciddi krizler yaşamaktadır.

BÖLÜM II: TOPLUMSAL KİMLİKLER BAĞLAMINDA AVRUPA VE TÜRK

KİMLİĞİ

Bu bölümde öncelikle kimlik kavramı ele alınacak, daha sonra Avrupa kimliği kavramı ortaya çıktığı andan itibaren tarihsel süreçte nasıl algılandığı, Avrupa kimliği kavramının üzerinde uzlaşılan net bir tanımının olup olmadığı bu kavramdan neyin anlaşıldığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son olarak da tarih boyunca Türk kimliği ve bu kimliğin Avrupalılar tarafından nasıl algılandığı açıklanacaktır.

II.1 Kimliğin Tanımı

Kimlik, öncelikle toplumsal bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal olmayan ortamlarda kimlik oluşmayacağı gibi toplumsal olmayan varlıkların kimliklerinden de söz edilemez. Kimlik edinme süreçleri kişinin kendi kendine gerçekleştirdiği bir süreç değildir. Başkaları ile beraber veya başkalarına karşı, toplumsal bir çevrede oluşan süreçtir. Tek başına yaşayan bir kişinin kimliğinden söz etmenin bir anlamı yoktur. İnsanın toplumsal bir varlık olarak başkalarıyla beraber yaşamak durumunda olmasından hareketle, en temelde, kimlik edinme ihtiyacının insanın zayıflığından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bireyin, psikolojik ve fiziksel güvenliği için kendisini yakın çevresindekilerin davranışları, değerleri, normları ile ilintilendirme ve bunları benimseme içgüdüsüne sahip olduğu savunulabilir. Her birey çevresini şu veya bu yolla, az veya çok, ama sürekli olarak içselleştirir. Aynı şekilde her birey, edindiği kimlikleri koruma ve kuvvetlendirme güdüsü taşımaktadır. “Kimlik, içgüdüsel olsun olmasın, insanın varlığının bir sonucu ve insanın varlığı da toplumsal

bir olgudur. Kimlik edinme süreci insanın yalnız başına ve tecrit halinde gerçekleştirdiği bir süreç değildir. Bireysel bir kimlik kategorisi olan kişilik bile, Freud'dan Mead'e kadar çoğu psikologa göre, toplumsal bir kazanımdır”(aktaran Yurdusev,1997:19). Dolayısıyla bütün kimlikler toplumsaldır.

Kimliğin toplumsal olması ve bir tanım oluşturması, bizi bu olgunun iki temel ayağı olduğu sonucuna götürür. Kimlik, tanımlanan ve kimlik edinen olarak iki temel unsur içermektedir. Kimlik edineni ‘tanımlayan’ ve ona kimliğini kazandıran da ‘kimlik veren’ denebilir. Diğer bir deyişle, kimlik olgusu içinde bir kimlik edinen vardır, bir de kimlik veren vardır. Dolayısıyla kimlik, kimlik edinen ile kimlik verenin bileşimidir. Örneğin bireyler kimlik edineni, toplum ise kimlik vereni oluşturmaktadır. Birey ve toplumun bileşkesi de toplumsal kimliği oluşturmaktadır (Yurdusev,1997).

Kimlik edinen genellikle insan ya da insan gruplarıdır. Kimlik edinme süreci içinde yalnız bir insan yer aldığı zaman, ait olan bir tek birey olarak karşımıza çıkar. Ama, bu bireye kimlik kazandıran aile, arkadaş çevresi, okul çevresi, doğup büyüdüğü topluluk, yaşadığı toplum ve ülke gibi toplumsal birimlerdir. Buradan kimliğin toplumsallığı bir kez daha görülür. Kimlik edinen tek bir birey olsa bile, kimlik veren her zaman toplumdur. Birey kimlik edinme sürecini salt bireysel yeti ve kazanımlarıyla gerçekleştiremez.

Kimliğin toplumsallığı, farklılık olgusu ile ortaya çıkar. Farklılık olmadan kimlik olmaz. Diğer bir deyişle, kimlik, farklılık ve öteki ile tanımlanır ve anamlanır. Derrida'nın deyişle, “Bütün kimlikler farklılıklarıyla beraber vardır. Kendisinin başkası olmayan hiçbir kültür ya da kültürel kimlik yoktur” (Derrida,1992:9). En temelde 'ben ve öteki' olarak ifade edilen bu ayrım bütün kimlik kategorilerinde bulunur. Örneğin, bir aileye sahip olan insan aynı anda başka bir aileye sahip

olmayandır. Fakat sahip olunmayan bu aile vardır.Sahip olunmayan aileler yoksa kişinin sahip olduğu aile de ortadan kalkar.Daha geniş açıdan bakıldığında, Türk olan bir birey aynı zamanda Yunan, İngiliz ya da Fransız olmayandır. Türk ulusundan başka diğer bütün uluslar yok olsa o zaman Türk ulusundan bahsetmenin de gereği kalmayacaktır.

Her türlü kimlik bir başkalığı içerir. Yahut her türlü başkalık da bir kimlik içermek durumundadır. Eğer hiçbir şey kimlik edinmezse, hiçbir şey bir diğerinden ayırt edilemez. Aynı şekilde, hiçbir şey birbirinden ayırt edilemezse hiçbir şey de kimlik kazanmaz. Dolayısıyla, bir şeyin kimliğinin ötekine bağlı olduğu mantıksal bir gereklilik olarak ortaya çıkar. Nitekim, bunun tarihsel olarak da böyle olduğu görülür (Yurdusev,1997).

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren toplumlar kendi kimliklerini diğer toplumlardan farklılıklarıyla tanımlamışlardır. Bazen bu tanımlamada başkaları ağır basmıştır. İngiliz ve Fransız ulusal kimlikleri, Yüz Yıl Savaşları ile karşılıklı olarak birbirlerini belirlemişlerdir. Trevelyan'a göre, İngiltere'nin "güçlü ulusal bilinci, görkemli ve anılan gelenekleri, ada özelliklerine olan inancı" bu savaşla edinilmiştir (aktaran Yurdusev,1997:21).

Kimliğin oluşumunda öteki rolünü kimlik birimlerinin isimlendirilmesinde de izleyebiliriz. Kimlik birimlerinin isimleri genellikle ötekiler tarafından verilir ya da ötekilerle karşılaşılınca yapılır. Örneğin, *English* (İngiliz) sözcüğü İngilizlere Romalılar tarafından verilmiştir. "Türk" kelimesinin de aslı Türkçe değil, Çince'dir. "Fin" sözcüğü de Fince'den değil, İsveç dilinden türemiştir. Başkasının varlığı kimliğin tanımlanması için elzemdır. Öteki tehdit oluşturursa ya da tehdit olarak algılanırsa, o zaman onun rolü salt tanımlama işlevinin ötesinde kimliği kuvvetlendirme şeklinde

cereyan eder. Aslında, dış tehdit varlığı tehdide maruz kalan ya da tehdidi algılayan toplumsal birimin kendi kimliğini kuvvetlendirir.

Kuvvetlenen kimlik de öteki ile beraber tanımlanmaktadır. Her kimlik farklı kimliklerden etkilenmesine rağmen sadece kendi dışındaki kimlikler tarafından belirlendiği söylenemez. Kimlik sadece kendi dışındaki kimliklerce tanımlanırsa, bu kimlikler arasındaki benzer yönlerden daha çok ötekilerinden ayrılan özellikleriyle tanımlanması demektir. Farklılıklar vurgulanırsa diğer kimliklerin olumsuzlanmasına, dışlanmasına neden olur. Fakat kimlik, ötekinin olumsuz biçimde nitelenmesinden çok varlıksal farklılığının tanınması ile oluşturulursa, dışlayıcı ve inkarcı olmayacaktır. Ama her durumda, kimlik edinme süreci bir yandan kapsayıcı diğer yandan da dışlayıcıdır. Kimlik edinen, kimlik verenin değerlerini içselleştirirken öteki kimlikleri kapsam dışı bırakır (Yurdusev, 1997:22).

Kimliklenme süreci çok yönlü, dinamik ve sürekli bir oluşumdur. Her şeyden önce ne bireysel yaşam ne de toplumsal yaşam tek boyuta indirgenemez. Dolayısıyla, kimlik çok boyutlu ve çok yönlü olmak durumundadır. Ayrıca, kimliğin toplumsallığı, insan gruplarının çoğulluğu, toplumsal karşılaşmalar ve etkileşimler her zaman yeni karşı koymalar ve değişik yönler ortaya çıkarmaktadır. Bu da bir yandan edinilen kimliklere daha sıkı sarılmaya veya onları yeniden tanımlamaya götürürken, diğer yandan da yeni kimlikler oluşturmaya götürecektir. Elbette her kimlik karşı koymalara belli bir katılışmayla ya da tersi bir eğilimle cevap verebilir. Ama, cevabın katılışma yönünde olması da kimlik edinmenin sürekliliğinin bir göstergesidir. İnsanın iradi bir varlık olması, düşünmesi ve bilinçli olarak hareketlerine yön verebilmesi, değişmeye açık olması gibi özellikler kimlik olgusunu dinamik bir süreç yapar. Bu da belli bir kimlik biriminin hiçbir zaman bitmiş bir halde olamayacağını gösterir. Sürecin

sürekliliği kimlik değerlerinde de belli bir süreklilik sağlar. Ancak bu yeniliğe ve değişmeye açık bir sürekliliktir (Yurdusev, 1997: Akdoğan, 2004: Canbolat, 2002).

Kimlik birimi genişledikçe bireyler üzerindeki etkisi, sıkı bir kimlik edinme süreci yaratması ve ortak eylem için hareket temeli olmasını azaltmaktadır. Aile veya küçük cemaat gruplarının kimlik birimlerinin bireyler üzerindeki etkisi ve onları ortak eyleme yöneltme kapasiteleri daha fazladır. Medeniyetlerin insanları harekete geçirme derecesi, ulusal veya etnik kimlik birimlerine göre daha azdır. Bir kimlik biriminin temelini oluşturan ihtiyacın, onun bütünlüğünü ve ortak eylem kapasitesini belirlediği ileri sürülebilir. Bu, aciliyet ve gerekliliğe göre artmaktadır. Dış tehdit bir kimlik biriminin bütünlük ve etkisini artıran önemli bir faktördür. Bir diğer faktör kimlik biriminin bireyler için ne kadar kazançlı olduğudur.

Bir toplumun toplumsal kimliğinin oluşması ve tanımlanmasında iki unsurun önemli yeri vardır: Objektif ve sübjektif öğeler. Objektif öğeler toplumsal kimlik biriminin üyeleri tarafından paylaşılan özelliklerdir: Semboller, mitoslar, dil, din, etnik köken, coğrafya, hayat tarzı, beraber yaşanan tarih, değerler, gelenek ve göreneklerdir. Bu öğelerin söz konusu birimin üyelerince içselleştirilmesiyle toplumsal kimlik oluşmaktadır. Örneğin, Smith'e göre, ülkesel ve etnik olmak üzere iki temel modele dayanan günümüzün ulus kimliğini oluşturan objektif öğeler: Ortak ve genel bir isimlendirme, tarihsel bir ülke veya anavatan, ortak mitoslar ve tarihsel anılar, resmi/ortak dili de içeren ortak bir kitle kültürü, paylaşılan adetler ve gelenekler, bütün üyeler için ortak haklar ve ödevler (örneğin ulusal kimlik kartı, yani nüfus cüzdanı, ve zorunlu ilköğretim gibi), ve ülke içinde serbest dolaşımı içeren ortak bir ekonomi olarak açıklanmaktadır. Objektif öğelerden birisinin vurgulanmasıyla toplumsal kimliğin hakim karakteri ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ülkesel modele dayanan ulus

kimliğinde öncelenen ülke ve karşılıklı haklar ve ödevlerken, etnik modelde ise etnik köken ve dil olmaktadır (aktaran Yurdusev, 1997:23).

Objektif öğelerin içselleştirilmesi süreci toplumsal kimliğin subjektif öğelerini bize vermektedir. Yani, bir toplumsal kimlik birimi için üyelerin ortak özelliklere sahip olmasının yanında, o kimlik birimine ait olduklarının subjektif bilincine de sahip olmaları gerekmektedir. Aslında, objektif ortaklıkların varolması belli ölçüde bir subjektif bilincin varlığına da yol açmaktadır. Eğer insanlar hiçbir şeyi paylaşmıyorlarsa, onlardan ortak bir kimlik bilincine sahip olmaları da beklenemez. Objektif ortaklıkların varlığı subjektif bilincin varolmasını gerektirir. Öyleyse sorun, ortak bir bilincin varlığı ya da yokluğu değildir. Onun ne ölçüde varolduğu, ne kadar kuvvetli olduğudur. Özetle, objektif öğeler ve subjektif bilinç toplumsal kimliğin bileşenleridir.

Ulusal kimlikler, tarihin belli dönemlerinde kendiliğinden ve doğal süreçlerle oluşmamışlardır. Örneğin; Smith'e göre, "İngiltere'de Tudor ve Stuartların merkezileştirme politikaları ve Fransa'da da Jakoben milliyetçiliği, İngiliz ve Fransız ulusal kimliklerinin oluşmasında önemli rol oynamıştır."(aktaran Yurdusev,1997:25). Kendiliğinden bir süreçle gerçekleşmeye en yakın olan İngiliz ve Fransız örneklerinde bile devlet müdahalesinin rolü vardır. Alman ve İtalyan ulusal kimliklerinin oluşumunda devletin yadsınamayacak bir belirleyiciliği vardır. Bu örnekte de görüldüğü gibi ulusal kimliğin oluşumunda devletin müdahalesinin belirleyici rolü olmuştur. Bunu en güzel şekilde İtalyan birliğinin mimarlarından olan Massimod Azeglio'nun 1861'de söylediği şu sözlerde görmekteyiz: "İtalya'yı kurduk, şimdi İtalyanları yaratmamız gerekiyor."(Hobsbawn,1991:44). Türk ulusal kimliğinin oluşumunda Türkiye Cumhuriyeti'nin rolü de yadsınamaz.

II.2. Avrupa Kimliği

Avrupa gibi net olmayan bir kavramı tanımlamak kolay değildir. “Avrupa’nın her ne olmasını istiyorsak, Avrupa odur” görüşünde olan Stetner üzerinde uzlaşılın açık ve net bir Avrupa tanımı olmadığını şöyle dile getirmektedir:

Avrupa fikri ve Avrupa’nın kendini tanıması neredeyse Avrupa’nın tümü tarafından algılanan bir tehditle ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Bu tehdit içeriden veya dışarıdan gelmiş olabilir. Ortaçağda İslam, 16. ve 17. yüzyılda Türkler, 19. yüzyılda Ruslar, 20. yüzyılda Sovyetler Birliği ve Nazi Almanya’sı Avrupa’nın kendini tanımasını ve sınırlamasını sağlayan, ona ayna tutan tehdittir. Aslında tehdit altında oluşan Avrupa fikri, maddi veya manevi bir kaosa verilen tepkidir. Bu nedenle Avrupa fikri veya Avrupa imajı süreklilik içermez. Aksine zayıf kırılın ve kısa ömürlüdür (aktaran Çırakman,2001:29)

Avrupa kendini tehdit altındayken tanımlamak zorunda kalmamış, aynı zamanda tehdit ettiği dönemlerde de kendine bakarak, kendini tanımlamıştır. “Avrupa” oldukça muğlak bir fikir veya kurgudur. Avrupa’nın ne olduğu tartışmaları 20. yüzyılda iki açıdan tartışıldığı görülmektedir. Bir yandan Avrupa’nın her zaman bölünmüş ve farklılaşmış olduğunu; hemen hemen hiçbir zaman siyasal, kültürel, dinsel, dilsel, veya hukuksal bir birliğe ulaşmadığını ve belki de ulaşamayacağını, ulaşmasının da arzu edilebilir bir durum olmadığını tartışmışlardır (Çırakman,2001:30). Diğer yandan da yirminci yüzyılın sonunda Avrupa’yı siyasal, ekonomik ve hukuksal açıdan birleştirmeyi amaçlayan, kültürel birliği varsayan Avrupa Birliği’ni kurma çalışmaları sürdürülmüştür.

Kılıçbay Avrupa'nın, feodalite, Latin Hıristiyanlığı, birey ve kapitalizmden oluşan dört temel öğe üzerinde yükseldiğini belirtmektedir. “Batı Avrupa'nın soy

kütüğünü feodaliteden başlatır. Avrupa, kapitalizmden geçerek globalleşmeye ulaşmıştır. “Bütün bu uzun akışın içinde temel bir oyuncu var, kendi başına kalmaktan hoşlanmayan birey” (Kılıçbay, 2001:96) ifadeleriyle Avrupa'nın ne olduğunu tanımlamaktadır.

Wintle'a göre Avrupa tarihi; antik Yunan ve Roma imparatorluğu ile başlar ve Latin Hıristiyanlığı, Rönesans, aydınlanma ve sanayileşme aşamalarından geçerek günümüze ulaştığı görüşündedir. Bu yaklaşımıyla Kılıçbay ile paralel bir yaklaşım göstermektedir. Wintle'ın “Avrupa mirası” diye nitelendirdiği bu temel şema Avrupa uygarlığının tarihsel, kültürel hatta toplumsal “öz”lerini ve “temel”lerini de içermektedir (aktaran Ertuğrul,2001:149).

Avrupa, bir üst kimlik birimidir. Bu üst kimliğin altında alt kimlikleri vardır . Bugün için Avrupa'nın alt kimlik birimleri olarak İngiltere, Fransa, Almanya, Norveç, Macaristan gibi ulus-devletler öncelikle gözüксе de, Avrupa'nın başka alt kimlik grupları da vardır. Örneğin bunlar; İskoç, Korsika, Bavyera, Felemenk, Bask gibi kimlikleridir. Bu nedenle Avrupa kimliğini anlamak için üzerinde durulması gereken, neyin veya nelerin bu üst kimliği oluşturduklarıdır.

Avrupa kimliğini oluşturan öğeler kapsamında, genel olarak ortak toplumsal kimlik birimlerini oluşturan öğeleri sayabilir: Üzerinde yaşanan bir ülke ya da coğrafya, ortak bir dil, din, ortak etnik özellikler, herkesin paylaştığı bir yaşam tarzı, genel bir kültür, birlikte sahiplenilen değerler, özelemler, gelenekler, mitoslar ve semboller, üyelerin hepsini etkileyen ortak bir tarih ve tecrübe sonunda oluşan kolektif bir bilinçtir. Bu objektif öğeleri belirlemek için yapılması gereken tarihsel analizdir.

Bu tarihsel analizin başlangıcında mitolojik bir varsayımla karşılaşmaktadır. Avrupa karşımıza ilk kez eski Yunan dünyasında mitoslar aleminin bir parçası olarak

çıkmaktadır. Genel olarak Yunan mitolojisinde *Europa*, bugünkü “Lübnan ya da eski Fenike bölgesinde, Sur (Tyre) şehrinin kralı olan Agenor'un kızıdır. Homeros'a göre ise, Phoem'in kızıdır. Dünya güzeli bu ilahe, Zeus'u meftun eder. Bembeyaz yakışıklı bir boğa kılığına bürünen Zeus ise *Europa'yı* ayartıp Girit'e kaçıtır. Zeus'tan bir sürü oğul sahibi olan bu ilahe sonunda Girit kralı ile evlenerek orada yerleşir. Suyun (Ege'nin) doğu yakasında kalan memleketine bir daha dönmez” (Delanty,1995:17). Mitolojide bir prenses ve ilahe adı olan 'Avrupa'nın kısa zaman içinde coğrafi bir anlam kazanarak belli bir kara parçasını adlandırdığını görürüz.

“bu kara parçası yalnızca Girit adasını değil bütün Yunan "hinterland"ı çağrıştırır. Yunan kolonilerinin yayılmasıyla Avrupa adı Yunanistan'ın batısında ve kuzeyindeki ülkeleri de kapsar. İ.Ö. altıncı yüzyıla gelindiğinde bu kapsam hemen hemen kesinleşir. Dünyanın bölünmesinde ilk olarak Ege Denizi referans noktası alınırken, zamanla Yunan kolonizasyonu ve Roma'nın yükselişi ile Akdeniz havzası hakim olduğundan, uzantıları olan Ege ve Karadeniz ile beraber bütün Akdeniz havzasının belirleyici olduğunu görüyoruz. Öyle ki, Avrupa'nın teşhisine yardımcı olan yeni coğrafi bölümlenmeler de yerleşir. Ortaya çıkan iki yeni coğrafi bölünme de, yani Asya ve Libya da, köken olarak ilahe adıdır. Başka bir deyişle, İ.Ö. altıncı yüzyılda dünyanın üç bölümlü tanımlanması yerleşmiştir. Romalılar bu bölümlenmeyi, Libya'nın adını bugün kullandığımız Afrika'ya değiştirerek, aynen kabul ettiler” (Hay,1968:1-4).

Avrupa'yı tanımlarken kullanılan doğal sınırlardan bir tanesi de Akdeniz havzasıdır. “Akdeniz havzası merkez alınınca, Avrupa bu havzanın ve uzantılarının kuzeyinde kalan alanlar toplamı olarak karşımıza çıkarmaktadır. Akdeniz havzasının doğusundaki kara parçası Asya kıtasını oluştururken, güneyindeki ise, Afrika'yı oluşturmaktadır. Ancak, Akdeniz'in referans alınması kıtaları tanımlamak için yeterli değildir. Çünkü, kuzeyde Avrupa ve Asya'yı, güneyde ise Afrika ve Asya'yı, birbirinden ayıran Akdeniz gibi doğal bir sınır yoktur. Hippokrates Avrupa ve

Asya'nın Azak Denizi ile ayrıldığı görüşünü savunurken, Avrupa ve Asya arasındaki sınırı Don nehrinin, Afrika ve Asya arasındaki sınırı ise; Nil nehrinin oluşturduğu görüşü daha çok benimsenmiştir. Ptolemy, Avrupa ile Asya arasındaki sınırın Don nehri ile belirlenmesinin ilk örneklerini İ.S. ikinci yüzyılda ortaya koymuştur: *Sarmalla* (Güney Rusya) sözcüğünü ilk kez kullanmış, *Sarmatia Europa* ve *Sarmatia Asiatica* ayrımını da yapmıştır. Bu iki bölgeyi birbirinden ayıran da Don nehridir”(aktaran Yurdusev,1997:32). Avrupa'nın bu ilk tanımı, Akdeniz ve Don sınırları, oldukça sürekli ve etkili olmuştur. Bugün bile Avrupa'nın coğrafi sınırlarını çizmede kullanılmaktadır.

Eski Yunan'da Aristoteles'te görülen, Helenlerin Helen olmayanlara özellikle Perslere, üstünlüğü düşüncesinin varlığı bilinmektedir. Bu hiçbir zaman Avrupa'nın diğer coğrafi bölgeler üzerinde bir üstünlüğü anlayışını baskın bir konuma getirmemiştir. Çünkü her şeyden önce mitoslar dünyasından alınarak coğrafyaya uygulanan Avrupa düşüncesi toplumsal ve kültürel bir anlam taşımamaktaydı. Öncelikle, Avrupa coğrafi bir alan olarak algılanmıştır. Avrupa'nın coğrafi alan olarak algılanması uzun süre devam etmiştir. “Eski Yunanlıların kendilerini Avrupalı şeklinde algılaması, Aristoteles' in belirttiği gibi, Yunanistan Avrupa ve Asya'ya eşdeğer olarak görüldüğü için söz konusu değildir. Roma İmparatorluğu'nu dünya ile özdeş kabul eden Romalıların, kendilerini Avrupalı olarak algılaması düşünülemez. Avrupa'nın toplumsal ve kültürel bir anlam ifade etmesi modern dönemde başlamaktadır. Zaten onbeşinci yüzyıla gelinceye kadar sözcüğün sıfat olarak 'Avrupalı' halinde kullanılışının da yaygın olmadığı görülmektedir” (Hay,1968:85-87). Başka bir deyişle coğrafi bir alan olarak 'Avrupa' vardır, ama 'Avrupalı' yoktur. Yine de, Avrupa kelimesinin coğ-

rafya parçasının ötesinde bir değer kazanması modern dönem öncesinde, Hıristiyanlıkla başlar. Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabul etmesi ile Avrupa'nın Hıristiyanlaştığı görülmektedir.

Yunan mitolojisinde rastlanılan üçlü bölümler, Avrupa'nın Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonra da görülmektedir. Yalnız burada bölümler ilaheler değil Nuh'un oğullarından kaynaklanır. Eski Ahit'in "Tekvin" bölümünün 9. ve 10. bablarında Nuh'un üç oğlu ve maceraları anlatılmaktadır. Bu metinlerin yorumlarına göre, "Nuh'un üç oğlundan Yafes Yunanlıların, barbarların ve Hıristiyanların atasıdır. Sam Yahudilerin ve Arapların atası olarak kabul edilirken, Ham ise Zencilerin atası sayılır" (Hay,1968:14-15). Diğer bir deyişle, Yafes Avrupalıların, Sam Asyalıların ve Ham da Afrikalıların babasıdır. Yafes'in (Hıristiyanların atası) kardeşlerinden üstün olduğuna inanılmaktadır. Aristoteles'te görülen medeni-barbar ayrımının dinsel içerikli olduğu bir kez daha görülmektedir. Mudimbe'ye göre, "modern dönemde insanları ırklara bölen Avrupa merkezli tarih felsefelerinin arkasında Eski Ahit'te yapılan bu sınıflama yatmaktadır"(aktaran Yurdusev,1997:33).

Avrupa'nın kökenini açıklayan Hıristiyan mitolojisinin, Yunan mitolojisine göre daha fazla değer yüklü olduğu görülmektedir. Hıristiyanlığın yayılması ve Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmen kabulü, Yunan mitolojisi ile Hıristiyan mitolojisinin birleşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum Avrupa'nın kültürel bir anlam ifade etmesine yol açmıştır. Diğer bir ifade ile, *Europa* ile *Yafes* evlenmiş ve doğan çocuk da 'Hıristiyan Ülkesi' (Christendom) olmuştur. Bundan sonra, Avrupa'nın 'Hıristiyan Ülkesi' ile özdeşleşmesi süreci başlamıştır. Hıristiyan Ülkesi ile özdeşleşen Avrupa değer yüklü bir anlam kazanmıştır. Zaten

İslamiyet'in doğuşu ve yayılması sonucu bir yandan Avrupa ile Hıristiyan Ülkesi özdeşliği artacak, öte yandan da İslamiyet'in Avrupa'nın ötekisi olarak algılanması ile Avrupa'nın değer yüklü anlamı daha belirginleşecektir.

Avrupa'nın düşünsel ve kültürel bir anlam taşımaya başlaması, dördüncü yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra imparatorluğun doğusuyla batısı arasındaki rekabetin rolü vardır. Bu rekabette “imparatorluğun batı yarısı Avrupa ile özdeşleşirken aynı anda Latin Hıristiyanlığı da Batıyla (*Occident*) özdeşleşmiştir. Diğer yarısı ise Doğu (*Orient*) ile özdeşleşmiştir. Batı ile Doğu'nun mücadelesi sonucu Avrupa yavaş yavaş düşünsel ve kültürel bir anlam ifade etmeye başlamıştır” (Delanty,1995:22-23). Avrupa bir yandan düşünsel ve kültürel bir içerik kazanırken, bir yandan da merkezini Batı Avrupa'ya kaydirmiştir. Aslında, Avrupa'nın merkezinin Batı'ya kaymasında Latin Hıristiyanlığı ile Doğu Hıristiyanlığı arasındaki bölünme ve rekabetin yanında, İslam'ın yayılmasının da önemli rolü vardır. Hatta, Henri Pirenne bunun belirleyici olduğu görüşündedir. Pirenne'ye göre “Avrupa'nın birliğini ve bütünlüğünü yedinci yüzyılın ortalarına kadar sağlayan Akdeniz'dir. Avrupa'nın doğusu ile batısı arasındaki her türlü haberleşme ve alışveriş bu yolla sağlanmaktaydı. Yedinci yüzyılın ortasından itibaren, İslam'ın yayılması ile Avrupa Akdeniz'deki hakimiyetini kaybetti ve Akdeniz bir "Müslüman gölü" olmuştur. Bu Avrupa'nın doğusu ile batısı arasındaki birliğin kopmasına, Batı'nın uygarlık merkezi olan Doğu'dan yoksun kalmasına ve giderek feodalitenin ve sonraki Batı Avrupa olgusunun oluşmasına yol açtı”(Pirenne,1958:29-31).

Merkezi batıya kayan Avrupa'nın oluşmasında tek etkili faktör Müslümanlar değildir. Beşinci yüzyıldan dokuzuncu yüzyıla kadar, yani Charlemagne'in krallığı kurulana kadar, Avrupa her koldan ataklarla baskılarla karşılaşmıştır. Cermen

kabilelerinin göçü ve Anglo-Sakson krallıklarının Britanya'da kuruluşu ile Avrupa'nın merkezi kuzeybatıya kayarken, Avrupa kuzeyden Germanlerin ve doğudan da Perslerin akınına maruz kalır. Dokuzuncu yüzyılda Vikingler güneye doğru bastırırken, Macarlar doğudan, Müslümanlarsa güneyden ilerler. Leyser'e göre, "Avrupa düşüncesi bu ortamda yaygınlaşmıştır" (Leyser,1992:40-41). Delanty, Leyser'le aynı görüşü paylaşır. Bir yanda İslam fetihleri, diğer yanda Pers ve Barbar işgalleri Hıristiyan dünyasına bir Avrupa kimliği bilinci kazandırır. İslamiyet'in oluşturduğu ortak düşman olmasa, Hıristiyan Batı, Avrupa toplumlarındaki çeşitli öğeleri bir tek kültürel çatı altında birleştiremezdi. Avrupa'nın kültürel bir birim olarak meydana gelmesinde İslam-Hıristiyanlık çatışması önemli bir rol oynamıştır. Hatta, Avrupa merkezli dünya görüşünün oluşması da bu çatışmadan doğar. 650-750 yılları Avrupa'nın şekillenmesinde ve Avrupa kimliği'nin oluşumunda dönüm noktasıdır. Ancak oluşan bu kimlik, "mağlubiyet ile doğan bir kimliktir, galibiyetle değil" (Delanty,1995:24-27).

Merkezi doğudan batıya kayan Avrupa ilk ifadesini Charlemagne'in Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nda bulur. İtalya ile Almanya arasında bağlantı ilk kez bu imparatorlukla kurulur. Barraclough, "Avrupa sözcüğünün ilk kullanıldığı yerlerden birinin Charlemagne'in sarayı olduğunu bildirir" (aktaran Yurdusev,1997:35). İlginç bir tesadüf, günümüz Avrupa Birliğinin ilk sınırlarıyla Charlemagne'in İmparatorluğunun sınırları hemen hemen aynıdır. Yine, eski Batı Almanya ile Doğu Almanya sınırı Charlemagne'in Almanya'da durduğu hattır (Watson-Seton,1989:39). Charlemagne için zamanında "Avrupa'nın babası" dendiği kaydedilir (Hay,1968:51). Böylece Avrupa ile Hıristiyanlığın nikahı da kesinleşmiş olur. Philips'e göre, "Hıristiyan Ülkesi deyimi dokuzuncu yüzyıldan itibaren, yani Charlemagne'in imparatorluğunun kuruluşundan

itibaren kullanılmaya başlar” (aktaran Yurdusev,1997:36). Aslında, onuncu yüzyıla gelindiğinde Avrupa ile Hıristiyanlığın özdeşliği coğrafi ve demografik örtüşmeyle Kuzey halklarının Hıristiyanlaşması, İslam fetihlerinin Akdeniz'in güneyini ve doğusunu kapsamaması ve Anadolu'ya dayanması ile Hıristiyanlık Avrupa coğrafyasıyla sınırlanmıştır. Öyle ki onikinci yüzyılın İngiliz tarihçisi Malesbury'li William “dünyanın Avrupa, Afrika ve Asya olmak üzere üç parçadan oluştuğunu, Hıristiyanların Avrupa'da yaşadığını, Avrupa dışında ise Hıristiyanların düşmanlarının hakim olduğunu açıkça belirtir”(aktaran Yurdusev,1997:36). Avrupa Hıristiyanlık özdeşleşmesi modern döneme kadar, hatta onyedinci yüzyıla kadar sürer. Her ne kadar Avrupa Ortaçağ boyunca belli bir değer taşımışsa da, daha çok bir coğrafi terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'daki topluluk kimliğinin 'Avrupalılık' değil Hıristiyanlık oluşturmaktadır. Hıristiyanlık asıl kimlik ögesidir. Avrupa'nın kültürel birliğini sağlayan en önemli hadise Haçlı Savaşları'dır. Bu dönemde İslam Avrupa'nın en etkili 'öteki'si olmuştur. “Avrupa'nın en etkili 'öteki'si olarak İslamiyet yakın yüzyıllara kadar Avrupa'daki kimlik bilincinin en önemli belirleyicilerindendir. Bu durum, kimliğin Hıristiyanlık ya da Avrupalılık şeklinde ifade edilmesine göre de pek değişmez. Örneğin, İslamiyetin Hıristiyanlık aleyhine genişlemesinin sonucu İ.S. 711'de İspanya'daki Vizigot Krallığı'nın düşmesi ile Avrupa Hıristiyanlığının batıdaki sınırı onbeşinci yüzyıla kadar Pireneler olarak kalır. Bu olgunun etkisi 1492'de İspanya Müslümanlardan (ve Yahudilerden) temizlendikten sonra da sürmüştür. Nitekim, üç yüzyıl sonra Napoleon bunu "Avrupa Pireneler'de başlar" sözü ile anlatır” (Sertina,1992:2).

Aynı durum Avrupa'nın doğu sınırında da gözlenmektedir. Örneğin Yunan "hinterland"ı ilk çağlardaki Avrupa tanımlamalarının merkezinde iken, önceleri Latin

Hıristiyanlığı İle Ortodoks Hıristiyanlığı arasındaki bölünmenin ve sonraları da Türklerin öncülüğünde gerçekleşen Balkanlar'daki İslam fetihlerinin etkisi ile, Yunan "hinterland"ını da kapsayan Balkanlar'ın ne kadar Avrupa İçinde olduğu hep tartışılmalıdır. Örneğin, yirminci yüzyıl ortalarına kadar Balkanlar, Avrupa'nın dışişleri masalarında Yakın Doğu bölgesi kapsamında kabul edilirdi. "Napoleon'un Avrupa'nın batı sınırını Pirennelerde çizmesine benzer şekilde, Metternich de doğu sınırını Asya, Landstrasse'de Viyana'nın hemen dışında çizer" (Taylor,1942:9). İslam ve sonradan Müslümanlarla özdeşleştirilen Türkler, Avrupalılar için sadece onların Hıristiyan olmalarını belirginleştiren bir faktör olmamış, bunun da ötesinde Avrupalıların sahip oldukları ortak öğelerin bilinçli bir şekilde sahiplenmesinde önemli rol oynamıştır. Delanty'nin daha önce de belirttiğimiz ifadesi ile "Avrupa kimliği negatif olarak İslam (ve Türkler) tarafından tanımlanmıştır. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğunun doğuda yükselmesi ile bu belirleyici rol daha da artmıştır. Türklerin Avrupa kimliğinin şekillenmesine katkısı Osmanlılardan önce başlar. Hay, Selçukluların Hıristiyan dünyasının ortak öğelerinin Hıristiyanların bilincinin uyanmasında etkili olduğunu belirtmektedir" (Hay,1968:31). Özetle, modern döneme kadar Avrupa kimliği Hıristiyanlık'la ifade edilir. Avrupa belli ölçüde bir değer anlatırsa da, bu Hıristiyanlıkla içice olan bir değerdir. Avrupalılığın kendisine ait bir değeri söz konusu değildir. Avrupa, ya sınırları hiçbir zaman kesin olarak belirtilmeyen coğrafi bir terimdir, ya da Hıristiyan Ülkesi'nin diğer adıdır. İslamiyet Avrupa'nın en belirleyici 'öteki'si olması ve bunun azalan etkilerde de olsa modern dönemde de devam etmesi, ister istemez Avrupa kimliğinde Hıristiyanlığın en temel öğelerden birisi olmasına yol açmıştır. Bunun Avrupa'nın laikleştiği ve Hıristiyanlık sonrası bir toplum düzenine çıktığı modern dönemde bırakıldığı söylenemez. Hıristiyanlık Avrupa kimliğinin hala

önemli bir unsurdur, ancak eski etkisi yoktur. Ortaçağda Hıristiyanlık Avrupa kimliğinin neredeyse tamamıdır. Günümüzde ise, Avrupa kimliğini oluşturan unsurlardan sadece bir tanesidir. Bu arada, Avrupa ile Hıristiyanlığın özdeşleştirilmesinde önemli nedenlerden birisinin de, onbeşinci yüzyıldan itibaren Avrupa kelimesi basit coğrafi anlamının ötesinde kendine has bir kültürel içerik kazanırken, Avrupa'nın tamamının Hıristiyanlaşması olduğunu belirtmeliyiz. Litvanya 1386'da Hıristiyanlaştı. İspanya'nın tamamı onbeşinci yüzyılın sonunda Hıristiyanların hakimiyetine alındı. Dahası, onbeşinci yüzyılda Hıristiyanlık Avrupa'nın tamamında yaygınlaşırken, Avrupa dışında (Küçük Asya 'da, yani Anadolu'da) yok olmaktaydı.

Modern dönem Avrupa'sında ortak toplumsal kimliklerin en belirginini ulus devlettir. Onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllardan itibaren önceleri Batı Avrupa'da gelişen ve ondokuzuncu yüzyılda bütün Avrupa'yı kapsayan ulus-devlet olgusu ve ulusal kimlik, ortak kimlik bilincini oluşturmada dinin önceliğini yıkarak toplumsal kimliklerin en belirleyicisi olmuştur. "Ulus-devlet belli bir coğrafya parçası üzerinde, iç ve dış egemenlik tekeli elinde tutan, merkezileşmiş bir sosyo-politik otorite birimidir. Ulus devletin yükselişi bir yandan bütünleşme diğer yandan da çözülme süreçlerinin sonucudur. Ortaçağ Avrupa'sında Papalık ve İmparatorluk etkin, kapsayıcı ve evrensel üst otorite ve kimlik birimleridir. Bunların altında sınırsız sayıda irili ufaklı otorite birimleri vardır. Bundan dolayı bugün Avrupa'yı tanımlarken kullanılan "birlik içinde çoğulluk, bütünlük içinde çeşitlilik" ifadelerinin temelini Ortaçağ feodal düzeninde bulunduğu ileri sürülmektedir. Başka bir deyişle, Ortaçağ Avrupa'sındaki bireyin iki temel ortak kimliği vardır. Birincisi hemen bağlı olduğu prens, lord, baron gibi yerel otorite birimleri ve ikincisi de günlük yaşamında belki etkisini açıkça hissetmediği, fakat yerel otoritelerin değişmesi gibi gelişmeler ve yerel kilise bürokrasisi gibi kurumlar

sayesinde varlığından haberdar olduğu evrensel otorite birimleri, yani Papa ve İmparator” (Wight,1977). Ulus-devletin yükselişi ile bu sosyo-politik düzen yok edilerek yerine ulus-devletlerden oluşan bir anarşik düzen, yani Avrupa devletler sistemi kurulmuştur.

Bütünleşme süreçleri sonucu yerel otorite birimleri ortadan kaldırılarak sonradan ulus-devleti oluşturacak olan krallıkların nüfuzu altına alınmış ve çözülme süreçleri sonucu da evrensel otorite birimlerinin nüfuzu yok edilerek, kurulmakta olan ulus devletlerin (krallıkların) otoriteleri sağlamlaştırılmıştır. Böylelikle, oluşmakta bulunan yeni sosyo-politik otorite birimlerinin hem merkeziliği ve mutlaklığı hem de iç ve dış egemenliği sağlanmıştır. “Başta yalnızca monarşik güçlerin gerçekleştirdiği bu süreç onsekizinci yüzyılın sonundan itibaren toplumun diğer güçlerini ve kesimlerini de içermiştir. Başka bir deyişle, mutlak devlet uluslaşmıştır.Bundan dolayı, "ulus-devlet" denmektedir.Ulus-devletin bir yandan yerel otoriteleri ortadan kaldırırken diğer yandan da evrensel otoriteleri ortadan kaldırmasının doğal sonucu, modern dönemde Avrupa'da kimlik oluşumunu etkilemede tekele sahip olmasıdır. Zaten sosyo-politik kimlik birimlerinin sayısı da oldukça düşmüştür. Avrupa'da 1500 yılında aşağı yukarı 500 tane siyasi birim varken, 1900 yılına gelindiğinde sadece 25 civarında ulus-devlet vardır” (Tilly,1975:15).

Ayrı ve hükümlan ulus-devletlerin doğuşu ortak bir Avrupa kimliğinin oluşumunu çelişik gibi görünse de, hızlandırmıştır. Nitekim onyedinci yüzyılın sonlarına geldiğimizde, ayrı ve bağımsız devletlerin kendilerini aynı sistem içinde ve uzlaşıyla varılan bazı kuralların çerçevesinde hareket eden birimler olarak değerlendirdikleri görülmektedir. 1648 Vestphalia ve 1713 Utrecht antlaşmaları bu sistemi sembolize eden kurumlardır. Avrupa devletlerinin ortak bir sistem oluşturduğu zamanın yazarları tarafından da kaydedilir. Voltaire bunu, Avrupa "bazıları monarşik,

bazıları karma, bazıları aristokratik, bazıları popüler, ama hepsi de birbiriyle bağlantılı olan devletlerden oluşan bir Büyük Cumhuriyettir. Farklı mezheplere bölünseler de, tamamı Hıristiyanlık temeline dayanır. Hepsi, dünyanın başka yerlerinde bilinmeyen, aynı kamu hukuku ve siyaseti prensiplerine sahiptir" (aktaran Yurdusev,1997:40) diyerek açıklamaktadır.

Modern dönem Avrupa kimliğinin şekillenmesinde, ulus-devletlerin ortaya çıkışının yanı sıra, en az bunun kadar etkili ve bu süreçle içice gelişen diğer bir olgu Avrupa'da Ortaçağın Tanrı merkezli dinsel düzeni yerine, insan merkezli rasyonel düzenin hakim olmasıdır. Avrupa'nın laikleşmesini sağlayan onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllardaki Rönesans ve Reformasyon hareketleri, onyedinci yüzyılda temel bilimlerde gerçekleşen devrimler ve onsekizinci yüzyılda başlayan Aydınlanma hareketidir. "Avrupa'nın yaşadığı laikleşme salt düşünsel ya da bilimsel bir dönüşüm hareketi olarak açıklanamaz. Bunun yanında laikleşme Hıristiyanlığın doğuşundan beri dünyevi ve uhrevi otoriteler ve güçler arasında süregelen mücadelenin sonucudur. Bu noktada, eğilmemiz gereken laikleşme ile ulus-devletin gelişmesi arasındaki ilişkidir. Bu ilişki iki yönlüdür. Laikleşme uluslaşmayı, ulus-devlet de laikleşmeyi beslemiştir. Laikliğin, yakın kavramları olan rasyonalizm ve hümanizm ile beraber, ulus bilincinin oluşmasının önünü açtığı söylenir" (Yurdusev,1996:77-84). Ortaçağın güçlü otoritesi olan Kilise'nin etkisi azalmadan, tek bir Hıristiyan Ülkesi anlayışı yıkılmadan, tek tek ulus-devletlerin oluşması mümkün değildir. Diğer yandan, laikleşme için gerekli olan Kilise'nin evrensel otoritesinin yıkılması ancak ulus-devletlerin ortaya çıkması ile gerçekleşmiştir. Ulus devlet öncesi varolan çeşitli feodal birimler böyle bir rol üstlenememişlerdir. "Evrensel Kilise otoritesinin yıkılmasını sağlayan, ulus-devletin çekirdeği olan Ortaçağ krallarının evrensel otoriteye karşı, yeni gelişen ticaret sınıfı ile

işbirliği yapmasıdır, İngiltere'den başlayarak ulus-devletler zamanla ulusal kiliselerini oluşturmuşlar ve Kilise'nin evrensel otoritesine son vermişlerdir. Dahası, laikleşme için engel oluşturan Ortaçağın iki kılıç doktrini de ulus-devletler tarafından, dinsel otorite aleyhine 'tek kılıç, tek hükümler devlet' doktrinine dönüştürülmüştür” (Hay,1968:97-98). Laikleşme sonucu bir yandan kilisenin otoritesi azalır ve ulus-devletinki artarken, diğer yandan da Avrupa'da insanlar kendilerini artık 'Avrupalı' olarak görmeye ve dünyayı da Hıristiyanlık penceresinden değil Avrupalılık açısından değerlendirmeye başlamışlardır. Başta bir deyişle, “Avrupa fikri Hıristiyanlıktan ayrı kendine ait bir toplumsal, kültürel ve politik anlam kazanmıştır. Onsekizinci yüzyıla gelindiğinde ise, Avrupalıların Avrupa çerçevesinde düşünmeye başladıkları görülmektedir” (Hay,1968:117). Onsekizinci yüzyıla gelinceye kadar, bütün uluslararası antlaşmalarda taraflar kendilerini Hıristiyan Ülkesi'nin üyesi olarak tanımlarken, 1713 Utercht Antlaşması bu ibarenin kullanıldığı son antlaşmadır.

Avrupa'nın laik bir kimlik kazanmasıyla Avrupa'nın Hıristiyanlıktan vazgeçmediğidir. Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma sonrası oluşan hümanist değerlere dayalı Avrupa kimliği, Hıristiyanlığa dayalı modern dönem öncesi Avrupa'dan kesin bir kopuş ifade etmez. Bilakis; Delanty “yeni Avrupa, Hıristiyan Avrupa'nın laik biçimidir” (Delanty,1995:68). Artık Avrupa'da Hıristiyanlık önceki merkezi konumuna sahip değildir.Ama Avrupa kimliğinin yine önemli bir bileşenidir. Yalnız, Avrupa laik bir kimlik kazanmasıyla Hıristiyanlıktan tamamen vazgeçmiştir. Aydınlanma sonrası oluşan hümanist değerlere dayalı Avrupa kimliği, Hıristiyanlığa dayalı modern dönem öncesi Avrupa'dan kesin bir kopuş ifade etmeyip 'Hıristiyan Avrupa'nın laik biçimi' olarak ortaya çıkmıştır. Artık Avrupa'da Hıristiyanlık, önceki dönemlerde olduğu gibi merkezi bir konuma sahip değildir. Ama Avrupa kimliğinin yine önemli bir bileşenidir.

Örneğin, Burke, “Avrupa medeniyetinin ve onunla bağlantılı bütün iyi şeylerin din ruhu ve asalet ruhunun sonucu olduğunu söylerken, Hegel Avrupa'yı en ideal ifadesini devlette bulan Cermen kültürü ile Hıristiyanlığın bir sentezi olarak görür” (aktaran Yurdusev,1997:42). Hatta, ondokuzuncu yüzyılın sonunda, Avrupa'nın yeniden Hıristiyanlaşmasından bahsedilir. Hobsbawm'ın bildirdiğine göre, “1876-1902 yılları arasında 119 İncil tercümesi yapılmıştır. Bu rakam önceki 30 yılda 74, ve 1816-1845 yılları arasında ise sadece 40'tır. 1886-1895 yılları arası dönemde Afrika'daki yeni Protestan misyonu sayısı 23'tür. Bu sayı önceki on yıldan üç kat fazladır” (Hobsbawm,1991:71). Ama, Hıristiyanlık modern dönemde Avrupa kimliğinin bir unsuru olarak önemini korusa da, merkezi belirleyiciliğini kaybetmiştir.

Modern dönem Avrupa kimliğinin oluşumunda değinilmesi gereken bir diğer gelişme de Avrupa'nın denizaşırı yayılmasıdır. Avrupa'nın okyanusa açılıp genişlemesi, nihayetinde Avrupa'nın küresel bir nüfuz sahibi olmasına yol açarken, aynı zamanda Avrupa kimliğini ve bilincini de derinden etkilemiştir. “Onbeşinci yüzyılın ortalarında Keşifler Çağı ile başlayan Avrupa'nın genişlemesi, sömürgecilik fikrinin öne çıkmasıyla bütün dünyayı kapsamıştır. 1492'de Columbus'un veya 1498'de Vasca da Gama'nın hangi nedenlerle denize açıldığını kesin olarak belirlemek olanaksızdır. Ancak yayılmanın arkasında, dönemin Avrupa toplumlarının ve ekonomilerinin durumunun, krallar arasındaki rekabetin, siyasi ve ekonomik büyüme politikalarının, şeref ve zafer düşkünlüğünün ve macera güdülerinin rolü olduğu söylenebilir. Bir başka neden ise, Avrupa'nın başka şansının olmamasıdır. İslam'ın yayılması ile doğudaki yerleşimlerini kaybeden Avrupa, Osmanlı İmparatorluğunun yükselmesi sonucu Doğu ile bağları üzerindeki kontrolünü tamamen yitirmiştir. Onaltıncı yüzyılın sonuna kadar Akdeniz bir Türk gölüdür. Avrupa'nın okyanusu denemekten başka

alternatifi yoktur” (İnalcık,1974:57). Diğer bir ifadeyle Osmanlının Akdeniz’e egemen olması, dolaylı bir şekilde Avrupa’nın yayılmasına neden olmuştur. Yani Avrupa’nın denizaşırı yayılması ile ulus-devletin doğuşu ve laikleşme süreçleri karşılıklı bir etkileşim içindedir. Nitekim, Avrupa'nın yaptığı ve onu dünya ölçeğinde hakimiyete götüren de budur. Dolayısıyla, çelişik bir şekilde, Avrupa'nın yayılmasının aslında İslam'ın yayılmasının bir sonucu olduğu söylenebilir. “Avrupa'nın denizaşırı yayılması ile ulus-devletin doğuşu ve laikleşme süreçleri karşılıklı bir etkileşim içindedir. Öncelikle, baştan itibaren Avrupa'nın denizaşırı genişlemesi ulus-devletlerin kontrolü altında olmuştur. Zaten böylesi bir girişim için gerekli olan sermaye, teknik donanım ve kuvvete sahip olan ulus-devletlerden başka herhangi bir güç de yoktur. Keşifler ve sömürgecilik sonucu sömürgelerden gelen servet ulus-devletin daha güçlenmesini sağlamıştır. Aynı şekilde, laikleşmeyle de bir etkileşim vardır. Laiklik Avrupa'nın yayılmasını kolaylaştırmıştır. Çünkü, laik bir temelde Avrupalıların Hıristiyan olmayan diğer topluluklarla ilişki kurmaları ve onların da bazı kurumlarda ve ortak bir çerçevede anlaşmaları daha kolaydır. Öte yandan, Avrupa'nın diğer kıtalara yayılması farklı ve birden fazla dinsel temelleri olan topluluklarla ilişkilerin nasıl yürütüleceği sorununu gündeme getirmiştir. Bu da Avrupa'da laikleşme sürecini hızlandırmıştır” (Yurdusev,1997:84). Avrupa'nın yayılmasıyla laikleşme süreci arasında dikkat çekici bir ilişki vardır. Avrupa'nın yayılmasında laikliğin kolaylaştırıcı etkisinden bahsederken, Hıristiyanlığın da aynı süreçte önemli rolü olduğunu belirtilmesi gerekmektedir. “Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gözlemlediğimiz yeniden Hıristiyanlaşma olgusu aslında aynı dönemde artan kolonyalizmin bir yüzüdür. Avrupa'nın denizaşırı genişlemesinde din motifi ve dinsel misyon ve misyonerler vardır. Örneğin, Portekizli kaşif Denizci Henry haçlı ve tarikat üyesi olduğu

belirtilmektedir” (Yurdusev,1997:44). Kilise ve bürokrasisi Avrupa'nın yayılmasında en etkili unsurlardır. Portekiz ve İspanya'nın Güney Amerika'daki koloni anlaşmazlıklarını çözen Papa olmuştur. Misyoner faaliyetleri de koloniciliğin başından sonuna ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak, laiklik de Avrupa'nın yayılmasının kolaylaştırıcı unsuru olmuştur. Avrupa'da çatışan laiklik ve Hıristiyanlık ironik biçimde denizaşırı ülkelerde aynı saftadırlar.

Avrupa'nın denizaşırı yayılması bir yandan Avrupa kimliğinin yeniden tanımlanmasını getirirken, diğer yandan da Avrupa kimliğinin değerlerinin ve bileşenlerinin bütün dünyaya ihracıyla sonuçlanmıştır. Avrupa'nın genişlemesi ile Avrupa'nın kimliği yeniden tanımlanmıştır. Hıristiyanlığın merkezi rolünü yitirdiği ve Avrupa'nın kendisi kültürel ve sosyo-politik bir kavram olarak yerleşmeye başlamıştır. Ancak, Hıristiyanlığın sağladığı duygusal ve kültürel bağı Avrupa'nın sağlayabilmesi için, içinin doldurulması gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, Avrupa'nın diğer toplumlardan ayrılan özelliği ortaya konmalıydı. Bunun için 'medeniyet/uygarlık' düşüncesi bulunmuştur. “Avrupalılar dünyanın diğer toplulukları ile karşılaşınca kendilerini onlardan 'medeni' olmakla ayırdılar. Avrupa'nın yayılma sürecinde 'Avrupa' ve 'Hıristiyan Ülkesi' deyişlerinin özdeş kullanımı terkedilmiş, Avrupalılar yeni oluşan düzeni "Hıristiyan" yerine "Avrupalı" nitelemesiyle tanımlamaya başlamışlar ve onsekizinci yüzyılın sonunda da niteleme "medeni" şeklini almıştır” (Gong, 1984:4).

Avrupa'nın kendisini onsekizinci yüzyıldan itibaren 'medeni' olarak tanımlaması 'medeniyet' kelimesinin kullanılmaya başlanmasıyla da izlenebilir. “Kayıtlar 'medeniyet' sözcüğünün ilk kez onsekizinci yüzyılın ikinci yansında (1766) kullanıldığını gösterir” (Leyser, 1992:25-47). Onsekizinci yüzyıl, Avrupa'nın Ortaçağ

düzeni ile bağlarını tam anlamıyla kopardığı çağdır. Sonradan medeniyetin ölçüsü olarak sayılacak olan laikleşme, hümanizm, demokrasi, sanayileşme, Aydınlanma, bilimsel devrimler ve rasyonelliğin olduğu çağdır. Avrupa'nın kendini medeni olarak tanımlaması, ortak bir Avrupa medeniyeti olduğu bilincinin doğmasından öte birşeydir. Avrupa dünyadaki medeniyetlerden birisi değil, medeniyetin bizzat kendisidir. Woolf'a göre, “diğer bütün kültür ve toplumların ölçülüp sınırlandırıldığı ve ancak Avrupa'nın sahip olduğu ortak bir medeniyet ülküsü Avrupa'nın 'Avrupalılaşmasını sağlamıştır” (Woolf, 1992:89). Avrupalılar kendilerini medeniyetle öylesine özdeşleştirmişlerdir ki “öteki toplumların test edildiği bir 'medeniyet standardı' bile formüle edilmiştir” (Gong, 1984:3-23).

Avrupa'nın yayılmasının modern Avrupa kimliğinin oluşmasında bir diğer rolü de Avrupa'nın sınırlarının ve ötekisinin tanımlanmasıdır. Avrupa genişledikçe Avrupa'nın coğrafi kapsamı da genişler. Artık Avrupa, Ortaçağdaki gibi, Batı Avrupa ile sınırlı değildir. Zaten bu coğrafya hiçbir zaman kesin hatlarla çizilmemiştir. Dahası, Avrupa'nın sınırları, denizaşırı genişlemesi ve kendini medeni olarak tanımlaması, coğrafya ile tanımlanmaz. Her ne kadar Avrupa, medeniyetle bizzat özdeşleştirilirse de, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru diğer medeniyetlerin varlığı da tanınır. Dolayısıyla, Avrupa bir medeniyetin adıdır. Avrupa 'Batı' ve içinde coğrafi olarak Avrupa'nın sınırları dışında olan ülkeler de vardır. Buna paralel olarak Avrupa'nın ötekisi de değişir.

Modern Avrupa kimliğinin oluşumu ulus-devlet, laikleşme, denizaşırı genişlemenin yanında, diğer toplumların, yani Avrupa'nın ötekisinin, etkisi dikkate alınmadan açıklanamaz. Her kimlik ötekini içerir. Bütün Ortaçağ boyunca Avrupa'nın ötekisi İslamiyettir. Onbeşinci yüzyıldan onsekizinci yüzyıla kadar genelde İslam,

özelde Türkler (Osmanlı İmparatorluğu) Avrupa'nın en etkili ötekisidir. Sonraları, kim Avrupa için tehdit oluşturmuşsa, o etkili olan öteki olmuştur. Örneğin Rusya, Amerika ve tekrar Rusya (Sovyetler Birliği) gibi. Tarih boyunca, Avrupa'nın değişik ötekileri olmuştur. Delanty, Avrupa kimliğinin sahiplenilen ortak öğelerden çok ötekenden farklılıklarla tanımlandığını savunur. "Dil, din, coğrafi taban ve tarih bütün bir Avrupa için yeterli kimlik bileşenleri oluşturmaz. Estetik bir kategori olarak Avrupa sadece elit düzeyde vardır. Dolayısıyla, Avrupa kimliği ve Avrupalılık bilincinin temeli dünya ölçeğinde medeniyetler çarpışmasıdır, ırkçılık ve Batı'nın emperyalist misyonu ile yakından ilintilidir" (Delanty,1995:84). Modern Avrupa'nın şekillenmesinde, onbeşinci yüzyıldan itibaren gerçekleşen ulus-devletlerin yükselişi, Avrupa toplumlarında yaşanan ve Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma hareketlerinin itici güç olduğu büyük dönüşüm ya da laikleşme, Avrupa'nın denizaşırı yayılması; ve nihayet ötekilerin kurduğu baskı belirleyici faktörlerdir. Nitekim ondokuzuncu yüzyılda Hıristiyanlığın vesayetinden kurtulmuş kültürel ve toplumsal anlamda bir Avrupa kimliği oluşmuştur. Bu yüzyılda Avrupa ortak bir kültürel kimlik olarak ifadesini elit düzeyde sıkça bulur. "Voltaire Avrupa'yı uluslara bölünmüş bir "Büyük Cumhuriyet" olarak nitelemektedir. Avrupa'yı bir "Diplomatik Cumhuriyet" olarak niteleyen Burke "Hiçbir Avrupalı Avrupa'nın hiçbir yerinde kendisini bir sürgün olarak hissedemez" ifadesinde bulunur" (Hay,1968:123). Rousseau da Burke ile aynı fikirdedir: "Bugün artık Fransızlar, Almanlar, İspanyollar ve hatta İngilizler bile yok. Sadece Avrupalılar var... İnsanlar nerede çalacak para veya baştan çıkaracak kadın varsa orada kendilerini evlerinde, hissetmekte (aktaran Sabine,1973:545). Bu ifadelerde, bir yandan Avrupa kimliğinin ne kadar yerleştiğini görürken, bir yandan da, ulusal ve

yerel kùltùrlere değer veren Rousseau'nun yakınmasını sezeriz. Ama, bu bize Rousseau'nun yakınmasının yanı sıra, Avrupa kimliğinin diğer tarafını da hatırlatr.

Avrupa kimliği ondokuzuncu yüzyılda bir üst kimlik birimi olarak artık oluşmuştur. Fakat, bu Avrupa'nın tam bir birlik ve bütünlük içinde olduğu anlamına gelmediği gibi, aynı şekilde algılandığı anlamına gelmez. Birlik ve bütünlük belli alanlarda ötekilere karşıdır. Ondokuzuncu yüzyıl ulus-devletin gerçekten uluslaştığı çağdır ve İtalyan birliğinin kurulmasıyla ulus-devletin zirvede olduğu çağdır (Robbins,1990:369376). Aslında, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllardaki Avrupa ve Avrupa Birliği fikri çoğunlukla bir Fransız düşüncesidir. Aslında, Fransızlar için Avrupa demek Fransa demektir, aynen bugün olduğu gibi (Hoffmann,1964:1284). Avrupa düşüncesi Almanya'da bugünün tersine fazla revaçta değildir. Bismarck 'Avrupa' sözüne dayanamaz: "Ben 'Avrupa' kelimesini hep kendi adına başkalarından bir şey istemeye cesaret edemeyen devlet adamlarının ağzından duyuyorum" (aktaran Yurdusev,1997:48) demektir. Nietzsche için Avrupa "Asya'nın küçük yarımadasından başka birşey değildir (Nietzsche,1986:365). Bütün bunlar Avrupa'nın bir üst kimlik grubu olarak kültürel bir değer ve varlık sahibi olmasına rağmen, pratikte fazla bir anlam ifade etmediğini ortaya koyuyor. Avrupa bilinci sadece elit düzeyde vardır, Baudrillard'ın deyimiyle, "ondokuzuncu yüzyıl burjuvazisinin bir rüyasıdır"(aktaran Yurdusev,1997:48). Diğer yandan, Avrupa fikri ve modernliği ulus-devlet tarafından taşınmaktadır. Siyasi düzeyde de, güç dengesi ve Avrupa Konseyi kurumları tarafından ifade edilmektedir. Üst kimliğe karşılık gelen bir üst teşkilatlanma yoktur. Yirminci yüzyıla kadar,1859'da Kızılhaç ve 1874'te Evrensel Posta Birliği olmak üzere sadece iki uluslararası kurum ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyılda Avrupa kimliğinin ne kadar toplumsallaştığı ve bütün bireylerin bilincine yerleştiği

tartışmalıdır. Yalnız, üst kimliğe karşılık gelen kuruluşların sayısının arttığı bir vakadır. Günümüzde bunların en gözde olanı Avrupa Birliği'dir.

Avrupa Birliği siyasal birliğe ulaşmak için Avrupalılık kimliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Avrupalılığın ne olduğu ve Avrupa Kimliğinin temel karakter ve özelliklerinin nelerden oluştuğu, son dönemin en önemli tartışma konusudur. Bu tartışmalar öncelikle, "Avrupa kimliğinin bir ülke veya coğrafya temeli var mı?" sorusuyla ilişkilidir. Bu soruya verilen yanıt genellikle Avrupanın güney sınırını Akdeniz ve uzantılarının belirlediği şeklinde olmuştur. "Avrupa'nın batı ve kuzey sınırları için belirsizlik yoktur. Çünkü sınırlar doğaldır. Tartışmalar Avrupa'nın doğu sınırında yoğunlaşmakta ve hala sürmektedir. İlk çağlardan itibaren doğu sınırı için önerilen hat Don veya Volga nehri olmuştur. Bunların yanında üçüncü bir hat daha önerilmiştir: Ural Dağları. Ancak bu öneri herkes tarafından kabul görmemiştir. Batı'da onyedinci yüzyıla kadar Uralların sınır oluşturduğu bilinmemekteydi. Hatta onyedinci ve onsekizinci yüzyıllardaki bazı haritalarda Urallar'ın gösterilmediği görülmektedir" (aktaran Yurdusev,1997:48). Halecki, "Rusya'nın doğuya yayılması ile Avrupa'daki Rusya ile Asya'daki Rusya ayrımının Avrupa'nın geleneksel sınırlarıyla çakışmadığı görüşündedir"(aktaran Delanty,1995:58). Aslında doğu sınırındaki belirsizlik doğal veya fiziksel bir sınırın olmamasından değil, Rusya sorunundan kaynaklanmıştır. "Çünkü bu sınır Rusya'nın Avrupa'da mı yoksa Asya'da mı, yahut ne kadarının Avrupa'da yer alacağını bir nevi göstergesi olacaktır. Nitekim, Urallar'ın Avrupa ile Asya'nın doğal sınırı olduğu fikrini ilk ileri süren 1730'larda Büyük Petro'nun coğrafyacısı Vasiliy N. Tatischev'dir. Onsekizinci yüzyılın sonuna gelindiğinde bu öneri yaygın bir kabul görmüştür. Woolf'a göre, bunun nedeni doğal değil siyasidir. Çünkü böyle bir bölümlenme devrinin Avrupa siyasi coğrafyasına uygundur.

Avrupa devletlerinin hepsi Avrupa'da medeniyetin beşiği bir anavatana ve koloni topraklarına sahiptirler. Urallar hattı Rusya'ya bir yanda Avrupa'da medeni anayasadan bahsederken, diğer yanda Asya'da koloni bölgesi verdiğinden oldukça uygun bir sınırdır" (Woolf,1992:91). Bu durumda coğrafi olarak "Rusya Avrupa'da mıdır, değil midir?" sorusunun kesin bir yanıtı yoktur. Öyle ki coğrafi belirsizlik en baştan beri çizilmiş kabul edilen güneyde de vardır: Malta Avrupa'da mıdır, Afrika'da mıdır? Görüldüğü gibi Avrupa'nın fiziksel ölçülerle kesin bir sınırı yoktur. Belirleme daha çok siyasidir.

Avrupa kimliğini oluşturan etnik ya da bir ırk ortaklığının olup olmadığı kimlik tartışmalarında dikkati çeken diğer bir tartışma konusudur. Köken olarak Aryan olduğu yönündeki savlar yirminci yüzyıl öncesinde ileri sürülürken, bunun herhangi bir geçerliliği olmadığı açık olduğundan bu savlar terkedilmiştir. Çünkü Avrupa'da Aryan olmayan Macarlar, Finliler, Bistonyalılar, Bulgarlar gibi halklar bin yıldan fazla bir zaman döneminde vardır. Slavlar Avrupalı mıdır? Almanya'nın doğusundaki Slav halkları yakın tarihte Avrupa'nın dışında tutulmuşlardır. "Bir zamanlar Slavlar, Müslümanlar ve Yahudilerle beraber, Avrupa'nın bilincini taze tutan üç gulyabaniden biri olarak algılanmışlardır" (Lewis,1993:22). Etnik ortaklığın Avrupa kimliği için yeterli bir bileşen olması şüphelidir. Fakat, ırkçılığın kolonyalizm döneminde Avrupalılığı belirlediği söylenebilir. "Kolonilerde ayırım yerliler ve Avrupalılar arasındaydı, yerliler ve tek tek milliyetler İngilizler, Fransızlar gibi arasında değildi. Mesela, Hindistan'daki ayrıcalıklı kulüpler sadece İngilizler için değil, aynı zamanda Avrupalılar içindi" (Delanty,1995:97). Bu anlamıyla, Avrupa kimliğinde ırkçılık önemli bir bileşendir ve hatta bugün bile etkili olduğu söylenebilir.

Fransa'da, Avusturya'da ve Almanya'da ırkçı partilerin ihmal edilemeyecek kamuoyu desteğine sahip olmaları bunun göstergesidir.

Avrupa kimliği tartışmalarının yoğunlaştığı diğer bir konu ise; Avrupa'nın ortak bir dili varlığı sorunsalıdır. "Latince'nin yerini bir dönem Fransızca doldurur gibi olursa da, milli dillerin hakimiyeti ile ortak bir dil kalmaz. Bazı yazarlar Avrupa'da hakim olarak Ari dillerinin konuşulmasını bir ortak unsur olarak ileri sürerler" (Yurdusev,1997:51). Ari diller veya Hint-Avrupa dil ailesi Avrupa için tam bir birleştirici olarak alınmaz. Ari dilleri konuşmayan Basklar, Finliler, Macarlar, Bulgarlar, Estonyalılar gibi halkların sayısı ihmal edilemez.

Din Avrupa'da paylaşılan bir öge midir? Avrupa'daki bütün toplumların Hıristiyan olması ortak bir dinin olduğunu göstermektedir. İlk bakışta genel bir ortaklık gibi gözükse de, Arnavutlar ve Boşnaklar dikkate alınca, istisnaları vardır. Fakat, Hıristiyanlığın ezici yaygınlığı onu ortak bir öge yapmaktadır. Hıristiyanlık eskiden sahip olduğu baskın etkisini yitirmesine rağmen hala Avrupa kimliğinin önemli bir bileşenidir. Hıristiyanlığın ortak bir Avrupa kimliğine katkısı daha çok tarihsel süreç içinde Avrupalıların birlik ve bütünlük bilincini ve beraberlik hissini yakalamalarında görülmektedir. "Hıristiyanlığın, Yunan-Roma mirasıyla birlikte Avrupa kimliğinin temelini oluşturduğu savunulur. Dolayısıyla, Hıristiyanlık salt bir dinsel unsur olmanın yanında ortak bir tarihsel tecrübenin ve kültürün de adıdır. Kohn modern Avrupa medeniyetinin köklerinin Hıristiyanlık ve Roma geleneği vasıtasıyla eski Yunan'da ve İsrail'de bulunduğunu söylerken, Pirene Kilise'nin Roma geleneğini koruyan ve Avrupa'nın uygarlığı kaybederek barbarlığa gark olmasını önleyen bir güç olduğunu savunur. Hıristiyanlığın Avrupa kimliğinin en

önemli bileşenlerinden birisi olduğu konusunda oldukça yaygın bir kabul vardır” (aktaranYurdusev,1997:52).

Hıristiyanlıkla ilgili olarak asıl üzerinde durulması gereken sorun, modern dönemde Avrupa'nın laikleşerek Hıristiyanlık sonrası bir toplum, düzenine geçmesine rağmen, hala Hıristiyanlıkla ilintili olup olmadığı ve Hıristiyanlığın etkisinin bulunup bulunmadığıdır. Hıristiyanlık bugün ne derece Avrupalıları yönlendirmektedir. Günümüzde Avrupa'nın Hıristiyanlıkla ne kadar ilintilendirilebileceği sorusuna Eliot 1947 yılında şöyle cevap vermektedir: “Yeni bir birlik ancak eski kökler üzerinde büyüyebilir; Hıristiyan inancı ve Avrupalıların ortak olarak miras aldıkları klasik dildir” (Eliot,1974:160). Daha yakın bir tarihten örneklemek gerekirse, Kundera'ya göre, “Avrupa'nın kültürel temeli, liberal demokrasi ve humanist değerlerle beraber, Latin Hıristiyanlığında kökleşmiştir” (aktaranEralp,1997:52). Avrupa'nın laikleşmesi Aydınlanma'nın öngördüğü türden bir laikleşme değildir. Avrupa'da dinsizleşme olmadığı gibi tam bir dindışlaşma da olmamıştır.Din yeniden tanımlanarak toplumdaki varlığını devam ettirmiştir. Bunun en güzel örneği “ Polonya ve İrlanda gibi Katolik ülkelerde kilisenin sadece toplumsal düzeyde değil, aynı zamanda siyasal düzeyde de belirleyici etkisinin sürmesidir. Frank krallarının ilklerinden olan ve İ.S. 496 yılında Hıristiyan olduğu söylenen Clovis'in vaftizinin binbeşyüzüncü yıldönümü Fransa'da devlet törenleriyle kutlanmaktadır” (Uluengin, 1996). Sonuç olarak, Hıristiyanlık Avrupa kültüründe ve bilincinde bugün bile göz ardı edilemeyecek bir etkinliğe sahiptir. Yalnız, bir kimlik bileşeni olarak etkilide olsa Hıristiyanlığın Avrupa'da birleştirici ve bütünleştirici gücünü abartmamak gerekir. Modern dönemle yaşanan laikleşme bir yana, Latin ve Ortodoks Hıristiyanlıkları arasındaki eskiden gelen bölünmeye

Reformasyon hareketi ile Katolik-Protestan bölünmesi de eklenince, Hıristiyanlığın kendi içinde bütünleştirici gücü azalmıştır.

Avrupa kimliğini ve Avrupalılık bilincini oluşturan ortak bir Avrupa tarihinin olup olmadığı öteden beri tartışıla gelen bir konudur. Yaşanılan bu tarihi sürecin bugüne etkilerinin ise bir diğer tartışma konusudur. Her ne kadar tüm Avrupa için ortak bir tarihsel tecrübeden söz edilemese de bazı tarihi tecrübelerden ortaklaşa etkilendikleri söylenilebilir. Guizot Avrupanın tarihsel mirasın şöyle tanımlamaktadır: “Eski Yunan ve Roma geleneği, Hıristiyanlık, barbar işgalleri, feodalite ve ortaçağ düzeni, Rönesans, Reformasyon, bilimsel devrimler ve Aydınlanma hareketini saymaktadır. Bu tecrübelerin hepsi bir şekilde Avrupa'nın oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. Örneğin, Guizot'a göre, Roma'nın katkısı mahalli şehir yaşamını ve medeni yasalardır. Hıristiyanlığın katkısı dini ve dünyevi otorite ayrımı koymasıdır. Barbarların katkısının ise, kişisel hürriyet duygusunu geliştirmeleri olduğu görüşündedir.”(Guizot,1911:47). Aynı şekilde, Dawson'da Avrupa'nın kurucu öğelerinin Helen ve Hıristiyan uygarlığının değerleri olduğu kanısındadır. Dawson, Avrupa düşüncesinin bütünlüğünü Roma imparatorluğu, Papalık ve Atina'nın oluşturduğu görüşüne katılmaktadır. Diğer bir deyişle, “Avrupa siyasi varlığını Roma'ya, manevi birliğini Katolik kilisesine borçludur. Entellektüel kültürü ise eski Yunan'dan almıştır. Dördüncü ve beşinci yüzyıllardaki barbar istilalarıyla, barbar kavimlerinin erimleri, Avrupa'ya insan malzemesi sağlamıştır. Charlemagne'ın imparatorluğu ile bütün bu öğeler kapsamlı bir bütünlük içinde eritilmiştir. Böylece Avrupa'nın temeli atılmıştır” (aktaran Yurdusev,1997:53).

Tarihsel tecrübeler hiçbir zaman Avrupa'nın bütünü tarafından yaşanmamıştır. Eski Yunan uygarlığı oldukça yerel bir uygarlıktır. Roma imparatorluğu en geniş

olduğu zaman bile Avrupa'nın tamamını kaplamamıştır. İskandinavya'nın tümü, İngiltere'nin ve Almanya'nın yarısı ve bütün Doğu Avrupa, Roma hakimiyetine girmemiştir. İmparatorluğun merkezi Avrupa değil Akdeniz'dir ve Avrupa dışındaki toprakları Avrupa içinden fazladır. Hıristiyanlık ancak onaltıncı yüzyılda bütün Avrupa'yı kapsar ve bunun da istisnaları her zaman olmuştur. Feodalite İskandinavya'da tecrübe edilmemiştir. Rönesans Kuzey ve Doğu Avrupa'ya ulaşmaz, Reformasyon da sadece Latin Hıristiyanlığında yaşanır. Öyleyse, Avrupa'nın ortak bir tarihsel mirası yok mudur? Anlatılan tarihsel tecrübeler Avrupa'nın tamamında belki yaşanmamıştır; ama yerkürenin diğer bölgelerinde, Roma ve Hıristiyanlık hariç tutulursa, hiç yaşanmamıştır. Dolayısıyla, bahsedilen tecrübenin yoğun olarak yaşandığı yer Avrupa'dır. Dahası, Avrupa'nın tamamının tecrübeyi yaşamaması onların hepsinin bundan etkilenmediği ya da onu sahiplenmediği anlamına da gelmez. Avrupalıların hepsinin şu veya bu şekilde bu tarihten etkilendiği ve onu sahiplendiği söylenebilir. Bunun en belirgin örneği Roma İmparatorluğu'dur. Roma hukukunun Avrupa'nın bugünkü hukuk sisteminde tuttuğu yer herkesçe bilinir. Aynı şekilde, bugün Paris-Madrid yolu ve İngiltere'deki otoyolların bazıları Romalıların kullandığı hatlar üzerindedir. Yine Avrupa'nın ölçüm sistemlerindeki bütünlük Roma'dan gelir (Elliot,1962:130). Hıristiyanlık dışında değinilen tarihsel tecrübelerin hiçbirini yaşamayan Rusya'nın bile, Gorbaçov' un ağzından onları sahiplenmesi olarak verilebilir. Gorbaçov, "Atlantik'ten Urallar'a uzanan Avrupa'yı Rönesans Aydınlanma ve onsekizinci ile ondokuzuncu yüzyılın felsefe öğretileri ile temellendirir (aktaran Yurdusev,1997:55). Bu da açıkça göstermektedir ki bir dereceye kadar ortak bir Avrupa tarihi vardır ve Bugünün Avrupa kimliğinin oluşumunda ve algılanmasında önemli bir yere sahiptir.

Bu konuyla ilgili önemli bir başka nokta da Avrupa'nın ortak bir kültür ve medeniyetinin olup olmadığıdır? Kültür ve medeniyeti bir toplumun miras aldığı ve yaptığı her şey şeklinde tanımlanabilir. Bir ölçüde, ortak bir Avrupa kültürünün ve medeniyetinin olduğunu göstermektedir (aktaran Yurdusev,1997:55). Ama, bu ortak kültür ve medeniyet değerlerinin etkisi öyle sanıldığı kadar büyük değildir. Çünkü insanlar için yerel kültür değerleri daha etkilidir.

Acaba, Avrupa kimliği Avrupa için ne kadar birleştirici ve bütünleştirici bir özelliğe sahiptir? Bu soru özellikle bugün Avrupa kimliğini ifade eden kuruluşlardan en önemlisi olan Avrupa Birliği bağlamında daha bir önem kazanıyor. Avrupa kimliğinin bileşenlerinin Avrupa'da birlik ve bütünlük sağlama açısından önemli sınırları bulunmaktadır. Avrupa'nın tüm çabalara rağmen birlik ve bütünlük oluşturmakta fazla yol kat etmediği gözlenmektedir. Bugün Avrupa'da, ulus-devletin ve diğer yerel kimlik birimlerinin genel bir Avrupa kimliği karşısında güçlerini ve önemlerini yitirdikleri söylenemez. Öyle ki, 1989'dan sonra bir yandan Avrupa entegrasyonu hızlanırken diğer yandan da milliyetçilik yükselmektedir. 1900 yılında Avrupa'da 25 civarında devlet varken bu sayı, 1989'da 34'e, 1992'de 53'e yükselmiştir ve yükselmeye devam etmektedir. Yaşanılan tarihsel süreç içinde, eğer ekonomik entegrasyon bir yana bırakılırsa, Avrupa bugün ondokuzuncu yüzyıldan daha fazla birlik ve bütünlük içinde değildir. Örneğin, Barzini'nin de belirttiği gibi, "sıradan bir Avrupalı için ondokuzuncu yüzyılda da herhangi bir seyahat kısıtlaması yoktu ve pasaport gerekmiyordu" (aktaran Yurdusev,1997:56). Bu türden kısıtlamalar Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Öyleyse, Avrupa'nın birliği ve bütünlüğü konusundaki bu yetersizlikle karşılaşmaktadır. Bunun bir nedeni Avrupa kimliğinin hep bir elit kimliği olmasıdır. Avrupa kimliği Avrupa genelinde toplumsallaşmamıştır. Avrupa kimliğinin Avrupa'da bireylerin bilincinde

önemli bir yere sahip olmadığı söylenebilir. Bu savların en güzel doğrulamasını Avrupa Birliği konusunda yapılan kamuoyu yoklamalarında ve referandumlarda bulmak mümkün. Fransa, Danimarka, İsveç ve Finlandiya'daki referandumlarda evet oyları ile hayır oyları arasındaki farkın azlığı herkesin gözlediği bir durum. Almanya ve İngiltere'deki kamuoyu yoklamaları da bunları doğrulamakta. Ancak, ekonomik beklentileri daha fazla olan İrlanda ve Yunanistan gibi ülkelerde fark dikkate değerdir, ama bunun bir kimlik bilincinden çok pragmatik beklentilerin yansıması olduğu açıktır (Yurdusev, 1997:56).

Avrupa kimliğinin bir elit kimliği olması onun belli zümrelerin çıkarı için kullanılan bir ideolojik araç olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Delanty'e göre, "Avrupa kimliği tabandan değil, hep tavandan gelmiştir ve çoğunlukla da entelektüellerin ve siyasi sınıfın bir ideolojisi olmuştur. Avrupa retoriği, yeni tür iktidar elde etmek için üretilen siyasi stratejilerin, başka şekilde sahip olamayacakları bir meşrulaştırma aracıdır. Kendine has değerinden değil, belli sınıfların iktidarının devamı için gündeme gelmiştir. 1990'larda Avrupa ideali ideolojik bir stratejiden başka bir şey değildir. Bütün ideolojiler gibi, belli kesimlerin çıkarına hizmet etmektedir. Örneğin, İtalya'da Kuzey Ligi, Avrupalılığı Güney'e karşı kullanmaktadır. Yunanistan' da Avrupa Birliği'nde temsil edilen Avrupa kimliği Türkiye'ye karşı koymak için kullanılan bir araçtır. İspanya'da İspanyol kimliğinin, Fransa'da geleneksel Fransız özelemlerinin aracıdır. İngiltere ve Fransa için Almanya'yı çevrelemek için bir şemsiyedir. İngiltere'de muhafazakarlara karşı, Galler ve İskoçya'da İngiltere'ye karşı mücadele vasıtasıdır. İrlanda'da ise Katolik oligarşiye karşı bir araçtır" (Delanty,1995:143).

Avrupa kimliği bağlamında Avrupa'nın birliği ve bütünlüğünün yetersizliği konusunda diğer bir neden Avrupa kimliğinin içeriği ile ilgilidir. Her

şeyden önce, kimliğin çoğulluğu ve çok yönlülüğünü düşündüğümüzde Avrupa kimliği Avrupa'da yaşayan insanların tek kimliği değildir. Özetle, tarihsel olarak belli olan bir Avrupa kimliği ve bu kimliğin mensupları üzerinde sınırlı ama gözlemlenebilir etkileri söz konusudur.

II.3. Avrupa'da Türk Kimliği

Türk kimliği günümüzde taşıdığı anlamıyla Avrupa kimliği ölçeğinde bir üst kimlik değildir. Türk kimliğinin ulus kimliği boyutu daha ön plandadır. Bu Türk kimliğinin alt kimlik grupları olmadığı anlamına gelmez. Ulus kimliklerinin daha yerel alt kimlik birimleri vardır. Dolayısıyla, Türk kimliği ile Avrupa kimliğini karşılaştırmak anlamlı değildir. Türk kimliğini; İngiliz, Fransız kimlikleri gibi ulusal kimliklerle kıyaslamak daha anlamlıdır. Türk kimliği Avrupa Birliği üye ulus-devletlerden daha geniş bir anlama sahiptir. “Türk kimliği İslam'la özdeşleştiği zaman bir ulus kimliğinden çok medeniyet kimliğine yakındır. Başka bir deyişle, İslam dinsel ve kültürel bir unsur olarak Türk kimliğinin bir bileşeni olmuştur Ama diğer yandan İslam'ın kendisi bizzat bir üst kimlik grubu oluşturan toplumsal bir aidiyet sistemidir. Öyle ki, tek tek müslüman toplumlardan ayrı olarak müstakil bir İslam tarihi yazılabilmektedir. Bu nedenle, İslam'la bağlantılı olduğu için Türk kimliği ve Avrupa kimliği aslında karşılıklı incelenebilir”(Yurdusev,1996:10-13).

Genelde bütün ortak toplumsal kimlikler ve özelde de ulus kimlikleri gibi, Türk kimliğinin de mensupları tarafından ortaklaşa paylaşılan ülke, dil, etnik köken, tarih, devlet, kültür ve din gibi objektif öğeleri vardır. Tarihsel gelişimi içinde bu

öğelerin bazıları öne geçmiştir veya belirleyici olmuştur. Yirminci yüzyıla kadar ulusal kimlik olarak bir Türk kimliğinden bahsedilemez. Onbirinci yüzyılda Türklerin Anadolu'yu fetihlerinden itibaren Anadolu'ya, en azından Türkçe'nin hakim olarak konuşulduğu Anadolu topraklarına "Türkiye" denir. Bu isim Avrupalılar tarafından verilmiştir. 'Türkiye' sözcüğü ilk olarak 1190'da Barbarossa Haçlıları'nın bir vakayinamesinde geçmektedir. Onüçüncü, yüzyıla gelindiğinde sözcük Avrupalı yazarlar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi, 'Türkiye' sözcüğü Avrupalıların Avrupa'nın ötekisine verdikleri bir isimdir.

Diğer yandan, Türkler ondokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar kendilerini Türk'ten çok müslüman olarak görürler. Bu tanımlama, Türklerin o zamanki ötekisi olan 'Frenistan'a karşı yapılan bir kimliklenme olarak değerlendirilebilir. Kimliği oluşturan en önemli bileşen İslam'dır. Dil, ülke ve etnik köken duygusal bağ oluşturma ötesinde bir öneme sahip değildir. Halk arasında bir tür folklorik Türklük duygusu var ise de, elitlerde etnik bir Türklük kimliği yoktur. Aynı zamanda, "Avrupalılar için Türk sözcüğü Müslüman sözcüğü ile eş anlamlıdır. Müslüman olan bir Avrupalı için "Türkleşti" ifadesi kullanılır. Müslümanlaşma Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında olsa bile Türkleşmek deyiimi kullanılır. Osmanlı İmparatorluğu da zaten Türk imparatorluğu olarak değil, İslam imparatorluğu olarak algılanır" (Lewis, 1968:1-17). Sonuç olarak, Türk kimliğinin başat bileşeni İslam yine önemli bir bileşendir. Ama diğer bileşenler de önem kazanmıştır. Özellikle elit düzeyde İslam'a kıyasla diğer bileşenler daha önemlidir. Diğer bileşenler dil, etnik Türklük duygusu, coğrafya ve ülke unsuru, ve Batı'dan gelen unsurlar olarak belirtilebilir (Lewis, 1968:1-17).

Ondokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar Türk kimliğinin başat bileşeni İslam'dır. Onyedinci yüzyıl ortalarına kadar Avrupa kimliğinin başat bileşeninin de Hıristiyanlık

olduğu bilinmektedir. Kısaca Avrupa kimliği ve Türk kimliği yakın yüzyıllara kadar aynı, fakat rakip, bileşenin (din) öncelenmesi ile karşılıklı olarak birbirinin ötekisi olmuş ve birbirini genellikle olumsuz algılamışlardır. Bu çerçevede, Osmanlı İmparatorluğu'nda temsil edilen Türk kimliği Avrupa kimliğinin şekillenmesinde önemli bir unsurdur.

Modern Avrupa'nın oluşumunda en etkili olan harici gücün, yani Avrupa kimliğinin ötekisinin, Osmanlı İmparatorluğu olduğu yaygın kabule sahip bir düşüncedir. "Lord Acton bunu "Modern tarih Osmanlı fetihlerinin baskısıyla başlar" diye ifade ederken, Coles Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki etkisi üzerine yapılan çalışmaların en kapsamlısı olan kitabını Lord Acton'ın bu ifadesi üzerine bina eder" (aktaran Yurdusev, 1997:61). Yapp, "Avrupa'nın genellikle olumsuzlanan ve gelmiş geçmiş 'ötekilerinden en yakını, en aşikarı ve en çok tehditkar olanın ondördüncü yüzyıldan itibaren Osmanlıların temsil ettiği Müslüman Yakın Doğu olduğunu belirtir" (aktaran Yurdusev,1997:61). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın en önemli başkası olması doğaldır. İmparatorluk, kuruluşunun hemen ardından Avrupa'ya yayılmış, uzun yüzyıllar Avrupa coğrafyasında hakim olmuştur. Öyle ki yirminci yüzyıla gelindiğinde bile Avrupa'nın dörtte biri Osmanlı nüfuzu altında yüzyıllar süren bu fiziksel varlığın siyasi, toplumsal ve kültürel etkisinin olması doğaldır.

Osmanlı İmparatorluğu aslında onbeşinci yüzyıldan itibaren Avrupa siyasetinin içindedir. Papa II. Pius'un İstanbul'un fethinden sonra "Şimdi gerçekten Avrupa'ya tıkdık" dediği söylenir. Papa'nın Avrupa'sı Latin Hıristiyanlığının yanında Doğu Hıristiyanlığını ve Balkanlar'ı da kapsıyordu (aktaran Yurdusev,1997:62). Papanın bu ifadesi aslında Hıristiyanlığın Avrupa dışındaki toprak varlığını kaybettiğini teslim etmekle kalmamaktadır. Aynı zamanda Avrupa'nın coğrafi sınırları ile siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel sınırlarının özdeşleştiğini de kabul etmektedir. Yalnız, "Osmanlı

İmparatorluğu Avrupa'nın siyasi sınırlarını çizmenin ötesinde Avrupa siyasetini belirleyen aktörlerden biridir. İnalçık İmparatorluğun onaltıncı yüzyılda Avrupa'daki güç dengesinde ve ulus-devletlerin yükselişinde önemli rol oynadığını belirtir. Habsburgların Avrupa'da hakimiyet kurma olasılığı üzerine, 1580'den itibaren Osmanlılar Habsburg hegemonyasına karşı İngilizlerin ve Hollandalıların yanında yer almışlardır. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Katolik-Protestan mücadelesinde Osmanlıların politikası Protestanları destekleme olarak belirlenmiştir” (İnalçık,1974:52). Öte yandan, Osmanlı'nın Avrupa güç dengesindeki rolü onaltıncı yüzyıldan sonra da devam etmiştir. Örneğin, onyedinci yüzyılda Avrupa'nın modern siyasi organizasyonunun ulus-devletler sistemi olarak belirlenmesini ve “Katolik-Protestan mücadelesinin çözümünü ifade eden 1648 Vestphalia Antlaşması ile getirilen formülasyona varmada Osmanlı'nın etkisinin oldukça önemli olduğu kaydedilmektedir” (Watson,1992:176). Aslında, Osmanlı İmparatorluğu modern Avrupa kimliği'nin en başta gelen ifadelerinden olan Avrupa ulus-devletler sisteminin baştan beri bir parçasıdır. Avrupa'nın denizaşırı genişlemesinde Osmanlı'nın rolü yadsınamaz.

Modern dönem Avrupa kimliğinin şekillenmesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi sadece ulus-devletlerin oluşumuna güç dengesi içinde yer alarak ve Avrupa'nın denizaşırı genişlemesine doğu yollarını kapatarak yardımcı olmasıyla sınırlı değildir. Her şeyden önce birbiri ile hep mücadele içinde olan “Avrupalılar Osmanlı'nın doğudaki varlığı ve baskısı sayesinde birlik ve bütünlük düşüncesine ve bilincine sahip olmuşlardır. Bütün kimliklerde görülen dış güçler sayesinde birlik ve bütünlük oluşturma süreci modern Avrupa'da da Osmanlı ile gerçekleşmiştir. Avrupa'nın bütünlüğü hep doğu sınırına yönelik olarak oluşturulmuştur” (Delanty,1995:7). Rönesans'dan itibaren Kant'a kadar, Rousseau dahil, Avrupa birliği ve evrensel barış

projeleri öne süren bütün yazarlar bu birlik ve barışı hep Türk tehdidi ile temellendirmişlerdir. Öne sürülen barış birliklerinde Türkiye yoktur. Sadece Saint-Pierre "Ebedi Barış" adlı yazısında Türkiye'ye yer verir. 'O da ancak 1712'deki birinci baskısında. Sonraki baskılarında (1713 ve 1717) Türkiye'yi çıkarır (Hinsley,1963:34). "Bu yüzyıllarda Avrupa'da ve birliğin Türklere karşı direnmek için gerekli olduğu fikri zamanın krallarının ve politikacılarının retorik bir savı diye düşünülebilir. Ama, Mattingly bunun samimi bir isteğin ifadesi olduğunu belirtir" (aktaran Yurdusev,1997:63). Nitekim onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Avrupa devletleri arasında yapılan antlaşmaların çoğunda Türkler Hıristiyanlık Dünyasının ortak düşmanı olarak tanımlanır. Onbeşinci yüzyılın başından itibaren ulus-devletlerin oluşması ve Reformasyon hareketi ile parçalanan Avrupa'yı birleştiren Türk tehdididir. Yeni ortaya çıkan yerel kimlik birimlerinin yanında, Avrupa'nın bir üst kimlikler olarak gelişmesi bir anlamda Osmanlı sayesinde mümkün olmuştur, Türk varlığı, Hıristiyan Avrupalıların ortak düşman çevresinde ortak bir kimlik bilinci teşkil etmelerini sağlamıştır. Avrupa'nın coğrafik bir terimden öte kültürel bir değer kazanmasının, yani bir kimlik birimi olmasının, modern dönemde gerçekleşmiştir. Bu sürecin başında Osmanlı'nın dış baskısı vardır. Coles, onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda artan Türk baskısının ortak bir kimliğin ve bağın odağı olarak Avrupa fikrinin gelişmesine yol açtığını ve Avrupalıların da Avrupa'yı özgün bir toplumsal sistem ve değerler toplamı olarak görmelerine neden olduğunu söylemektedir. (aktaran Yurdusev,1997:64). Diğer yandan Osmanlı'nın Avrupa'da laikleşmeye de katkısının bulunduğu savunulabilir. Türk tehdidinin bu antlaşmadan hemen önce Karlofça Antlaşması ile ortadan kalkması oldukça ilginç bir tarihsel rastlantıdır. Delanty, benzer şekilde, "1571 İnebahtı Savaşı'ndan sonra laikleşmenin hızlandığını savunur.

Akdeniz'deki Türk üstünlüğünün sonu demek olan bu savaştan sonra Avrupa'da 'kafirler' yerine 'barbarlar' sözcüğünün kullanımının arttığını tespit eder” (Delanty,1995:45). Daha somut şekilde, Fransız sefirlere verilen talimatnameleri örnekleyebiliriz. Buna göre, Fransa'nın birinci amacı kutsal yerlerin ve Katolik Hıristiyanların korunmasıdır, ikincisi ticaretin geliştirilmesidir ve sonuncu olarak da siyasi gayeler gelir. Bu talimatnamedeki sıra onsekizinci yüzyılın sonuna kadar değişmemiştir (Yurdusev,1997:64). Sonuç olarak, modern Avrupa kimliğinin oluşumunda Osmanlı İmparatorluğu'nda temsil edilen Türk kimliği bir öteki olarak çeşitli alanlarda etkili olmuştur. Avrupa kimliği ve Türk kimliği sürekli bir etkileşim içinde olmuşlar ve birbirlerini belirlemişlerdir. Türklerin veya Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kimliğinin en etkili ötekisi olduğunu kaydettik. Avrupalılar için Türkler sadece tanımlayıcı ve ayırıcı bir öteki olmanı içinde, birleştirici ve bütünleştirici bir dış tehdittir. Bir tehdit olarak Türk kimliği genellikle olumsuz algılanmıştır (Yurdusev,1996). Bu olumsuz algılamanın temelinde İslam ile Hıristiyanlığın çatışmasının rolü oldukça fazladır. Öncelikle, her ikisi de tek tanrılı ve evrensel dinler oldukları için Hıristiyanlık ve İslam temelde ortaklıkları olan dinlerdir. Bu nedenle ikisi arasındaki rekabet de şiddetli olmuştur. Avrupalılar için, Hıristiyanlıktan sonra yeni bir dine gerek yoktur. Musa ile gelen tektanrıci mesaj İsa ile tamamlanmıştır. Dolayısıyla, İslam sahih bir din değil, ancak bir sapkınlıktır. Dahası, İslam'ın doğuşundan itibaren Hıristiyanlık aleyhine yayılması İslam'a yöneltilen doktrinlerin inkara pratik temel de kazandırmıştır. Sonuç olarak İslam modern döneme kadar bir düşmanlık objesi ve tehdit olarak algılanır. Onsekizinci yüzyılın başından itibaren İslam'ın tehdit gücü olmaktan çıkmasına rağmen genel olarak bu algılama sürer. Örneklendirmek gerekirse, Martin

Luther'e göre İslam "İsa'nın karşısında bir şiddet hareketidir, o doğru yola getirilemez çünkü akla ve mantığa kapalıdır, her ne kadar zor olsa da, ona ancak kılıçla karşı konabilir." Voltaire için Hazreti Muhammed fanatik bir din zorbasıdır. Ernest Renan'a göre İslam bilimle uyumlu olmadığı gibi, Müslümanlar da "bir şey öğrenmeye veya kendilerini yeni bir fikre açmaya yetenekli değildirler." (Hourani,1980:10). Elliot'a göre "Kuran ve İslam ilerleme ve uygarlığa elverişli değildir" (Elliot,1965:167). İslam'a ilişkin bu olumsuz algılamaya Türklere de yansıtılır.

Avrupalıların Türklere olan ilgilerinin ve önyargılarının temeli, Taner Timur'a göre, "Haçlı Seferleri'ne kadar uzanıyor Hatta bunun kalıntılarının bugün bile hissedildiği söylenebilir. Nitekim Timur, Fransız Adalet Bakanı ve aynı zamanında Akademi üyesi olan Alain Peyrefitte'nin Le mal Français başlıklı eserinde "Haçlıların Fransa'sı demesini bunun örneği olarak anar. Haçlı Seferleri ile Avrupa'da başlayan Türk karşıtı ırkçılık İstanbul'un fethi ile pekişmiştir" (Timur,1979:198). Görüldüğü gibi, Türklere yönelik önyargıların ve olumsuzlamanın temeli din farkına varmaktadır. Sir Charles Elliot bunun nedenini şöyle izale eder: "Türklerin Avrupa'ya gelen Macar, Bulgar, Fin gibi diğer toplulukların aksine Avrupalılar tarafından asimile edilmemesinin başlıca nedeni, onların Avrupalılarla karşılaşmadan önce İslam'la tanışıp onu benimsemeleridir" (Elliot,1965:2). Dine dayalı bu önyargı ve oluşan kültürel fark olumsuz algılamaların temeli olmuştur.

Olumsuz algılamaların temelinde dinin yanında, Osmanlıların Avrupa aleyhine yayılması ve Türklerin onsekizinci yüzyılın sonuna kadar Avrupa'nın en önemli güçlerinden birisi olması da yatmaktadır. Türkler Avrupa'nın gördüğü en büyük tehdit olarak algılanır. Butterfield'e göre Türkler kadar başka hiçbir halk Avrupa medeniyetine bir tehlike oluşturmamışlardır. Bu tehlike ancak

ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda Türklerin Balkanlar'dan atılma ile bertaraf edilebilmiştir. Bosworth için Arab fetihlerinden sonra Avrupa'da en çok korkuyu salan Osmanlılar olmuştur. Öyle ki Elizabeth dönemi tarihçilerinden Richard Knolles Türk tehdidi "devrin terörü" olarak tanımlar. Sir Elliot göre de Türkler Avrupa ülkeleri ve halkları için yıkıcı ve tahrip edici olmuşlardır. Çünkü onlar "her şeyi yok etmişler ve hiçbir şey inşa etmemişlerdir."(aktaran Eliot,1962:16) Yakın yüzyıllara kadar Türkler Avrupalılar için en büyük tehdittir.

Türk tehdidi sadece Türklerin fethettikleri ülkeleri değil Avrupa'nın her yanında hissedilir. Bu İngiltere gibi hiçbir zaman doğrudan Türk tehdidiyle karşı karşıya kalmamış bir ülkede bile gözlenmektedir. Örneğin, onaltıncı yüzyılda İngiliz Kilisesi, Roma'dan (Papalıktan) kopmasına rağmen Türkler tarafından tehdit edilen Hıristiyanlar (Katolik için dua edilmesini emrediyordu. "Protestanların güvenliğinin Katoliklerin Türklere karşı uyanık olmalarına bağlı olduğu düşünülüyordu"(Yurdusev,1997:63) Coles "1565'teki Malta kuşatması sırasında, Salisbury Piskoposu Jewel'in adanın kurtuluşu için dua edilmesi çağrısında bulunduğunu ve Malta'nın kurtulduğu haberi gelince de Canterbury Başpiskoposu Parker'ın şükran duası için emir verdiğini bildirir."(aktaran Yurdusev,1997:62) Aynı şekilde, meşhur *Ütopya* 'nın yazarı Sir Thomas More'un Londra Kulesi'nde asılmayı beklerken ziyaretçi arkadaşlarına Türk tehdidini sorduğu belirtilir (Wight,1977;36). Özetle, Türk tehdidi bütün Avrupa'nın bilincinde yer etmiştir. Bunu Avrupalı yazarların Türkler hakkındaki nitelemelerinde izlemektedir.

Türk tarihi üzerine ilk İngilizce eseri yazan Richard Knolles, Türk tehdidini "devrin terörü" olarak niteler (Moran,1964;42). Paul Rycout 1668'de yazdığı Osmanlı tarihinde (*The History of the Present State of the Ottoman Empire*) "bir Türkün bir

Hıristiyana dostluk duyma yeteneğinin olmadığını" belirtmektedir. (Aktaran Lewis,1993:40). Rousseau'ya göre "Türkler refah içindeki kültürlü ve uygar Arapları yenen barbarlardır" (Rousseau,1913:109). Burke devrim öncesi Fransız monarşisinin vahşilerden daha kötü olan Türklerin 'barbar despotizmi' ile karşılaştırılıp kıyaslanmasından hayıflanır (aktaran Yurdusev,1997:67).

Ondokuzuncu yüzyılın hukuk otoritelerinden İskoç James Lorimer insanlığı medeni, barbar ve vahşi kategorilerine ayırır ve vahşi grup altında ilerlemeci ve ilerlemeci olarak sınıflamalarını yapar. Türkler için yargısı şöyledir: Olasılıkla insanlığın ilerlemeci ırklarına bile dahil örnekleri çoğaltmaya gerek yok. Kesin olan Türk Avrupa'da olumsuz bir şekilde algılandığı ve Türklerin basitçe barbarlar olarak görüldüğüdür. Türk kimliği, Avrupa'nın kendi kimliğini tanımlayabilmesi ve birlik ve bütünlüğüne ortam hazırlayabilmesi için tehdit olarak algıladığı ve olumsuz terimlerle resmettiği bir 'öteki' dir. Karşılıklı olumsuz algılamalara rağmen, karşılıklı katkılar da vardır. Türk kimliği Avrupa kimliğinin şekillenmesine sadece olumsuz değil ulus-devletlerin kurulmasında olduğu gibi olumlu etkisi olmuştur. Aynı şekilde, günümüzün ulus kimliği olarak Türk kimliğinin yerleşmesinde Avrupa'nın katkısı vardır. Osmanlı bir güç olarak ortaya çıkışından itibaren hep Avrupa'da olmuştur. Çatışma ilişkisinin yanında onaltıncı yüzyıldan itibaren ittifaklar da yapmıştır. Gerçekte Avrupa devletler sisteminin başından beri içinde olan Osmanlı İmparatorluğu 1856 Paris Antlaşması ile resmi olarak Avrupa sistemi içinde yer almıştır. Onaltıncı yüzyıldan itibaren Avrupalılar Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkiler kurmuşlardır. Ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde bütün Avrupa devletlerinin Osmanlı ile diplomatik ilişkileri varken, İran, Çin ve Japonya gibi ülkelerde hiçbirinin diplomatik temsilcisi olmadığı gözlenmektedir. Başka bir deyişle Osmanlı ile Avrupa sürekli iletişim ve ilişki içinde olmuşlardır.

Toynbee'ye göre, 1878 Berlin Antlaşması'na kadar Osmanlı'nın çekim merkezi sürekli Rumeli olmuştur (aktaran Yurdusev,1997:60). Bu ilişkilerde çatışmalar yaşanmadığı anlamına gelmez. Ama Türklerin Avrupa ile çatışmaları kadar, belki daha fazla, Avrupalıların kendi içendi aralarında da çatışma vardır. Son yıllarda iyi geçinen Almanya ve Fransa son yüzyılda üç kez savaşmışlardır.

BÖLÜM III:SİYASAL BAĞLAMDA TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Türk modernleşme projesinde İkinci Dünya Savaşı'yla başlayan değişimin, Soğuk Savaş döneminde Batı dünyasında ortaya çıkan yeni uluslararası ortam ve denge karşısında nasıl AB'ne üyelik hedefine doğru evrildiği anlatılmaktadır. AB'ne başvuru ile başlayan bu süreç üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemler sırasıyla 1959-70 arası, 1970-80 ve 1980'den günümüze yaşanılmakta olan süreçtir. Burada temel amaç Türkiye-AB ilişkilerinin temel dinamiklerini ortaya koymaktır (Bkz.Ek 1).

Türk Modernleşme Projesinde İkinci Dünya Savaşıyla başlayan değişim, savaş sonrasında Batılı İttifakların içinde yer alma ve Batılı kurumlara üye olmak şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Türk dış politikasının Avrupa/Batı ile ilişkilerini belirleyen iki dinamiği olduğu görülmektedir. Türk Modernleşme/Batılılaşma projesi çerçevesinde "hür dünya" ile - ABD'nin öncülüğünü yaptığı - ilişkilerin belirlenmesinde Yunanistan ile Türkiye arasındaki rekabetin önemli bir etkisi vardır.

1950'lerle birlikte Avrupa Bütünleşme düşüncesinin somut bir olgu olarak ortaya çıkması, Türkiye'nin bütün Batılı İttifaklar içinde yer alma ve Batılı kuruluşlara üye olma stratejisinin doğal sonucu, Avrupa bütünleşme projesine katılma girişiminde bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında; 1932'de BM, 1952'de NATO, 1960'da OECD, 1949'da Avrupa Konseyi ve BAB gibi ortak üyesi olduğu Batılı kuruluşlara Türkiye'nin üyeliğine karşı tepki göstermeyen Batılı güçler, Türkiye'nin Avrupa

bütünleşmesi içinde olma isteğine karşı direnç göstermişlerdir. Başlangıçta, Türkiye'nin katılma isteğine engel olarak, Avrupa Bütünleşmesinin ilk çekirdeğini oluşturan Kömür Çelik teknolojisine sahip olmaması gösterilmiştir (Çalış, 2001). 50'lili yıllarda Sovyet Rusya'dan edinilen kömür çelik teknolojisi beklenen etkiyi gösterememiştir. Çünkü Avrupa bütünleşmesi artık Atom teknolojisini de kapsamaktadır. 1959'da Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nin (EFTA) da başarısızlığı sonucu Yunanistan'ın iki ay önceki başvurusunun da etkisiyle Türkiye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Dört yıl süren görüşmeler 1963'te Ankara Antlaşması'yla resmiyet kazanmıştır. Aradan geçen 13 yıl gibi uzun bir süre, Avrupa bütünleşme projesine Türkiye'nin katılımının ne kadar istendiğini göstermektedir. Görüldüğü gibi, Türkiye Avrupa bütünleşme projesinde kendisine yer bulmakta güçlük çekmektedir. Aslında bu güçlük, NATO'ya üye olurken de karşısına çıkmıştır. Türkiye bu engeli ancak Kuzey Kore'de savaşan askerleri ile aşabilmiştir. Kısacası, ödediği büyük bedel karşılığında güçle NATO'ya üye olabilmıştır. Avrupa bütünleşmesinde karşılaştığı engelse, kolaylıkla aşılabileceği gibi değildir. Çünkü Osmanlı'dan devraldığı sıkıntılı alanlar bu süreçte gün yüzüne çıkmaktaydı. Sorun başlangıçta teknolojik gerilik gibi gözükürken, daha sonraları kimlik ve kültürel farklılık, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, ekonomik gelişmişlik düzeyi gibi alanlara kaymıştır. Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesinin içinde olma isteğinin altında, Türk Modernleşme projesinin çağdaşlaşma, kalkınma ve demokratikleşme hedeflerinin yattığı bilinmektedir. Ancak zamanla ilişkilerde sorunları kalkınma, demokratikleşme gibi konular oluşturmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye-Avrupa ilişkilerinin ağırlık noktasını Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesine eklenmesi/üyeliliği sorunsalı oluşturmaktadır. Bu süreçte, Türkiye'nin temel hedefi Avrupa Birliğine tam üye olmaktır. Ankara

Antlaşması'yla başlayan Gümrük Birliği süreci (ortak üyelik) tam üyeliğe geçişi sağlamada bir araç olarak görülmektedir.

Bu süreç Türkiye-Avrupa ilişkilerini üç döneme ayrılarak incelenecektir. Birinci dönem, AET'ye ortaklık başvurusunun yapıldığı 1959'dan Katma Protokolün onaylandığı 1970'e kadar olan süreçtir. Bu dönem Türkiye-Avrupa arasındaki ilişkilerin en sorunsuz olduğu dönemdir. Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan çift kutuplu dünya düzeninde, Sovyet Bloğundan kaynaklanan güvenlik endişeleri sonucu Türkiye ile ilişkisinde ekonomik ve kültürel boyut geri plana itilerek, Türkiye'nin stratejik önemine ağırlık verilmiştir.

İkinci dönem, 1970 - Eylül 1980 arasında kalan zaman dilimini kapsamaktadır. Bu zaman aralığında AET'nin kendi dinamikleriyle, Türkiye'deki gelişmeler ilişkilerdeki sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Bu dönemdeki sorunlar ekonomik ağırlıklıdır. Ekonomik sorunlar içinde Gümrük Birliği en önemli sorundur.

Üçüncü dönem, Eylül 1980'den günümüze kadar geçen süreçtir. Bu dönemde Türkiye-Avrupa Birliği arasındaki sorunların çözülmediği gibi Avrupa Birliği'nin siyasal enformasyonuna da paralel olarak, ekonomik sorunların yanına siyasal ve kültürel sorunların da eklendiği görülmektedir. Özellikle; insan hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü, azınlık hakları, anadilde yayın ve eğitim hakkı, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, demokratikleşme, sivil-asker ilişkileri, kimlik tartışılan temel konulardır (Akdoğan, 2004). Sovyetlerin yıkılmasıyla Soğuk savaş sonrasında oluşan uluslararası konjonktür Türkiye-Avrupa Birliği arasında var olan sorunların çözümüne katkıda bulunmamıştır. Tam aksine güvenlik kaygıları azalan Avrupa'nın lehine oluşan koşullardan kaynaklı yeni sorunlar eklenmiştir. Soğuk Savaş döneminde, güvenlik kaygılarının şekillendirdiği konjonktür gereği Türkiye'ye ihtiyaç duyan Avrupa'nın

stratejik ihtiyaçları sonucu, Türkiye'nin Batı'ya göre ekonomik ve kültürel geri kalmışlığını görmezden gelmesine ihtiyacı kalmamıştır. Bundan dolayı ilişkilerde ekonomik ve kültürel boyut sorunların odağına yerleşmiştir. Doğu-Batı çatışmaları, din eksenli değerlendirmelerin arttığı bu dönemde gözlenmektedir. Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde adaylık statüsü verilmesine rağmen tam üyelik müzakerelerinin Aralık 2002'de alınan karar gereği Aralık 2004'te Avrupa Komisyonu raporları temel alınarak Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde değerlendirilecektir. Müzakerelerin "without delay" yani geciktirilmeksizin başlatılacağı ise kesin değildir.

III.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa Bütünleşmesine Doğru

Türkiye-Avrupa İlişkileri

1945'te Yalta Konferansıyla dünya Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin başını çektiği çift kutuplu bir sisteme geçmiş ve Avrupa ikiye bölünmüştür. Soğuk Savaş koşulları gereği ABD'nin Sovyet Blok'una karşı Batı ittifakı kurma girişimleri hız kazanmıştır. Batı ittifakının oluşturulması için İkinci Dünya Savaşından yeni çıkan Avrupa'nın desteklenip, güçlendirilmesi gerekmektedir. Batı ittifakının ancak ekonomik ve siyasi istikrarı yakalamış, Savaşın izlerini atmış Batı Avrupa'yla gerçekleştirebileceğini düşünmesi kabul görmüştür. Bunun için iki dünya savaşına neden olan gerginliklerin azaltılması gerekmektedir. Gerginliklerin azaltılıp güçlü ve istikrarlı bir Avrupa için Avrupa Bütünleşme/Entegrasyon düşüncesi ortaya atılmıştır. Avrupa'nın bütünleşme projesi ancak Avrupa'nın iki büyük gücü olan Almanya-Fransa arasındaki gerginliğin ortadan kaldırılarak, Batı ittifakı için gerekli ortamın sağlana

bileceği düşünölmekteydi. Avrupa Bütünleşmesi için gerekli olan mali desteği ise, Marshall Planı'yla ABD sağlamıştır (Eralp, 1997: 89).

Fransa, Almanya'nın ekonomik ve askeri alanda güçlenmesinin Avrupa Bütünleşme süreciyle kontrol altında tutulabileceğini düşünmüştür. Almanlar ise, Batı ittifakı ve Avrupa Bütünleşmesi içinde yer alarak tekrar uluslararası sisteme entegre olmayı hedeflemiştir. Bu koşullar altında ABD ile Batı Avrupa arasında Avrupa Bütünleşmesine yönelik bir konsensüs sağlanmıştır. İki kutup arasında sınır devlet konumunda olan Türkiye'nin stratejik önemi böylece artmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin izlediği Batılı ittifaklar içinde yer alma ve Batılı Uluslararası kurumlara üye olma stratejisini gerçekleştirebileceği uygun bir uluslararası ortam oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nde Batı karşısında gerilemeyle başlayan Batılılaşma süreci, Soğuk Savaşla birlikte Batı ittifakı içinde olma ve Batı kurumlarına üye olma şeklinde tanımlanmıştır. Böylece, modernleşme ve kalkınmanın bu yolla gerçekleştirilebileceği düşünölmüştür. Bu düşünceden hareketle Türkiye, Batı ittifakına üye olduğu BM, NATO, OECD, BAB, Avrupa Konseyi gibi Batı ittifakının bir kurumu olarak gelişen ve Avrupa Bütünleşme düşüncesinin somutlaşmış bir kurumu olan AET'ye de üye olmak için çalışmıştır. Batı ittifakının siyasi ve güvenlik kuruluşlarında yer alan Türkiye'nin ittifakın ekonomik boyutuna katılma isteği gayet normaldir. Bu istek ABD ile varolan ilişkilerde zarar getirmeyeceğinden Türkiye'de de kabul görmekteydi. AET'ye üyelik aynı zamanda Tanzimat'tan beri önem verilen Batı uygarlığının içinde olma amacıyla da gelişmemekteydi(Bkz. Ek 2).

Türkiye Soğuk Savaşla ortaya çıkan güvenlik endişesiyle ABD'nin Sovyetler Birliğini çevreleme siyasetinin örtüşmesi sonucu Türkiye Batı İttifakının askeri kanadını oluşturan NATO'ya 1952 yılında üye olmuştur. Aynı zamanda Marshall Planı'ndan da

faaydalanmıştır. Avrupa'nın ekonomik açıdan gcclendirilmesi için kurulan AET ile Türkiye ekonomik ilişkilerini arttırmıştır (Eralp, 1997).

Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkilerinin bu ilk aşamasında Türk Modernleşme Projesinin yanı sıra Türkiye ile Yunanistan arasındaki rekabetin de önemli bir etkisi olmuştur. Nitekim Türkiye, Yunanistan'ın AET'ye ortaklık başvurusu yapar yapmaz ortaklık başvurusunu resmi gündemine almış, ilk ve son kez Cumhurbaşkanı başkanlığındaki Bakanlar Kurulu kararı ile 31 Temmuz 1959'da AET'ye resmen başvurmuştur(Bkz. Ek 3). Yetkililer Yunanistan ile Türkiye arasındaki rekabeti göz önünde bulundurarak, Yunanistan'ın katıldığı her yerde Türkiye'nin de bulunması gerektiğini düşünmüşlerdir. Türkiye'nin bulunmadığı platformların Yunanistan'ın Türkiye aleyhine kullanabileceği endişesi bunda etken rol oynamıştır. Her iki ülkenin de Soğuk Savaş koşullarında bölünmüş Avrupa için stratejik değerleri büyüktür.

Türkiye'nin ortaklık başvurusunda ekonomik gelişmişlik düzeyinin Avrupa'nın bütünleşmesini olumsuz etkileyeceği (Eralp, 1997) zerinde durulsa da, Soğuk Savaş ortamının güvenlik kaygıları ne geçerek, Türkiye'nin ortaklık başvurusu kabul edilmiştir. Topluluk Türkiye ile Yunanistan arasındaki rekabeti göz önünde tutarak her iki ülkeyle eşit davranmaya çalışmıştır. Her iki ülkeyle yapılan ortaklık anlaşmaları diğer ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmalarından farklı olarak ortak yeliği tam üyeliğe hazırlayan bir süreç olarak görülmektedir. Bunun doğal sonucu olarak her iki ülkeye tam üyelik hakkı vermektedir. 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması; hazırlık, geçiş ve Gümrük Birliği olmak üzere üç aşamadan oluşan 1995'te son bulacak bir süreci öngörmekteydi. Mayıs 1967'de Türkiye geçiş aşamasını başlatmak üzere AET'ye başvurdu. Temmuz 1970'te bu süreci belirleyen Katma Protokol imzalandı. KP'nin onaylanma ve uygulanma süreçleri Türkiye-AET ilişkilerindeki sorunların önemli bir göstergesi olmuştur.

III.2. Türkiye-AET İlişkilerinin Ekonomik Alandaki Görünümü

Türkiye ile AET arasındaki ilişkilerin 70'li yıllardaki gelişimini anlamak için öncelikle uluslararası ekonomik gelişmelere bakmak gerekmektedir. Çünkü Avrupa Bütünleşme projesi ivmesini öncelikli olarak ekonomik çıkar çatışmalarını azaltmak için ekonomik bütünleşmeyi kendine öncelikli hedef edinmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak AET ortaya çıkmış ve kısa sürede ABD desteğiyle de Avrupa'da çekim merkezi olmuştur.

1970'lerde uluslararası sistemde ekonomik ve politik önemli problemler ortaya çıkmıştır. Uluslararası para piyasalarında istikrar sağlamayı amaçlayan "sabit kur sistemi" çözülmüştür. ABD, Japonya, Avrupa arasında artan rekabet ve 1950 ve 1960'lardaki bu üç güç arasındaki uyumun bozulması kurulan sistemin çökmesinin temel nedenidir.

"ABD sabit kur sisteminde doların devalüe edilmesinden dolayı doların değerinin arttığını ve Amerikan dış ticaretini olumsuz etkilediğini savunurken Avrupalılar ABD'nin doların Bretton Woods sistemindeki merkezi konumundan yararlanarak uluslararası piyasalara haddinden fazla dolar sürdüğünü iddia etmişlerdir"(Eralp, 1997:93).

1973 yılındaki petrol fiyatındaki dalgalanmalar sonucu uluslararası para sistemine yönelik eleştiriler daha da artmıştır. Petrol fiyatlarındaki artış ekonomideki lokomotif sektörlerden olan otomotiv sektörünü olumsuz etkiledi. Çünkü ucuz enerji politikalarını, petrol fiyat artışları karşısında sürdürmeyi olanaksız kılmıştır. Petrol ithalatına bağımlı olan Avrupa ve Japonya'yı daha fazla etkilemiştir. Bu yüzden bu iki güç

Ortadoğu politikalarını gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Bu durum sonucu Batı ittifakında siyasi çatlaklarda ortaya çıkma başlamıştır. Aynı zamanda Avrupalı ve Amerikalılar ekonomik sorunların artmasıyla Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri yumuşatmaya ve güvenlik harcamalarını bu yolla azaltma yoluna gitmelerine neden olmuştur. İki süper güç arasındaki bu yumuşama bloklar içindeki disiplini azaltmıştır. Bunun doğal sonucu olarak Amerika ile Avrupa arasında uluslararası ekonomik ve siyasal sorunlara bakış farklılığını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla 1970'lerde daha önceki yirmi yılda farklı olarak, güvenlik endişeleri yerine ekonomik konuların ve demokratik gelişimini Avrupa'da hızlandırılması konuları öncelik kazanmıştır.

Tek parça batı ittifakının bütünlüğünün bozulması sonucu Türkiye'nin Batı ittifakı ile ilişkilerini de sarsmıştır. ABD ve Avrupa arasında ki birlikteliğin bozulması Türkiye'nin ABD ile Avrupa ile ilişkilerindeki uyumunda bozulması anlamını taşımaktadır. Bazı sorunlar olsa da Türkiye, güvenlik endişelerini sürdüren ABD ile ilişkilerinde devamlılığı sağlarken, Soğuk Savaş yıllarının farklı politikalar takip eden Avrupa ile sorunlar yaşamaya başlamıştır (Eralp,1993:24-44).

Türkiye'deki gelişmeler ile Avrupa'nın siyasal ve ekonomik dinamikler arasındaki uyumsuzluk ortaya çıkmıştır. Uluslararasıdaki ekonomik sorunların önem kazandığı 1970lerdeki ortam Avrupa'nın olumsuz etkilenmesi, Türkiye-Avrupa ilişkilerine Gümrük Birliği tartışmaları şeklinde yansımıştır. 1970'lerdeki gelişmeler sonucu Türkiye'nin iki önemli projesi olan Batılılaşma/Modernleşme ve Kalkınma projeleri arasındaki ahenk bozulmuştur. Katma Protokol'ün (KP) imzalanmasıyla Gümrük Birliğine geçiş tartışmaları artmıştır. Sanayiciler gümrük birliğine geçişin çok kısa olduğunu, sanayileşmemizi olumsuz etkileyeceğini savunmuşlardır. Tartışma ortamında bürokrasi içinde de farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Dışişleri Bakanlığı ile Devlet Planlama

Teşkilatı, AET ile var olan ilişkimize farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Dışişleri, AET ile ilişkilerimize Modernleşme/Batılılaşma açısından bakmışlardır. Toplulukla ilişkilerimizi geliştirmeye çalışmıştır. Ancak DTP , AET ile ilişkilerimize kalkınma açısından bakmış, Gümrük Birliğinin sanayileşmemizi ve İthal İkameci Kalkınma Stratejimizi olumsuz yönde etkileyeceğini savunmuştur. Batılılaşmanın kalkınma ve sanayileşmeyi getirip getirmeyeceği düşüncesi, tartışmaların temel argümanları haline gelmiştir. “Onlar ortak, biz pazar” sloganı tartışmaları karakterize etmeye başlamışlardır. 1978 yılında Ecevit Hükümeti AET’den Gümrük Birliği İlişkimizi gözden geçirmeyi ve 5 yıl ek süre verilmesini istemiştir. Bu talep üzerine topluluk ile ilişkiler askıya alınmış, Türkiye ve Yunanistan’a topluluğun eşit ve dengeli tutumu farklılaşmaya başlamıştır. Türkiye, Gümrük Birliğine giden sürecinden dolayı ilişkilerimizi dondururken, Yunanistan Gümrük Birliğinin yeterli olamadığı gerekçesiyle tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Yunanistan Gümrük Birliğinden kaynaklı sorunları tam üyelikte karar mekanizmalarında yer alarak çözmeye çalışırken, Türkiye Toplulukla ilişkilerinizi askıya almaya yönelmiştir. Yunanistan ile rekabet AT’ye ortaklık başvurusunda önemli etkenlerden biriyken, 1970’lerdeki iç çatışmalar, bu faktörü bile gölgelemiştir. Türkiye’nin iç siyasi ve ekonomik sorunlarının 1970’lerde artması dolayısıyla AT’nin dinamiklerine uyum sağlamasını zorlaştırmıştır. Dışişleri Bakanı Hayrettin Ekmen 6 Şubat 1980’de yapılan Ortaklık Konseyinde Türkiye’nin de Yunanistan gibi tam üyelik başvurusunda bulunmak isteğini belirtmiştir. Gerek Ecevit, gerek Demirel hükümetlerinin gündeminde toplulukla ilişkiler ağırlık kazanmamıştır. Bu hükümetlerde yer alan MSP gibi partilerin AT’ye karşı olmalarının etkisi de vardır (Tekeli ve İlkin,1993).

Avrupa ile Bütünleşme projesine Türkiye’nin eklenmesinin ekonomik zorlukları, o dönemde ilişkilerdeki sorunların odak noktasını oluşturur. Ancak Avrupa

bütünleşmesi; demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi siyasal konuları da içeren yeni bir boyut kazanmaya başlaması yine bu dönemle olmuştur. AT; Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in tam üyelik başvurularını değerlendirirken daha önce üyelik başvurularında uyguladığı ekonomik politikalarını genişleterek 'demokrasi' konusunu üyelik için bir önkoşul olarak adayların yerine getirmesini istemiştir. Yunanistan, Portekiz ve İspanyanın otoriter geçmişlerinin göz önüne alınması sonucu topluluğa üye ülkelerde demokrasinin geliştirilmesi ereğiyle başlayan bir siyasal eğilim boyutunun da girdiği görülmektedir. Bu üç ülkenin ekonomik sorunlarının olması ve sağlıklı işleyen bir demokratik düzene sahip olmamalarına rağmen Bakanlar Konseyinin tam üyelikle ilgili nihai kararını ekonomik kriterlerden ve demokratik kaygulardan çok, siyasal bir tercih olarak aldığı gözlerden kaçmamaktadır. Yunanistan uluslararası konjonktürü iyi okuyarak bu atmosferden faydalanabilecek adımları atarken, Türkiye, toplulukla ilişkilerini dondurmak zorunda kalmıştır. Yunanistan'ın AET'ye ortaklık başvurusunun Ankara'da oluşturduğu endişe, Yunanistan'ın Avrupa bütünleşmesinde tam üye olarak yer alması da gerçek olmuştur. Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar Avrupa ile Türkiye ilişkilerinde krizler yaratacak boyutlara gelmiştir. İç siyasal ve ekonomik sorunlarının artması sonucu hükümetler Avrupa bütünleşme projesine ilişkin tutarlı politikalar oluşturamamışlardır. Bu dönemde bürokrasi ve iş çevrelerinde yaşanan tartışmalar Avrupa bütünleşme projesine doğrudan bir tepki olarak değil, KP ile Gümrük Birliğine geçişin süresine ve şekline bağlı olduğu görülmektedir. Yaşanan ekonomik sıkıntılar ve iç siyasi kargaşalar Avrupa Bütünleşmesinin değişim dinamiklerini doğru okuyup bu dinamiklere uygun ilişki biçiminin geliştirmesine engel olmuştur.

III.3. Türkiye-Avrupa İlişkilerinde 1980 Sonrasında Yaşanan Değişimler

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi, Türkiye - Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yaşanan sorunların artmasına yol açmıştır. 1980'lerde birlikte Türkiye-AET arasındaki ekonomik sorunlara demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü konularının da eklendiği gözlenmektedir. Bu sorunlara topluluk ve Türkiye farklı yaklaşım sergilemişlerdir. İkinci genişleme dalgasında topluluğun demokrasiyi tam üyelik için vazgeçilmez bir koşul olarak belirlemesine karşın, Türkiye bunu "iç işlerine müdahale" olarak algılamıştır. Türkiye, demokrasiye geçiş sorununu zamanla çözülecek bir iç sorun olarak değerlendirmektedir. Topluluğun demokrasiyi Avrupalılığın bir kriteri haline getirmesiyle, Türkiye ile AET arasında varolan ekonomik sorunlara siyasal sorunlarda eklenerek, siyasal ve ekonomik sorunların iç içe geçtiği bir döneme girilmiştir.

Uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmeler sonucunda Türkiye, ABD ile Kıbrıs çıkarması ile başlayan ilişkilerdeki bozulmayı giderme olanağına kavuşmuştur. Rusya'nın Afganistan'ı işgali ve 1979'da İran'da yaşanan gelişmeler Türkiye'nin önemini artırmıştır. Bu ortamda Kıbrıs sorunuyla bozulan Türkiye-ABD ilişkilerinde bir yakınlaşma başlamıştır. Artan stratejik önemi nedeniyle Türkiye, ABD ile yakınlaşırken bu Avrupa ile olan ilişkilerine yansımamıştır. Avrupa ile ilişkilerde bir yakınlaşma olmadığı gibi, Avrupalıların dünyayı 1970'lerde başlayan algılama farkından dolayı ekonomik sorunların yanı sıra siyasal sorunların da ilişkilerin gündeminde ağırlıklı olarak yer almaya başlamıştır. Türkiye, Batı dünyası ile ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasına gelmiştir. Eskiden olduğu gibi ABD ile iyi ilişkilerin Avrupa ile de yakın ilişkilere neden olacağı anlayışı yıkılmaya başlamıştır. Çünkü Batı ittifakındaki uluslararası olaylara farklı yaklaşımlar sergilenmesi, ABD ile Avrupa'nın önceliklerinin farklılaşması bunu zorunlu

hale getirmiştir. Batı ittifakında oluşan çatlak Türkiye'yi iki farklı tutum arasında seçim yapmaya zorlamaktaydı. Türkiye dış politikasında ABD'ye yaklaşırken, Avrupa'dan uzaklaşma sürecine girmiştir. ABD Kıbrıs sorunundan kaynaklanan ambargoları kaldırıp, Türk-Amerikan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalamış ve yardımları arttırmıştı. Buna karşın Avrupa, Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları sorunlarını eleştirmeye başlamıştır (Birand, 2001).

Milli Güvenlik Konseyi'nin tüm partileri kapatma kararına kadar "bekle gör" politikası izleyen Avrupa, bu karardan sonra tavrını daha da sertleştirmeye başlamıştır. Toplumun hazırladığı Türkiye'deki insan haklarını eleştiren raporları, hem askeri yönetim hem de 1983'teki genel seçimlerden Başbakan olarak çıkan Özal hükümeti tarafından egemen bir ülkenin iç işlerine müdahale şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye ile Avrupalıların demokrasi algılamalarındaki bu farklılık ilişkilerde gerginliklere yol açmıştır. Türkiye'nin hızla otoriter bir rejime doğru yönelmesi toplumun demokrasi konusundaki duyarlılığından dolayı dikkatlerini Türkiye üzerine odaklamasına ve ilişkilerin askıya alınmasına neden olmuştur. Toplumun bu tavrı, 1984 yerel seçimlerine yasaklanan partilerin de katılabilmesini, demokrasiye doğru bir geçiş olarak değerlendirmesine kadar sürmüştür. Oluşan bu atmosfere Özal hükümetinin ilişkileri normalleştirme isteği de eklenince AET'de demokrasi konusundaki duyarlılığı bırakmadan Ortaklık Anlaşmasının canlandırılmasına yeşil ışık yakılmıştır.

1986'da toplanan Ortaklık Konseyi 4. Mali Protokolün devreye girmesi için görüşmelere başlamıştır. Ne 1981 yılından beri askıda olan 4. Mali Protokol ne de Ortaklık Anlaşmasının canlandırılması Yunan vetosu nedeniyle gerçekleşmemiştir. Türkiye'nin AET ile olan ilişkilerinin göstergesi haline gelen 4. Mali Protokol bir yandan toplulukla ekonomik sorunların nasıl siyasallaştığını gösterirken, diğer yandan topluluğa tam üye olan

Yunanistan'ın Türkiye -AET ilişkilerinde nasıl engelleyici bir rol oynayabileceğini göstermesi açısından önem kazanmıştır. 1981'de topluluğa tam üye olan Yunanistan Türkiye-AET ilişkilerinin normalleşmesini engelleyen bir tavır takınmıştır. İlişkilerde yaşanan ekonomik ve siyasal sorunların yanı sıra bir de Yunan vetosu ile karşı karşıya kalınması, Türkiye'nin üyeliğine değişik nedenlerden dolayı karşı olan grup ve ülkelere doğrudan Türkiye karşıtlığı yerine, Türkiye'deki çıkarlarını da bu yolla koruyacakları, arkasına sığınacakları somut bir engel sağlamıştır. Böylece Türkiye ile ilgili çekincelerini açıkça söylemekten kurtulmuşlardır. Kendileri bir kenara çekilerek, Yunanistan'ı öne sürmüşlerdir. Bu durum Türkiye ile Kıbrıs, Ege kıta sahanlığı, Ege adaları gibi bir takım sorunlar yaşayan Yunanlıların Türkiye'ye karşı elini güçlendirmiştir. Türkiye bundan sonra Avrupa'yla bütünleşmesi için önüne uyumu için konan ekonomik ve siyasal kriterlerin yanı sıra bir de Yunanistan engelini aşması gerekmektedir. Görüldüğü gibi ilişkiler normalleşeceğine gittikçe artan sorunlar yumağına dönmektedir.

İlişkilerin normalleştirilmesi tartışmaları sürerken 14 Nisan 1987'de Özal hükümeti tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde önemli sorunlar yaşanırken, karşılıklı yakınlaşmanın yeni başladığı bir ortamda bu karar iç ve dış gözlemciler tarafından da sürpriz olarak nitelendirilmiştir. Yunanistan, Portekiz, İspanya'nın üyelikleriyle topluluk karar alma mekanizmasının yavaşlaması ve yeni üyelerin ekonomik sorunlarından dolayı artan ekonomik zorluklarla uğraşmaktaydı. Birde bu koşulların üzerine, Avrupa sanayisinin Japonya ve ABD karşısında rekabet gücünü arttırmak için reformlar yapmak isteğinde olan topluluk üyeleri Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna olumlu yaklaşmamışlardır. Bu zamansız başvurunun da gösterdiği gibi, Türkiye'nin tam üyelik konusu topluluğa üyelikleri zor koşullar göğüslenerek gerçekleştirilen Yunanistan, Portekiz ve İspanya'dan farklı değerlendirilmektedir.

Topluluğun küresel sistemdeki rekabet gücünü arttırmak ve karar mekanizmalarında etkinliği sağlamak için bir dizi reformlara girişilmiştir. “Tek Avrupa Senedi” ile başlatılan değişim 1992 yılında “Tek pazar” hedefinin gerçekleştirilmesine kadar sürmüştür.

1987 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Yılmaz’ın “Türkiye Batının diğer kurumlarının nasıl üyesiyse, Avrupa Topluluğunun da üyesi olmalıdır” (Yılmaz, 1988; 9-11) demeci Toplulukla ilişkilerimizi etkileyen geleneksel iki öge olan Batılılaşma ve Yunan faktörünün etkisi görülmektedir. Ancak Soğuk Savaş koşullarında anlamlı olabilecek bu çıkışta, Batı ittifakının geçirdiği değişim hesaba katılmamıştır. Soğuk Savaşın uluslararası konjonktürü içinde güvenlik endişeleriyle Türkiye’ye sıcak davranan Avrupa Topluluğu artık değişen uluslararası dengelerden dolayı Türkiye’ye ekonomik ve siyasi nedenlerden ötürü eskisi kadar sıcak bakmamaktaydı. Avrupa Topluluğu, Türkiye ile arasındaki ekonomik ve siyasi uyumsuzlukların giderilmeden tam üyeliğin gerçekleşmeyeceğini vurgulamaktaydı (Birand, 2001). Türkiye’nin 24 Ocak 1980 Ekonomik kararlarıyla başlayan ihracatın desteklenmesi, ithal ikameciliğin terk edilmesi, içe dönük değil dışa yönelik kalkınma paradigmasına geçişi bile Türkiye’nin toplulukla siyasal sorunlarını çözememiş, ilişkide varolan ekonomik ve siyasal sorunlar iç içe geçmeye başlamıştır. Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye’nin 1987’de elde ettiği üstünlük konumuna son vermek gayreti de etkili olmuştur. Ancak Yunanistan’ın Avrupa Topluluğuna tam üye olmasıyla, Topluluğun Yunanistan ve Türkiye’ye eşit ve dengeli tutumunda değişiklikler yaşanmıştır. Avrupa Topluluğu tam üyesi olan Yunanistan’ın Ege ve Kıbrıs’taki tezlerine uygun bir tutum içine girmiştir. Çünkü Yunanistan’ın problemleri artık aynı zamanda Avrupa Topluluğunun da problemi olmuştur. Türkiye Yunanistan’la

ikili sorunlarında artık karşısında sadece Yunanistan'ı değil Avrupa Topluluğunu bulmaktadır. Artık bu konuda geç kalındığı anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda Türkiye; Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın tecrübesinden hareket ederek Ortaklık Anlaşması ve Gümrük Birliğinin Avrupa Topluluğu ile ilişkilerinde kendisine zarar verdiği sonucuna ulaşmıştır. Bunun ancak diğer üç Akdeniz ülkesinin tecrübesinden de anlaşıldığı tam üyelik ile çözülebileceğini görmüştür. 1975'te Yunanistan'ın Toplulukla ekonomik problemini, ilişkileri dondurarak değil, Avrupa Topluluğuna tam üye olarak çözmesi de Türkiye'nin 1987 tam üyelik başvurusunu etkileyen koşullardandır. Dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz gümrük birliğinin iktisadi dezavantajlar getirdiğini anlayan Yunanistan'ın tam üyelik başvurusunda bulunduğunu, Türkiye'nin de aynı yolu izlemesi gerektiğini belirtmiştir. Gümrük birliğinin yarattığı dezavantajların, Yunanistan, Portekiz ve İspanya örneklerinde olduğu gibi, ancak Topluluktan alınacak yardımlarla dengelenebileceğini savunmuştur (Eralp, 1994; 204-229). Bu görüşler başvuru yapılırken beklenen etkiyi Avrupa'da bulamamıştır. Bu olumsuz koşullar altında yapılan başvuru sürüncemede kalmıştır. İki buçuk yıl sonra Avrupa Komisyonu hazırladığı raporda, Avrupa Topluluğunun dinamikleri ile Türkiye'nin ekonomik ve siyasi koşullarını değerlendirerek, Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna tam üye olmaya hazır olmadığına ve Topluluğun da Türkiye'yi tam üye kabul etmeye uygun olmadığı kararına varmıştır. Yakın bir zamanda Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna uyumunun olanaksızlığına da raporda yer verilmiştir. Ancak komisyon raporunda Türkiye ile Topluluk arasında dondurulmuş olan Ortaklık Anlaşması'nı canlandırmayı önermiştir. Bunu sağlamak içinse "Matutes Paketi" olarak adlandırılan işbirliği paketini önermiştir. Paket, gümrük birliğinin tamamlanması, mali işbirliğinin canlandırılması, sanayi ve teknoloji alanlarında işbirliğinin desteklenmesi, siyasal ve kültürel işbirliğinin

kuvvetlendirilmesinden oluşmaktaydı. Türk tarafı paketi tam üyeliğe ulaşmanın bir yolu olarak görürken, Avrupa Topluluğu paketteki önerilen Türkiye ile işbirliğini artırmayı hedeflediğini, tam üyelik amacı taşımadığını belirtmekteydi. Paketteki mali işbirliği Yunan vetosu nedeniyle uygulamaya geçmemiştir. Bu durumda gümrük birliği değişen uluslararası ortamda hem Avrupa Topluluğu hem de Türkiye için ilişkileri sürdürmenin tek seçeneği olarak uygulamaya geçirilmiştir.

III.4. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye - Avrupa İlişkilerinin Gelişimi

1970'lerin ikinci yarısından itibaren Avrupa Topluluğu Soğuk Savaş koşullarının çerçevesi dışına çıkarak insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğüne politikalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Türkiye ise, Soğuk Savaş koşulları ile hareket ederek Batı ittifakı içinde kendisine bu şartlarda daha yakın bulunduğu ABD ile 1980'lerden itibaren işbirliğini arttırmıştır. Türkiye, Avrupa Topluluğu ilişkilerindeki bu kırılma Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan uluslararası konjonktürde daha da fazla belirgin hale gelmiştir. Soğuk Savaş sırasında Türk dış politikası Doğu Bloğu ile Batı Bloğu çerçevesinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş sonrası bu ayrımın küreselleşen ve tek kutuplu hale gelen yeni dünya düzeninde anlamını kaybetmesiyle, Türkiye'de doğal olarak yeni arayışlara girmiştir. Bu koşullar altında Türkiye'nin bölgesel politikalar oluşturma ve komşularıyla iyi ilişkiler kurma ortamı oluşmuştur. Bununla birlikte 1987 AT başvurusundan da kaynaklanan Avrupa'yla ilişkilerin eskisi kadar önemli olmadığı, bölgesel - özellikle Orta Asya ve Ortadoğu - ilişkilerin önem kazandığı görüşleri doğmaya başlamıştır. AT'nin 1989 cevabı ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin çözülmesi üzerine Türkiye birçok bölgesel ilişki içine girmiştir. KEİP ve bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta

Asya Türk Cumhuriyetleri ile kurulan ilişkiler Türkiye'nin bu amaçla kurduğu ilişkilerdendir. 1989-1992 yılları arasında Türkiye Avrupa bütünleşmesinden uzaklaşmıştır. Fakat Orta Asya ile kurulan ilişkilerin beklentilerin gerisinde kalması Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesinin dışında kalmasının yerinin dolduramayacağı anlaşılmıştır. 1992 yılından sonra Türkiye'de kurduğu bölgesel ilişkiler ile Avrupa Birliği politikası arasında denge kurma eğilimi ağır basmaya başlamıştır. Aynı eğilim Avrupa Birliği kanadında belirmiş, tam üyelik olmasa bile Türkiye ile ilişkileri devam ettirmek yanlısı bir tavır sergilenmeye başlanmıştır. Böylece ilişkiler normalleşme yoluna girmiş, Ortak Konseyi toplanmıştır. İlişkilerin asgari devam yolu olarak, Gümrük Birliğinin tamamlanması çalışması başlatılmıştır.

Böylece, Türkiye Katma Protokolden sonra tekrar Gümrük Birliği tartışmalarının yapıldığı bir ortama girmiştir. Tartışmalar Gümrük Birliğinin ekonomik boyutundan daha çok, Kıbrıs sorunu, DEP davası, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, azınlık hakları konularında tartışmalara odaklanmıştır. 1970'li yıllardaki Gümrük Birliği tartışmaları ekonomik konular ağırlıklı iken 1990'lardaki tartışmalar ekonomik olmaktan daha çok siyasal içeriklidir.

Demokratikleşme ve insan hakları 1980'lerden sonra Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin en kritik tartışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960'lı ve 1970'li yıllardaki ekonomik ve teknik konu ağırlıklı ilişkiler, AET'nin AB'ye doğru evrimine paralel, Avrupa bütünleşmesinin niteliksel dönüşümünden de etkilenerek siyasal içerikli alanlara kaymıştır. AB'nin üye olmayan ülkelerle ilişkilerinde siyasal boyut, Avrupa bütünleşmesinin ekonomik alanın yanı sıra siyasal yapılanma içine girmesiyle giderek artan oranda önem kazanmıştır. Türkiye'nin 1980 sonrası içinde bulunduğu siyasal ortamın Avrupa Birliğinin bu değişim ve dönüşüm süreciyle örtüşmesi sonucu, insan hakları ve

demokratikleşme konularının ilişkilerde belirleyici rol oynamasına neden olmuştur. Soğuk savaş sonrası demokrasi ve insan hakları Batılı ülkelerin ve kurumların politikalarında öncelik kazanırken, evrensel kimliğin önemli bir referansı haline gelmiştir. Kısacası; Türkiye'nin demokrasi ve insan haklarına ilişkin iç sorunları AB ile dış ilişkilerinde değişmez bir boyutunu oluşturmaya başlamıştır. Böylece Türkiye'nin genelde Modernleşme/Batılılaşma amacının özelde AB'ye tam üyelik hedefinin AB'den gelen demokratikleşme ve insan hakları istekleri; Türk demokrasisinin gelişimi için önemli bir dışsal etki oluşturmuştur. Türkiye'deki bu değişim süreci tabandan gelen istekler sonucu değil Batı'nın baskısı sonucu uzun süre direnç gösterildikten sonra uygulamaya geçmektedir. Bu tutum Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla başlayan bir süreçtir. Gerek Avrupa'nın gerekse Türk tarafının bu tutumu arada geçen süre içinde büyük bir değişim geçirmemiştir. Örneğin; Islahat Fermanı Paris Barış Konferansı'ndan kısa bir süre önce Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın konferansa katılabilmesi için isteklerini karşılayacak şekilde ilan edilmiştir. Osmanlı (Türkiye) tarihinde ilk defa bir Avrupa Devleti sayılmış ve Avrupa Konseyi'nin bir parçası olduğu kabul edilmiştir. Antlaşmanın 7. maddesinde;

“Haşmetli Fransızların imparatoru ve haşmetli Avusturya imparatoru, haşmetli Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı kraliçesi ve haşmetli Prusya Kralı ve haşmetli bütün Rusya İmparatoru ve haşmetli Sardunya kralı, Osmanlı hükümetinin Avrupa devletleri haklarından ve Avrupa devletleri konseyinden faydalanmasını kabul ettiklerini ilan ederler. Bu sebeple bu kurala aykırı her hareketi, genel menfaatle ilgili bir mesele gibi sayacaklardır” (Karal, 1999; 243).

Bu belge medeniyetin standartlarına uymayı Osmanlı Devletinin kabul ettiği için Avrupa sistemine kabul edildiğini göstermektedir. İngiliz Uluslararası İlişkiler Okulunun önde gelen isimlerinden Adam Watson'a göre ;

“19. yüzyılda Avrupalı devletlerin kendi aralarında paylaştıkları ve önem attedikleri ortaklaşa değerleri ifade eden 'medeni standartlar' konusu özellikle dışarıdan Avrupa

uluslararası toplum sistemine dahil olmak isteyen dışarıdaki devletler için önem taşımaktadır. Açıkçası dışarıda duran ya da tutulan devletler eğer Avrupalı toplumun bir parçası olmak istiyorlarsa onlardan istenen şartlar sadece dış politikalarını nasıl yürüttükleri ile ilgili olmayacak, kendilerini nasıl idare ediyor oldukları da önemli bir standart konusu olarak ortaya konulacaktır” (aktaran Brown, 2000; 114, 123).

Fakat ‘medeni standart’ kavramı diğer medeniyetleri yok sayma anlamını da taşımaktadır. Avrupa merkezli “medeniyet” kavramı Avrupa dışında medeniyet olmayacağını, bütün toplumların er ya da geç Avrupa medeniyet seviyesine ulaşacağını varsaymaktadır. “Gayr-i medeni ve barbar uluslardan standartlara uymayı kabul edenlerin çıkması durumunda, konuyu pratize etmek noktasında, gayr-i medenilerin dönüştürülebilmesi açısından bir şeyler yapılması gerekmektedir. Bu da uygulamada bir reform programını gündeme getirmektedir” (Gong, 1984; 22). Tanzimat Fermanından son dönemde yapılan Anayasa değişikliklerine kadar yaşanan süreçte, Batı medeniyetine uyum için yapılan onca değişiklik ve uygulamalara rağmen hala Türkiye’nin Avrupa’nın bir parçası olup olmadığı tartışılmaktadır.

Türkiye’nin Avrupa Birliğine başvurusu 41 yıl öncesine dayanmasına rağmen hala kültür ve kimlik konusunda hem Türk tarafında hem de Avrupa Birliğinde kafa karışıklığının sürmekte olması düşündürücüdür. Türkiye’nin tam üyeliğine yönelik tartışmaların başında, Türkiye’nin coğrafi, kültürel ve dini özelliklerinden dolayı Avrupalı sayılamayacağı savı gelmektedir. Bu savların yanı sıra, Türkiye’nin AB’ye ekonomik yük olacağı, nüfusu, işsizlik oranının yüksekliği, demokratik sistemindeki sıkıntıları ve insan hakları ihlalleri konuları üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Türkiye’nin mevcut olumsuz koşulları üzerinden yürütülen bu tartışmalarda, kısa ve orta vadede -bu süre kısaltılmamakta tam aksine sürekli yeni engellerle uzamaktadır- AB’nin tam üyelik

müzakerelerinin başlaması için aday ülkelerden istediği Kopenhag Kriterlerine Türkiye'nin uyum sağlayamayacağıdır.

Türkiye siyasal ve ekonomik alanda demokratik bir devlet olarak Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden demokrasi ve serbest piyasa tecrübesi olarak çok ilerde olmasına rağmen AB'den bu ülkelere gösterilen tolerans ve ilginin çok gerisinde bir tutumla karşı karşıya kalmıştır. Gerek Gümrük Birliği gerekse Helsinki Zirvesi'nden çıkan adaylık statüsü, Türkiye'yi kaybetmemek için alınmış kararlardır. Komünizmden yeni çıkan devletler 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla AB'nin tam üyesi olmuşken, Türkiye'nin hala tam üyelik müzakerelerine "without delay" veya "with delay" başlanıp başlanamaması tartışma konusudur.

Avrupa Birliğinin bugüne kadarki genişleme süreçlerinde adaylık statüsü verdiği veya tam üye yaptığı ülkelerde bütün standartların hayata geçmediği bir gerçektir. Bir başka deyişle, bütün AB normları tüm üyelere veya adaylara eşit uygulanmamaktadır. AB'de derogasyonların var olması zaten bunun ispatıdır. Kıbrıs Rum Kesiminin toprak bütünlüğü tartışmasına rağmen, komşularıyla ciddi sorunları varken tam üye olabilmektedir. Aynı zamanda Yunanistan'daki, Batı Trakya'daki Türkler azınlık haklarına sahip değilken, Türkiye'de Kürt sorunu azınlık konusunun içine hemen alınabilmektedir. Romanya ve Bulgaristan müzakerelere başlamış iki tam üye adayı olarak Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyumu istendiği düzeye ulaşmamış olabilmektedir. Fakat her dönem ve koşulda Türkiye'den istenilen hep maksimum düzeyde istekler olmaktadır. İstenilene uyum sağlandığında Türkiye'nin önüne yeni kriterler ve koşullar konmaktadır. Örneğin; Gümrük Birliği ile birlikte Ankara Anlaşması gereği serbest dolaşıma ulaşılması gerekirken, 1992'deki müzakerelerde Serbest Dolaşım hakkı bir başka zaman dilimine ertelenmiştir. Çünkü Türkiye'nin olanaklarından yararlanılması ancak Türkiye'nin

getireceği maliyetlere -her ülkenin getirisinin olduğu kadar AB için maliyetinin olmasına rağmen- üstlenilmesine karşı çekinik davranılması AB için Türkiye ile en ideal ilişki biçimidir. 1990'lardan sonra ilişkilerin gelişimi bu savı destekler niteliktedir. Bilindiği gibi tam üye olmadığı halde Gümrük Birliğine üye tek ülke Türkiye'dir. Bu AB'nin karar mekanizmalarında hiçbir etki ve yetkiye sahip olmayan Türkiye'nin, alınan kararların bütün sorumluluğunu üstlendiği 1 Ocak 1996'dan beri yaşanan karşılıklı ilişkilerdeki en belirgin özelliktir.

Aslında AB'nin lokomotifi olan Almanya, Fransa gibi ülkelerin bilinç altında var olan fakat pek dile getirilmeyen, resmi söyleme yansımayan Türkiye'nin tam üye olması halinde, nüfusu büyüklüğü ile birliğin karar mekanizmalarında, parlamentosunda bu ülkeler kadar inisiyatife sahip olacak olmasıdır. Bu eşit egemen bir ilişkiye işaret etmektedir. Her şeyin çıkar ve güç dengeleri üzerine yürüdüğü AB'de hiç kimsenin var olan pastayı yeni büyük bir ortakla paylaşma istemediği gizlenemez bir gerçektir. Bunun için öne sürülen istekler aslında bu gerçeğin üstüne örtülen bir perde işlevi görmektedir. Türkiye'nin farklı bir kimliğe sahip olması, AB gibi objektif kriterlere göre hareket eden uluslararası bir kurumda sorun oluşturması çelişki yaratmaktadır. Ancak Türkiye'nin son genişlemede birliğe üye olan 10 ülkenin toplamı kadar bir büyüklüğe sahip Türkiye söz konusu olduğunda üzerinde iyice düşünülmesi, detaylı analizler yapılarak karar verilmesi gereken ciddi bir konu olarak ele alınmaktadır.

Türkiye'nin tam üyeliği bu açıdan bakıldığında Osmanlı Duraklama Dönemiyle başlayan süreçte kurulan ilişkilerdeki yapının değişim ve dönüşümüne işaret etmektedir. Türkiye'nin Avrupa karşısındaki edilgen ilişki yapısının eşit-egemen bir işleyişe dönüşmesi anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi iki asırlık Türk modernleşmesi gelinen noktada tam bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Dolayısıyla bu süreç hem Türk

kimliği hem de Avrupa kimliği açısından kritik bir döneme işaret etmektedir. Türk kimliği ve Avrupa kimliğinin ne olduğunun net tanımlanması gerekmektedir. Her iki kimliğin tarihi süreçte birbirlerinin ötekisi olduğu düşünüldüğünde bunun ne kadar zor olduğu anlaşılacaktır. İlişkilerin geldiği nokta itibariyle bunun yapılması kaçınılmazdır. Kırk yıllık süreç sonunda ilişkilerin geldiği bu noktada, Aralık 2004'teki AB'nin hkmet ve devlet başkanları zirvesinde AB Türkiye ile ilgili kararıyla aynı zamanda Avrupa Kimliğinin “Evrensel Değerler zerine mi?” yoksa “Kültürel Değerler zerine mi?” inşa edileceğinin nihai kararını verecek. Küresel bir çekim merkezi ve global bir oyuncu olma iddiasındaki AB'nin alacağı bu karar aynı zamanda Türk kimliği tanımını da etkileyecektir.

BÖLÜM IV: KÜLTÜR VE KİMLİK BAĞLAMINDA AVRUPA'DA TÜRKİYE'NİN ÜYELİĞİNE KARŞI GELİŞTİRİLEN TEMEL SAVLAR

Bu bölümde Türkiye'nin sahip olduğu farklı kültür ve kimlikten dolayı AB'nin farklı siyasal ve sosyal güçlerin Türkiye'nin tam üyeliğine –AB'nin resmi söyleminin tersine- karşı geliştirdikleri temel savlar irdelenmeye çalışılacaktır. Bu karşıt savlar üç temel başlık altında tartışılacaktır. Öncelikle farklı din ve kültür daha sonra nüfus ve son olarak coğrafya tartışılacak konu başlıklarıdır. Bu üç parametrenin seçilmesinin nedeni kültür ve kimliği oluşturan bu öğelerin AB ülkeleri ile uyumunun olanaklı olup olmadığının sürekli olarak tartışılmakta olmasıdır.

IV.I. Farklı Din ve Kültür

Türkiye'nin Müslüman nüfusu ağırlıklı bir toplumsal dini yapıya sahip olmasından dolayı Avrupa'daki muhafazakar çevrelerin Türkiye'nin üyeliğine olumsuz bakmaktadır. Özellikle Hıristiyan Demokrat Partiler ve muhafazakar aydınlar Türkiye'nin dinsel farklılığını gündemde tutmaya çalışmaktadır. Bu çevreler AB'ni Hıristiyanlık değerleri çerçevesinde gelişen bir kimliğe sahip olmasını istemektedirler. Hıristiyan Demokratların Türkiye'ye bakışını, Türkiye'nin muhtemel üyeliğinin AB'nin Hıristiyan yapısını değiştirecek olması şekillendirmektedir. Tarihçi Bernard Lewis Türkiye'nin üyeliğini 23.09.2003'te Hürriyet gazetesine değerlendirirken 'imkansız' ve 'saçma' olarak niteleyerek şöyle devam etmektedir: "Türkiye'yi üyeliğe kabul etmek için

tek bir olasılık görüyorum. O da AB'nin bir gün Müslüman bir devlet olmasıdır" (Lewis, 2003).

Türkiye Aralık 2004'te müzakerelere başlamayı beklerken Şubat 2004'te Türkiye'yi ziyaret eden Alman Hıristiyan Demokrat Parti (CDU) Genel Başkanı Angale Merkel'in Başbakanı Türkiye'nin kültür ve kimlik farkından dolayı tam üye olamayacağını fakat 'ayrıcalıklı ortaklık' yapabileceği teklifi Ankara'da sert tepkiyle karşılanırsa da Türkiye'ye karşı varolan tutumu ifade etmesi açısından anlamlıdır. Merkel'den 1 hafta sonra gelen Almanya Şansölyesi Schröder ise Türkiye'nin kriterleri yerine getirdiği takdirde müzakerelere başlayacağını belirtmekteydi. Kısacası AB'nin Türkiye'ye karşı ikircikli bir tutum içindedir.

Clause Salhani 16.06.2004'teki United Press International Published'teki Türkiye BM 'B' planı başlıklı yazısında:

"...Fakat pek çok Avrupalıya göre sorunun esas boyutu her ne kadar bazıları açıkça kabul etmese de birçoğu gizliyor, dini farklılıklar konusu. Bazı Avrupalı politikacılar, Avrupa'nın Hristiyan kültürü, milyonlarca Müslüman'ın birden bire Avrupalıların büyük ölçüde hala Hristiyan bir kulüp olarak gördükleri, Birliğe girmeleri durumunda sulandırılıp sulandırılmayacağını soruyor. Ve pek çok Avrupalı bu durumun bölgenin geleneksel Hristiyan kültürünü ne yönde etkileyeceği konusunda korkuyor!" demektedir.

Fransa eski Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine'nin Le Monde'de çıkan makalesinde Türkiye hakkında şunları söylemektedir:

"Daha 1963'te sağduyu ve coğrafya, Türkiye'ye her açıdan büyük bir ülke olduğunu, toprağının %95'inin Küçük Asya'da yer aldığını, bölgesinde önemli rol oynamaya ve AB'ye üye olmak değil de AB ile yakın ilişkiler içinde olmaya ehil olduğunu söylemek için yeterli olmalıydı. O zaman bu incitici olmazdı. Avrupalılar da böylelikle kırk yıl sonra, gerçekler vaktini geciktirmek için kültürel veya dini tartışmaya açık argümanlar ortaya atmak durumunda kalmazdı.

"...Avrupa'nın bu konudaki rahatsızlığını hisseden ve Türkiye'ye verilen cevapların belirsizliği veya ikiyüzlülüğünden esef duyan biri olarak bizzat ben, 2000 yılında, hükümette olduğum bir sırada, Türkiye'ye böyle bir ortaklık önerilmesini tavsiye etmiştim" diyerek görüşlerini belirtmektedir. Vedrine ayrıca Avrupa'nın coğrafi ve siyasi

tanımının çoktan yapılmış olması gerektiğini belirtmektedir. AB'nin komşu ülkelerine istikrar getirmek ve demokratikleştirmek için daha fazla katılım önermesinin olanaksızlığını da Türkiye örneğinden hareketle ifade etmektedir.

Benzeri bir tutumu “Türkiye'nin üyeliğinin AB'nin sonu olacağı kanısına sahip olan Fransa Eski Cumhurbaşkanı ve Avrupa Anayasasını hazırlayacak olan Avrupa Komisyonu Başkanı Valery Giscard d'Estaing'de sergilemektedir. Ayrıca Avrupa'nın kültürel esaslara dayanan kültürel bir kimliğinin olduğunu da belirtmektedir. (d'Estaing, 2002) Türkiye'nin kültürel farklılığından dolayı dışlanması, Avrupa Birliği felsefesiyle çelişmektedir. Dışlayıcı bir yaklaşımın evrensel çağdaş değerlerle bağdaştırılması zordur.

Fransa Demokrat Birlik Partisi Başkanı Francois Bayrou; “Romanya, Bulgaristan, Polonya Avrupa medeniyetine aittirler. Türkiye tamamen değişik bir tarihe, uygarlığa ve toplumsal gerçekliğe aittir. Türkiye AB'ye üye olmamalıdır. Çünkü Avrupa tarih ve medeniyetinin parçası değildir. Türkiye'yi aday ilan etmek, kurulmak istenen Avrupa projesinin sonu olur” (aktaran Can, 2002:48).

Avrupa'nın tekil kültürel kimliğinin olmadığı bir gerçektir. Doğu ve İskandinav ülkelerinin Batı Avrupa'nın yaşadığı tarihsel evrimi yaşamamış olduğu bilinen bir olgudur.

Avrupa tarihinde mezhepsel bir bütünlüğün olmadığı nettir. Bugün bile AB üyeleri Hıristiyanlığın Protestanlık, Katoliklik ve Ortodoksluk mezheplerine mensupturlar. Dil bütünlüğünün olmayışını AB'nin var olan resmi dilleri ortaya koymaktadır.

Türkiye tarihsel süreç boyunca Avrupa Kimliğinin ötekisi olmuşken, mevcut ekonomik, siyasal ve nüfus gücü ile kolay kabullenebilecek bir ülke değildir. AB'nin Haziran 2004 Brüksel Zirve sonuçlarını Türkiye'nin birliğe tam üye olduğunu bir an için varsayarak düşünülse anlatılmak istenen anlaşılacaktır. Kısacası; 25 üyeden oluşan yeni

AB, Avrupa Anayasası üzerinde anlaşmıştır. Avrupa Anayasası yürürlüğe girdiğinde üye ülkelerin ülke nüfuslarına paralel bir temsil oranı ile AB organlarında siyasal temsil gücüne ulaşacakları bir öngörmektedir. Federal Almanya'dan sonra en büyük nüfusa Türkiye sahiptir. 2015 itibariyle Türkiye'nin Almanya'dan daha fazla nüfusa ulaşacağı öngörülmektedir. Çıkar ve güç dengelerinin esas olduğu uluslar arası ilişkilerde bunun ne anlama geldiği açıktır.

Ayrıca Avrupa Anayasasında Hıristiyan köklere atıfta bulunulmamıştır. Anayasanın yürürlüğe girmesi için daha önünde 3 yıllık bir onaylanma prosedürü bulunmaktadır. Ancak Avrupa Anayasasının bu karakteri gerek karar mekanizmaları ve gerekse Avrupa halklarının Hıristiyanlıktan vazgeçtiği anlamını taşımaz. Hıristiyanlık hala Avrupa kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak Türkiye'nin karşısında durmaktadır. Avrupa kamuoyundaki Türkiye tartışmalarında Türkiye'nin Avrupa için olumsuz ya da farklı olduğu konular yoğunlukla tartışılırken Türkiye'nin AB'ye olacak olumlu katkıları ile fazlaca yer almamaktadır. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta Avrupa Sosyal Demokratların Avrupa Hıristiyan Demokratlara göre Türkiye'ye daha olumlu bakmaları Türkiye'nin üyeliğini yüzde yüz desteklediklerini göstermez. Tam aksine Hıristiyan Demokratlar ile Sosyal Demokratlar arasında Türkiye'ye karşı belki sadece farklı kavramlar ardından eleştiri getirdikleri söylenebilir. Tek fark Hıristiyan Demokratların eleştirileri kültür ve kimlik odaklı olduğundan giderilmezken, Sosyal Demokratların siyasal, sosyal, geri kalmışlık eleştirileri giderilebilir olmasıdır. Bir diğer belirtilmesi gereken konu Sosyal Demokratlar için Hıristiyanlık ve Avrupa kimlik ve kültürel konularının önemsenmez olmadığıdır.

Türkiye üyeliği farklı kimlik ve kültürüyle AB'nin evrensel değerlere yaklaşımının sadece söylemde değil aynı zamanda uygulamada da test edildiği bir göstergeye dönüşmüştür.

Sonuç olarak, Türkiye – AB ilişkilerinde sosyal ve siyasal boyut ön plandadır. Her iki tarafın toplumsal kimlikleri ilişkide belirleyici öneme sahiptir. Türkiye açısından “modern batılı devlet olma” idealinin uzantısı olarak biçimlenen bu süreç Avrupa Birliği açısından ise; Batının tarihinden gelen kültür ve kimlik farklılıklarının ön plana çıkarak kendi kimliğinde de değişim ve dönüşümlere yol açacak bir sürece dönüşmüştür.

IV.2. Nüfus

Avrupa Birliği üyesi bazı ülkeler, Türkiye'nin nüfusunun AB için ciddi sorun oluşturacağını ileri sürerek Türkiye'nin üyeliğe yönelik kaygılarını ifade etmektedirler. Bu sorunun birkaç boyutu vardır.

İlk olarak, Türkiye'nin çok yüksek bir nüfusa ve nüfus artış hızına sahip olduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin nüfusu ile AB kurumlarının dengesini bozacağı ileri sürülmektedir. AB günümüzde 3 milyonu Türk olmak üzere 10 milyonun üzerinde Müslüman vatandaşa sahip bulunmaktadır. AB'nin kültürel değerler ekseninde işleyişini öngörenler Avrupa Anayasası hazırlanırken yaşanan tartışmalar esnasında da görüldüğü gibi AB'nin Hıristiyanlık ve Yahudilik kültürel mirası üzerinde gelişen bir kültürel geçmişe sahip olduğu sıkça vurgulanmıştır. İslamiyet ise Avrupa kültürünü oluşturan bir kültürel öge olarak değil de Avrupa kültürünün karşıtını oluşturan öteki olarak tanımlana gelmiştir. Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda alt kültürel kimlik olarak var olan çoğunluğu eski sömürgelerden gelmiş olan Avrupa Müslüman nüfusuna mevcut

dengeleri değiştirebilecek 70 milyonluk Müslüman Türk nüfusu eklenecektir. Bu ise toplam AB nüfusu içinde yüksek oranda temsil gücüne sahip, yüzyıllarca Avrupa'nın ötekisi olmuş bir nüfusu kabullenmek anlamına gelmektedir. Günümüzde AB içinde kültürel bir azınlık olan Müslüman nüfusun alt kültür olmaktan çıkıp -her ne kadar hukuk karşısında eşit sayılsalar da- AB'nin kurumsal yapılanmasında bugüne kadar refere edilen Hıristiyanlık ve Yahudiliğin yanında Müslümanlığın da belirleyiciler arasına girecek olması, Avrupa'nın savunduğu çağdaş evrensel değerler gereği yüzyıllardır ötekisi olarak gördüğü farklı kültürel birikimi de eşit olarak kabullenmeyi beraberinde getiren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durum 1992'den beri Avrupa Birliği'nin savunmakta olduğu evrensel değerlerin resmi söylemden öte uygulamaya koyarak, Avrupa kimliğini nesnel değerler çerçevesinde tanımlamakta olduğunu Türkiye üyeliği ile göstermek ve bu yolla kendisini geri dönüşü olmayan bir değişime açmak zorunluluğuyla karşı karşıya bırakmaktadır.

Bu durum AB'ne dışa açık küresel bir aktör olma olanağını da verecektir. Aynı zamanda Kopenhag ve Maastricht anlaşmalarından bu yana çağdaş bir anlayışla kendisini yeniden yapılandırmaya tanımlaya çalışan AB'nin 1992'den günümüze epey yol aldığının da göstergesi olacaktır. Aday ülkelere uyumunu istediği Kopenhag siyasi kriterlerin birlik içinde de tüm kuram ve kurallarıyla işlediğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Aksi halde birlik oluşturmaya çalıştığı Avrupa kimliği ve bu kimliğe bağlı Avrupa vatandaşlığı kavramlarında kültür ve kimlik bağlamında dar kalıplar içinde kalarak küresel aktör olabilme iddiasında ABD karşısında sıkıntı yaşayacaktır.

Yüksek nüfusuyla Türkiye'nin AB'nin karar organlarındaki dağılımı olumsuz etkileyeceği böylece birliği işlemez hale dönüştüreceği öne sürölmektedir. Avrupa Parlamentosu ÖVP Delegasyonu Başkanı Ursula Stenzel'in "Türkiye'nin AB'ye katılımı

AB'yi 'aşırı genişletir'; AB, Türkiye katılımını 'kaldırmaz'; ağır bir krize girer ve sonuçta 'başka bir AB'ye dönüşür'; birlik olmaktan çıkarak sadece 'gevşek bir devletler birliği' olur" (Stenzel, 2003) sözleri bunu ifade etmektedir. Türkiye hakkında ifade edilen bu endişelere karşı Avrupa Komisyonu üyesi Gunter Verheguen'un "şartları yerine getirmesi halinde Türkiye'nin AB'ye üye olacağı kararı çoktan verildi, bunun bilinmesi gerekir. Yıl sonunda söz konusu olan, Türkiye'nin şartları yerine getirip getirmediğine karar vermektir." (Verheguen, 2004) demeciyle karşı durmasının da ortaya koyduğu gibi tam üyelik müzakerelerine başlama kararı bekleyen bir ülkeye daha ilişkilere başlarken düşünülmesi gereken şartları sunmak AB'nin Türkiye ile ilgili kararında ne kadar zorlandığını göstermektedir.

Daha önce Türkiye ölçeğinde birçok ülkeyi içine almış AB'nin Türkiye'nin nüfus büyüklüğünden endişelenmesi teknik sorunlardan daha çok kültür ve kimlik kaynaklı siyasal endişelerden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin AB'ye üye olması AB'nin bir Hıristiyan Kulübü olmadığı, ırkçılık ve ayrımcılık yerine çoğulculuk esasına dayandığı anlayışını uygulamada da geliştirecektir. AB'ye kendi kimliğini -zaman zaman kültürel değer eksenli kimlik tanımlamalarına kayan gelgitler yaşamasını engelleyerek - 1992'den beri hedeflendiği gibi birliğin evrensel değerler çerçevesinde geliştirmesinin yolunu kendi üyeliğiyle açacak, böylelikle uygulamanın başlanmasını sağlayacaktır. Türkiye'nin üyeliği bu yönüyle AB'nin kendi değişim ve dönüşümü açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye'nin üyeliğinin bu yönü bugüne kadar ki, katılımlardan farklı bir anlam taşımasına da neden olmaktadır. Bu fark Türkiye'nin AB'nin bu yönde değişimine karşı olan Hıristiyan Demokratlar tarafından üyeliğinin engellenmesi politikasını da beraberinde getirdiği bir gerçektir:

...Avrupa'yı Avrupa yapan ortak Hıristiyanlığın beraberinde getirdiği ortak kültürel öğeleri kastediyorum. Yarın Asya Hıristiyan olsaydı, bu onu Avrupa'nın bir

parçası yapmazdı. Bizim sanatlarımız Hristiyan geleneği içinde geliştirdi; Avrupa'nın kanunlarının kökleri -yakın geçmişe kadar- Hristiyanlıktadır. Tüm düşüncelerimiz Hristiyanlık arka planı üzerinde anlam kazanıyor. Avrupalı bir birey Hristiyan inancına katılmayabilir ama söyledikleri ve yaptıklarının tümü onun Hristiyan kültürü mirasından çıkmıştır ve anlamı bu kültüre bağlıdır...

Hristiyanlık mirasımıza dini inançtan çok daha fazlasını borçluyuz. Onun aracılığıyla sanatlarımızın gelişimini izliyoruz, onun sayesinde Batı dünyasını şekillendirmede çok önemli yeri olan Roma hukuku kavrayışına sahibiz, kişisel ve kamusal ahlak anlayışımız da ondan çıktı. Ve onun aracılığıyla edebiyatta ortak standartlarımız var: Eski Yunan ve Roma edebiyatları. Batı dünyası bu mirasta, Hristiyanlıkta ve Eski Yunan, Roma ve İsrail uygarlıklarında birleşiyor. Biz bunlardan, iki bin yıllık Hristiyanlık tarihi sayesinde, geçmişimizi inceleyebiliyoruz. Bu konuyu daha fazla açmayacağım. Söylemek istediğim, kültürün ortak öğelerindeki bu birlik, yüzyıllar boyunca, aramızdaki gerçek bağ olmuştur. Hiçbir politik yada ekonomik düzen, amacı ve yaptırımı ne kadar iyi olursa olsun, bu kültürel birliğin verdiğini sağlayamaz. Eğer atadan kalma bu kültürü dağıtır yada çöpe atarsak, en ileri beyinlerin yapacağı düzenleme yada planlar bile bize yardımcı olamaz, bir araya gelmemizi sağlayamaz (Eliot,2004:133).

AB karar mekanizmalarında Türkiye'nin elde edeceği temsil gücü birliğin karar organlarında siyasal inisiyatifini kaybetme korkusu Türkiye hakkındaki asıl endişenin kaynağını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, asırlardır Avrupa Kimliğinin ötekisi olmuş bir ülkenin elde edeceği yüksek temsil gücünün kolay hazmedilebilir bir şey olmadığı bir gerçektir. Tam bu noktada AB'nin kültür eksenli birlik düşüncesinin 1992'den sonra evrensel değerler etrafında AB'nin kendini yeniden kurgulama çabasının Türkiye'nin tam üyeliği ile teoriden öte pratiğe geçerek uygulama alanı bulacaktır. Böylelikle AB'nin evrensel değerleri esas aldığı tartışma konusu olmaktan çıkarak

Türkiye'nin tam üyeliği ile somutlaşacaktır. Türkiye AB'nin önemseydiği evrensel değer ve ilkelerin birlik içinde tam uygulamaya başlanmasını da sağlayacaktır.

Serbest dolaşıma Türkiye'nin geçişi ile Avrupa'ya Türkiye'den büyük bir insan göçü yaşanacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla AB'nin dengelerinin altüst olacağı varsayılmaktadır. Halbuki, Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerine başlayıp başlamama kararı tartışılırken, sanki Avrupa kamuoyunda kısa bir süre sonra Türkiye'nin serbest dolaşım hakkına sahip olacaktı gibi bir tutum sergilenmektedir. Halbuki müzakerelerin on yıldan önce bitmeyeceği varsayılmaktadır. Tam üyelikten sonra belli bir takvim ve aşamalı olarak serbest dolaşıma geçiş mümkündür. Bu iki süreç toplandığında – 15 ile 17 yıl – uzun bir süreci kapsamaktadır. Adaylık ve müzakereler esnasında sosyo-ekonomik parametrelerdeki iyileşmeler bugüne kadar ki AB genişlemelerinde de görüldüğü gibi korkulan bir büyük göç dalgasının olmadığını göstermektedir (Akdoğan, 2004). Ekonomik, siyasal ve sosyal koşulların kısacası yaşam şartlarının AB'ne uyumu bugün olduğu kadar Avrupa'nın cazibe merkezi olmayacağı, bugünkü göçün Türkiye'nin varolan koşullarından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin serbest dolaşımının sorun olarak algılanmasının altında yatan temel düşünce, Türk nüfusunun farklı bir kimliğe sahip olmasıdır. Her ne kadar birlik üyesi ülkeler homojen bir Avrupa kimliğine sahip olmasalar da yüzyıllardır Avrupa'nın ötekisi olmuş Türklerin serbest dolaşımında eşit haklara sahip olacağı düşüncesi birlik üyelerini endişelendirmektedir.

IV.3. Coğrafya

Türkiye'nin üyeliğine engel olarak ileri sürülen bir diğer sav ise, Türkiye'nin “coğrafi olarak Avrupalı” olup olmadığıdır. Türkiye'nin topraklarının %95'inin Asya'da

olduğu bundan dolayı AB üyesi olamayacağı savunulmaktadır. Oysa Kıbrıs ve İngiltere de Avrupa'nın doğal sınırları içinde değildir. Türkiye'nin yanı başındaki Kıbrıs'ın Avrupalı sayılıp Türkiye'nin Avrupalı sayılmayışı, Malta, İrlanda, İngiltere ve Fransız Guyana'sının, Kıta Avrupa'sı dışında olmasına rağmen nasıl Avrupalı sayıldığına açıklanması oldukça güçtür. Bilindiği gibi Paris Barış Konferansının 7. maddesi uyarınca 'Avrupalı' olduğu tescillenen ve son dönemi itibariyle "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelenen bu coğrafyasının belirli kaygılardan dolayı dışarıda bırakılması dikkat çekicidir. Türkiye'nin 1959 AET başvurusu dahil 1999 Helsinki Zirvesine kadar geçen zaman zarfında farklı görüşle tartışmalara neden olsa bile, Türkiye'ye Avrupalı sayılarak, adaylık perspektifi verilmiştir. Her şeyden önce Türkiye'nin adaylığı ile ilgili coğrafi tartışmalar AB'nin tutarlılık ve güvenirliliğini tartışmaya açmaktadır. Çünkü, AET'nin kuruluş antlaşması olan Roma Antlaşmasınının 238. (Karluk,2002:11) maddesindeki; topluluğun sadece Avrupalı üyelere açık olduğunu belirten maddesi uyarınca, 1963 yılında Türkiye – AET arasında Ankara Antlaşması paraf edilmiştir. Ayrıca 1987'de Türkiye'nin tam üyelik başvurusu değerlendirilirken, Türkiye'nin adaylık şartlarına haiz olduğu kararına varılmıştır. Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin tam üyeliğinin tek şartının Kopenhag Kriterlerine uyum olduğu vurgulanmıştır. Bu üç nedenden dolayı hukuken Türkiye'nin Avrupalı olduğu tartışma götürmez bir konu iken, siyaseten AB'nin hala kültür ve kimlik üzerinden zaman zaman Türkiye'yi tartışıyor olması AB'nin kendi geleceği ve Avrupa Kimliğinin sınırlarının hala tartışmalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Avrupa Komisyonu Başkanı Hıristiyan Demokrat Valery Giscard d'Estaing'e sorulan "AB kendisi için bir anayasa hazırlıyor; ama Avrupa fikrinin küresel değerlere mi, dini değerlere mi dayandığı tartışılıyor. Avrupa Anayasasından önce Avrupa'nın ne demek olduğunu tanımlamak gerekmiyor mu?" sorusuna şu yanıtı vermektedir:

“Böyle bir çabaya ihtiyaç var. Avrupa Birliği küresel değerlere dayanıyor ama farklı bir açıdan. Başka bir kıtada, örneğin Latin Amerika’da bu konu tartışılrsa farklı bir bakış açısı çıkardı. Küresel değerler elbette her yerde aynı. Temelde insan hakları bildirgelerine bağlı kalması esas alıyor. Ancak Avrupa Kimliğinin gerçekte ne olduğunu aydınlatmak için ciddi bir çabaya ihtiyaç var” (d’Estaing,2002).

Coğrafi açıdan Avrupa’yı kesin sınırlarla tanımlamak tarihte hep tartışılan bir konu olmuştur. Avrupa’nın doğu sınırı tartışmaların en yoğun yaşandığı sınırdır. Alman Yeşiller Partisi Milletvekili Roth, Türkiye’yi demokrasi ve insan hakları konularında çokça eleştirmesine rağmen AB’nin bu konuda gösterdiği çelişkili tutumunu:

“Türkiye, Avrupa’ya aittir. Bu tartışılmaz. Türkiye NATO üyesiyken, sınırları korurken, böyle bekçilik gibi kirli işleri yaparken var, söz konusu AB olunca yok. Böyle şey olmaz. NATO da AB gibi bir değerler birliği değil mi? 2004 sonunda Türkiye bu geçen reformları uygulamaya koyduğu zaman AB de hayır diyemez. Çünkü AB’nin kriterleri bunlar.” (Roth,2003)

sözleri ile eleştirmektedir. AB’nin Türkiye’nin üyeliğine karşı Türkiye’nin üyelik başvurusunda bulunduğu günden bugüne öncelikle farklı kültür ve kimlik konusunda olmak üzere birçok konuda çekinceler getiriyor olmasına rağmen Türkiye’yi birlikten net bir tavırla dışlayamaması Türkiye dosyasının AB’nin genişlemesinin en zorlu konusunu oluşturduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye'nin XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan Avrupa bütünleşmesi projesine katılma isteği, Osmanlı batılılaşma / modernleşme çabalarının devamı olarak tarihsel bir bakış açısıyla siyasal ve toplumsal açıdan incelenmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik isteğinin Türk batılılaşma / modernleşme projesinin sonucu olduğu ve “muasır medeniyetler seviyesine ulaşma” idealinin doğal uzantısı olarak algılandığı saptanmıştır.

Çalışma esnasında Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ilişkileriyle Türkiye – AB ilişkileri arasında benzerlikler olduğu görülmüştür. Osmanlı'nın Batı etkisiyle yaptığı İslahatlar ile Türkiye'den tam üyelik müzakerelerinin başlaması için uyumu istenilen Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Osmanlı'nın son dönemde Avrupalı Devletlerle imtiyazlar içeren ekonomik antlaşmaları ile Gümrük Birliği bu benzerlikler arasında sayılabilir. Avrupa'nın aradan geçen zamana karşın, Osmanlı'nın yaptığı reformları yeterli görmemesi ile Türkiye'nin yaptığı anayasal değişiklikler sonrası yeni ölçütler öne sürmesi, Avrupa'nın Osmanlı'ya sergilediği tarihsel tutumun, Cumhuriyet Türkiye'sine karşı da sürdüğünü ortaya koymaktadır. Karşılıklı ilişkilerde 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında inisiyatifin AB lehine değişen bir yapıya dönüştüğü yadsınamaz bir gerçektir. Bu süreçte AB'nin sergilediği çelişkili tutumlar Türkiye'de çeşitli soru işaretlerinin doğmasına yol açmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Batı ittifakının farklı kurumlarına üyelik girişimlerinde bulunan Türkiye'nin; OECD, NATO, BAB gibi bazı batı kuruluşlarına üye olurken, AET gibi daha geniş boyuta sahip Avrupa bütünleşmesinin içinde yer almakta bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Çalışma boyunca Türkiye – AB ilişkilerinde değişik dönemlerde karşılaşılan sorunların odak noktasının Türkiye'nin sahip olduğu farklı kültür

ve kimlikten kaynaklandığı görülmüştür. Araştırmada Türkiye – AB ilişkilerinde yaşanan kültür ve kimlik eksenli bu sorunlara siyasal ve toplumsal açıdan yaklaşılarak incelenmiştir.

Çalışmada Türkiye – Avrupa ilişkileri üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Birinci dönem; AET’ ye ortaklık başvurusunun yapıldığı 1959’dan Katma Protokolün onaylandığı 1970’e kadar olan süreçtir. Bu dönem Türkiye – Avrupa arasındaki ilişkilerin en sorunsuz olduğu dönemdir. Avrupa’nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan çift kutuplu dünya düzeninde, Sovyet Blok’undan kaynaklanan güvenlik endişeleri sonucu Türkiye ile ilişkisinde ekonomik ve kültürel boyut geri plana itilerek, Türkiye’nin stratejik önemine ağırlık verildiği görülmüştür.

İkinci dönem; 1970 – Eylül 1980 arasında kalan zaman dilimini kapsamaktadır. Bu zaman aralığında AET’nin kendi dinamikleriyle, Türkiye’deki gelişmeler ilişkilerdeki sorunların kaynağını oluşturmuştur. Bu dönemdeki sorunlar ekonomik ağırlıklıdır. Ekonomik sorunlar içinde Gümrük Birliği en önemli sorundur.

Üçüncü dönem; Eylül 1980’den günümüze kadar geçen süreçtir. Bu dönemde Türkiye – Avrupa Birliği arasındaki sorunların çözülmediği gibi Avrupa Birliği’nin siyasal enformasyonuna da paralel olarak, ekonomik sorunların yanına siyasal ve kültürel sorunların da eklendiği görülmektedir. Özellikle; insan hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü, azınlık hakları, anadilde yayın ve eğitim hakkı, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, demokratikleşme, sivil – asker ilişkileri, kimlik Avrupa’da tartışılan temel konulardır. Sovyetlerin yıkılmasıyla Soğuk savaş sonrasında oluşan uluslararası konjonktür Türkiye – Avrupa Birliği arasında var olan sorunların çözümüne katkıda bulunmamıştır. Tam aksine güvenlik kaygıları azalan Avrupa’nın lehine oluşan koşullardan kaynaklı yeni sorunlar eklenmiştir. Soğuk Savaş döneminde, güvenlik kaygılarının şekillendirdiği

konjonktür gereği Türkiye'ye ihtiyaç duyan Avrupa'nın stratejik ihtiyaçları sonucu, Türkiye'nin Batı'ya göre ekonomik ve kültürel geri kalmışlığını görmezden gelmesine ihtiyacı kalmamıştır. Bundan dolayı ilişkilerde ekonomik ve kültürel boyut sorunların odağına yerleşmiştir. Doğu – Batı çatışmaları, din eksenli değerlendirmelerin arttığı bu dönemde gözlenmektedir. Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde adaylık statüsü verilmesine rağmen tam üyelik müzakerelerinin Aralık 2002'de alınan karar gereği Aralık 2004'te Avrupa Komisyonu raporları temel alınarak Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde değerlendirilecektir. Müzakerelerin “without delay” yani geciktirilmeksizin başlatılacağı ise kesin değildir.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelikte ısrarlı olması 'Avrupa Kimliği' kavramı Türk ve Avrupa kamuoyunda tartışmaya açmıştır. Bu tartışmalar özellikle Avrupa'da iki farklı Avrupa yaklaşımı etrafında yoğunlaşmaktadır. Bunlardan ilk olarak, 'Kültürel Değerler' esas alınarak daha geleneksel bir tutumla AB'nin kurumsal kimliğinin şekillenmesi gerektiğini savunan Hıristiyan Demokratlar karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyan Demokratlara karşı çıkararak AB'nin çağdaş evrensel değerler ekseninde şekillenmesi gerektiğini vurgulayan ve Avrupa Birliği Kimliğinin kültürel değerler çerçevesinde yapılanmasına tepki gösteren Sosyal Demokratlarsa diğer yaklaşımı oluşturmaktadırlar.

'Avrupa Kimliği' kavramının üzerinde anlaşılan net bir tanımı yoktur. 'Avrupa' kavramı her dönemde 'ötekisine' göre tekrar tanımlandığı görülmektedir.

Avrupa Kimliği tanımlanırken coğrafya, dil, din, ırk parametreleri kullanılmaktadır. Ancak Avrupa'yı oluşturan değişmez, sınırları net bir coğrafya tarihte hiç olmamıştır. Sınırların değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Ortak bir dilin varlığından da söz etmek zordur. Hıristiyanlığın Katolik, Ortodoks ve Protestan mezhepleri ile Avrupa Kimliğinde göz ardı edilmeyecek bir ağırlığı vardır. Avrupa kimliğini oluşturan etnik bir

kökenin olmadığı görülmektedir. Günümüzde bile Avrupa kimliğinin bireylerin bilincine ne kadar yerleştiği ve toplumsallaştığı tartışmalıdır. Yalnız bir üst kimliğe karşılık gelen uluslar arası kuruluşlarda artış gözlenmektedir. Bu kuruluşlardan en gözde olanı Avrupa Birliği'dir.

Türk modernleşme projesinde İkinci Dünya Savaşıyla başlayan değişim savaş sonrasında Batılı ittifakların içinde yer alma ve Batılı kurumlara üye olmak şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Türk dış politikasının Batı ile ilişkilerini belirleyen iki dinamiği olduğu görülmektedir. Türk modernleşme / batılılaşma projesi çerçevesinde “hür dünya” ile kurduğu ilişkiler ve Yunanistan’la rekabetin önemli bir etkisi vardır.

Türkiye'nin AB'ne üyeliği, Avrupa Birliğinin kendisine gelecekte biçeceği role de uygun olarak; “kültürel değerler Avrupa'sı” ile “evrensel değerler Avrupa'sı” arasında AB'ni karar vermeye zorlamaktadır. Küresel etkin bir aktör olma iddiasındaki Avrupa Birliğinin “kültürel değerler” çerçevesinde yoluna devam etmesi zayıf ihtimal olması beklenirken, Avrupa kamuoyunun Hıristiyan Demokrat Partilere kaymaya başlaması yakın gelecekte Türkiye – AB ilişkilerinde çok sıcak olmayan günlere doğru gidildiğini göstermektedir. AB'nin Türkiye'ye resmi söylemde belirttiği gibi objektif kriterlerle yaklaşmamakta aksine kültür, kimlik kavramları gibi sübjektif kriterlerle değerlendirmeler yapmaktadır. İlişkiler tarihsel bütünlük içinde ele alındığında, bunu rahatlıkla görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Yalçın. (2004). *Kırk Yıllık Düş 'Avrupa Birliği'nin Siyasal Geleceği ve Türkiye'*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Berkes, Niyazi. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Berkes, Niyazi. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (haz.A.Kuyaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birand, Mehmet Ali. (2001). *Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Brown, Carl. (2000). "International Political Theory: A British Social Science?", *British Journal of Politics and International Relations*. Vol. 2. No:1 April 2000. (114-123)
- Bruyn, de Paul. (19.12.2002). *Avrupa Karar Mekanizmalarındaki Hassasiyetler*. Gazet Van Antwerpen.
- Can, Ahmet Selçuk. (2002). "Bir Tutarsızlıklar Manzumesi Olarak AB Yetkililerinin Türkiye Yaklaşımları", *2023 Dergisi*. Sayı: 15.(48)
- Canbolat, S. İbrahim. (2002). *Avrupa Birliği 'Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler'*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çalış, H.Şaban. (2001). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Çetin, Halis. (2003). *Modernleşme ve Türkiye'de Modernleştirme Krizleri*.Ankara:Siyasal Kitabevi.
- Çetin, Halis. (2003). "Gelenek ve Türk modernleşmesi", *Doğu-Batı*. sayı:25. (11-40)
- Çırakman, Aslı. (2001). "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğine", *Doğu-Batı*. sayı:14.(28-46)

- Coşkun, Enis. (2002). *Türkiye Avrupa Bütünleşmesinin Yüzyıllık Seyir Defteri*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Delanty, Gerard. (1995). *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*: Basingstoke: Macmillan
- Demir, Ömer ve Acar, Mustafa. (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları
- Derrida, Jack. (1992). *The Other Heading: Reflections on Today's Europe*, (çev. P. Brault ve M.B. Naas). Bloomington: Indiana University Press
- d'Estaing, G. Valery. (13.12.2002). *Avrupa Kimliği Tartışmalı*. Zaman.
- Eliot, Thomas Stearns. (1962). "Virgil and the Christian World", *Poetry and Poets*. Londra:Faber and Fabe.
- Elliot, Charles. (1965). *Turkey in Europe*. Londra: Frank Cass and Co.
- Eliot, Thomas Stearns. (1974). "The Classic and the Men of Letters", *To Criticize the Critic*. Londra: Fabe and Faber.
- Eliot, Thomas Stearns. (2004). "Avrupa Kültürünün Birliği", *Cogito*.sayı:39.(123-134)
- Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat
- Eralp,Atilla. (1997). *Türkiye ve Avrupa*.Ankara:İmge Yayınları.
- Eralp,Atilla. (1993). "Turkey and European Community in the Changing Post-War International System", (der.C.Balkan ve A.M. Williams ,*Turkey and Europe*.Londra:Printer Publishers Ltd.
- Eralp,Atilla. (1994). "Turkey in the Chaning PostWar World Order:Strategies of Development and Westernization", /der.A. Öncü,Ç.Keyder ve S.İbrahim) ,*Developmentalism and Beyond:Society and Politics in Egypt and Turkey* Kahire:The American Üniversity in Cairo Pres.
- Gong. Gerrit.W. (1984). *The Standart of Civilisation in İnternational Society*. Oxford: Oxford University Press

- Guizot, François. (1911). *The History of Civilization in Europe*. Londra: Cassell and Company.
- Hoffmann, Stanley. (1964). *Europe's Identity Crisis: "Between the Past and America"*, Daedalus. 93. Cilt. sayı. Güz 1964.
- Hay, Denys. (1968). *Europe: Emergence of an Idea*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Hinsley, Francis Harry. (1963). *Power and Pursuit of Place*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric. (1991). *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric. (1991). *The Age Of Empire*. Londra: Cordinal Press.
- Hourani, Albert. (1980). *Europe and the Middle and the Middle East*. Berkeley: University of California Press.
- Huntington, Samuel. P. ve Dominguez, Jorge. I. (1985). *Siyasal Gelişme, (Çev. E. Özbudun)* Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınları
- İnalçık, Halil. (1974). "The Turkish Impact on the Development of Modern Europe", K.H. Karpat (der). *The Ottoman State and Its Place in f World History* Leiden: E.J. Brill
- İlhan Tekeli ve Selim İlkin. (1993). *Türkiye ve Avrupa Topluluğu Ulus Devletini Çabasındaki Avrupaya Türkiyenin Yaklaşımı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- İnsel, Ahmet. (1990). *Türkiye Toplumunun Bunalımı*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Kahraman, H. Bülent. (2001). "Avrupa". *Doğu-Batı*. Sayı: 1. (8-27)
- Karal, E. Ziya. (1999). *Osmanlı Tarihi 5. Cilt Nizami Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karlık, S. Rıdvan. (2002). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Betaş Yayınları.

- Karasar, Niyazi. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi
- Kılıçbay, Mehmet Ali. (2001). “Tarihsizliğin Marjından Marjinalleştiren Tarih Alanına: Avrupa’nın Kendini ve Dünyayı İnşa Etmesi”, *Doğu-Batı*. sayı:14.(90-96)
- Kızılçelik, Sezgin- Erjem, Yaşar. (1996). *Sosyoloji Sözlüğü*, İzmir: Saray. Kitabevi.
- Köker, Levent. (1995). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kürşat, Ertuğrul. (2001). “AB ve Avrupalılık”, *Doğu-Batı*. sayı:14. (144-155)
- Lewis, Bernard. (1968). *The Emergence Of Modern Turkey*. Londra: Oxford University Pres.
- Lewis, Bernard. (1991). *Modern Türkiyenin Doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Lewis, Bernard. (1993). *İslam and the West*. Oxford: Oxford University Pres.
- Lewis, Bernard. (23.09.2003). *AB’nin Türkiye’yi Alması Saçma*. Hürriyet.
- Leyse, .Karl. (1992). “Concept of Europe in the Early and High Middle Ages”, *Past and Present*. sayı.137.
- Mardin, Şerif. (1989). “Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkisi” (Çev. Kemal Benkarda). *İdare Hukuku ve İlimler Dergisi*, Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı, Yıl:10. Sayı:1-3
- Mardin, Şerif. (2002). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Manisalı, Erol . (2001). *Avrupa Çıkmazı*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Manisalı, Erol. (2002). *Türkiye Avrupa İlişkilerinde “Sessiz Darbe”*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Marshall, Gordon. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. O. Akınbay, D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

- Moran, Berna. (1964). *Türklerle ilgili İngilizce Yayınlanan Bibliyografya: 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla kadar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Neitzche, Fredirch. (1986). *Human, All Too Human*, (Çev. R.J. Hollingdale)
Cambridge: Cambridge University Pres.
- Pirenne, Henry. (1958). *A History of Europe*, (çev. B. Miall). Garden City: Doubleday Anchor Books.
- Robbins, Keith. (1990). "National Identity and History. Past, Present and Future", *History*. LXXV. cilt..
- Roth, Cladia. (16.09.2003.). *AB 'Hayır' Diyemez*. Hürriyet
- Rousseau, Jean .Jack. (1913). *The Social Contract and discourses*, (çev. G.D.H. Cole)
.Londra: J.M.Dent and Sons.
- Sabine, Guth. (1973). *A History of Political Theory*. Hinsdale: Dry and Pres.
- Sertina, Ivan. Van. (1992). *The Moorin Africa and Antiquity: Origins and Definitions*.
Londra: Transaction.
- Sezer, Baykan. (1996). "Batılılaşma ve Türkiye'de Siyaset Üzerine Notlar", *Yeni Türkiye*
.sayı 9. (105-110)
- Sezer, Baykan. (1993). *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*. İstanbul: Sümer Kitabevi
- Skocpol, Theda. (1999). *Sosyolojinin tarihsel İmgelemi. Tarihsel Sosyoloji Bloc'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler* editör: Theda, Skocpol. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Stenzel, Ursula. (04.01.2003.). *AB Türkiye Yükünü Kaldırmaz*. Salzbuger Nachrichten
- Şahin, Haluk. (13.12.2002). *Kör Nokta*. Radikal.
- Ülger, Kaya İrfan. (2003). *Avrupa Birliği El Kitabı (Kavramlar-Kurumlar-Kişiler)*.
Ankara: Seçkin Yayıncılık

- Tilly, Charles. (1975). *Reflection on the history of European State-Making*. Princeton: Princeton University Press.
- Tekeli, İlhan- İlkin, Selim. (2000). *Türkiye Avrupa Birliği Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa 'ya Türkiye 'nin Yaklaşımı*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Timur, Taner. (1979). *Kuruluş ve Yükselme Döneminde Osmanlı Toplumsl Düzeni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları
- Tuncer, Hüner. (1996). *Metternich'in Osmanlı Politikası 1815-1848* Ankara:Ümit Yayıncılık
- Tuncer, Hüner. (2000). *19.Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri*.Ankara:Ümit Yayıncılık
- Tuncer, Hüner. (2001). "19.Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri".*Doğu-Batı* sayı:14.(217-231)
- Uluengin, Hadi. (21 Eylül 1996). Clouis, *Millet, Din*. Hürriyet
- Vedrine, Hubert. (07 12 2003). *Avrupa'nın Siyasi ve Coğrafi Kimliği*. Le Monde.
- Vedrine, Hubert. (09.12.2003). *Avrupa Kimliğini Açıklığa Kavuşturmak*. Le Monde..
- Verheguen, Gunter. (05.06.2004). *Demeç*. Frankfurter Rundschau.
- Watson – Seton, Hugh. (1989). *What is Europe, Where is Europe? From Mystique to Politique*, (der. G. Schöpflin ve N. Woods). Totowa: Barnes and Noble.
- Watson, Alan. (1992). *The Evolution of İnternational Society:A Comparative Historical Analysis*.Londra:Routledge.
- Wight, Martin. (1977). *System of States*.Leicester:Leicester Üniversitesi Pres.
- Woolf, Stuart. (1992). "The Construction of European World-View in the RevolutionaryNapoleonic Years",*Past and Present*.137.sayı

- Yılmaz, Mesut. (1988). "Ankara Antlaşmasının Siyasi Yönü ve Dış İlişkilerimiz Bakımından Değerlendirilmesi", *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Ankara Antlaşması 25.Yıl Özel Sayısı 59.Sayı,Eylül 1988.
- Yurdusev, A.Nuri. (1996). "Türkiyenin Medeniyet Ardiyeti Avrupa Birliği Üyeliğine Engel midir?" ,*Söylem*(1.cilt,3.sayı yaz 1996).
- Yurdusev, A.Nuri. (1996). *18. ve 19.Yüzyıllarda Avrupa'da Türk Kimliği* ,*Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik Sempozyumunda sunulan bildiri* (İzmir,10-12 Nisan 1996)
- Yurdusev, A.Nuri. (1996). *Laiklik ve Modern Uluslararası Sistem.Liberal Düşünce*.1.Cilt.1.Sayı
- Yurdusev, A.Nuri. (1997) .*Philosophy of History and the Study of International Relations: A Civilisation Approach*. Londra: Macmillan
- Yurdusev, A.Nuri. (1997). *Türkiye ve Avrupa 'Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği'* (Editör,*Atilla Eralp*)Ankara:İmge Yayınları.

EK-1

AVRUPA ENTEGRASYONUNUN KISA TARİHİ

Batı Avrupa bütünleşmesinin fikri temelleri Orta Çağa kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte bu konuda ilk somut adımlar Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra atılmıştır. Savaşın yıkıcılığından etkilenenler tarafından çıkış yolu olarak Avrupa devletleri arasında birlik oluşturulması fikri ortaya atılmış ve bu çerçevede ilk olarak, 1923 yılında Kont Richard Coudenhove-Kalergi tarafından, Pan Avrupa Hareketi adıyla bir örgüt kurulmuştur.

1926 yılında Avrupa işbirliği Derneği (*Associaaton for European Cooperation*) adıyla Cenevre'de kurulan bir başka örgüt ise kısa sürede Paris, Berlin ve Londra gibi Avrupa'nın önde gelen kentlerinde şubeler açmış ve "Birleşik Avrupa" düşüncesinin yayılmasını sağlamıştır. İki savaş arası dönemde Avrupa'nın çeşitli kentlerinde Birleşik Avrupa görüşünü savunanların sayısının fazla olması dikkat çekmiştir.

Bununla birlikte, Avrupa'da bir birlik yaratma düşüncesi ciddi olarak İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkmış ve Avrupa Federasyonu kurulması düşüncesi kıta genelinde yayılmaya başlamıştır. Bu akımın önde gelen liderlerinden biri İtalyan Antiero Spinelli'dir. Savaşın ardından, Spinelli'nin de çabalarıyla "Birleşik Avrupa" fikrini savunan örgütler tarafından toplantılar düzenlenmiş ve bu toplantılarda geleceğin Avrupa'sının üzerine oturacağı temeller tartışılmıştır.

Bu süreç içerisinde en önemli adım, İngiltere Başbakanı Churchill'in 19 Eylül 1946'da yaptığı konuşmadır. Churchill, ünlü konuşmasında, Avrupa Birleşik Devletleri için ilk adımın Fransa ile Almanya arasında ortaklık oluşturmaktan geçtiğini; bu çerçevede Fransa'nın Avrupa'nın manevi liderliğini yapabileceğini, Fransa ve Almanya olmadan Avrupa'nın kendine gelemeyeceğini, İngiltere'nin ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nun Birleşik Avrupa Devletleri fikrinin destekleyicisi olacağını ifade etmiştir.

Churchill'in "Avrupa Birleşik Devletleri" düşüncesi temelde kıta Avrupa'sını içine almakta, İngiltere'nin bu sürece etkin katılımını öngörmemekteydi. Öte yandan Fransa'nın Almanya hakkındaki kaygıları ve savaşın sonunda Almanya'nın statüsündeki belirsizlik, Batı Avrupa'da işbirliği çabalarını olumlu yönde etkilemiştir, ikinci Dünya Savaşı sonunda hız kazanan bu çabaların bir önemli özelliği, ortaklık ilişkilerinin sınırlarının net ifade edilmiş ve iyi belirlenmiş olmasıdır.

BRÜKSEL ANTLAŞMASI TEŞKİLATI VE NATO'NUN KURULUŞU

Batı Avrupa'da Avrupa Topluluklarının kuruluşundan önce siyasi ve savunma alanlarında işbirliğini amaçlayan örgütler kurulmuştur. Bunların önde gelenleri Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı (NATO), Batı Avrupa Birliği (BAB) ve Avrupa Konseyi'dir. Bu bölümde, öncelikle BAB ve NATO'nun kuruluşu üzerinde durulacak, ardından Avrupa Topluluklarının oluşum süreci incelenecektir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra, 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Brüksel Antlaşması (*Treaty of Economic, Social, and Cultural Collaboration and Collective Self-defense*) imzalanmıştır. Bu anlaşmada, insan hakları, özgürlükler ve demokratik ilkeler, Batı kültürünün savunulması gereken değerleri olarak nitelendirilmiş, Avrupa ekonomisinin yeniden iman ve güvenliğin sağlanması için işbirliği yapılması gereğine işaret edilmiştir.

Esas itibarıyla Almanya'ya karşı imzalanan Brüksel Antlaşması, diğer tüm tehditleri de kapsayacak şekilde düzenlenmiş ve böylece örtülü biçimde (zımnî) SSCB tehdidi de dikkate alınmıştır. Nitekim anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra SSCB tehdidinin ciddi olduğu Prag darbesi ile ortaya çıkmıştır.

Brüksel Antlaşması, tarafların hava güçlerinin tek bir çatı altında toplanmasını, askeri araçların ortak üretimini, Ruhr bölgesinin kolektif savunulmasını düzenlemiş, bu amaçla komiteler oluşturulmasını öngörmüştür. Ancak Brüksel Antlaşması Örgütü uygulamada basan sağlayamamıştır. Bunun temel nedenlerinden birisi, İngiltere ve Fransa'nın Avrupa savunması için ABD'nin desteğini zorunlu görmeleridir. Öte yandan Berlin'in SSCB tarafından ablukaya alınması, ABD'nin Avrupa hakkındaki endişelerini ateşlemiştir. 11 Haziran 1948'de ABD Senatosu tarafından kabul edilen Vanderberg Kararı ile hükümete barış zamanında Amerika kıtası dışında askeri ittifaklar imzalama yetkisi verilmiştir.

Tüm bu gelişmelerin ardından Brüksel anlaşmasına taraf olan devletlerle, ABD ve Kanada arasında 2 Kasım 1948 tarihinde görüşmeler başlamış ve müzakereler 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nı (NATO) kuran Washington Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Soğuk savaş boyunca Avrupa güvenliğinin temel taşı olarak kabul edilen NATO böylece kurulmuş ve Avrupa'da sonraki dönemde hız kazanan işbirliği çabalarına uygun zemin oluşmuştur.

AVRUPA KÖMÜR VE ÇELİK TOPLULUĞU

Avrupa Topluluklarının ilki olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, 18 Nisan 1951'de Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Savaştan önce Almanya'nın denetiminde olan Ruhr ve Saarland havzalarının statüsü savaş sonunda önemli bir tartışmaya neden olmuştu. Almanya'nın savaş sonrası statüsündeki belirsizlikten rahatsız olan Fransa, söz konusu bölgelerin, o dönem sanayii için hayati önem taşıyan kömür ve çelik zenginliği nedeniyle, uluslararası yönetim altına alınmasını istemiştir. 8 Nisan 1949 Washington Anlaşması ile siyasi bir kimlik kazanan Batı Almanya ise ilk olarak Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatına (OEEC) girmiş, daha sonra 31 Mart 1950'de Avrupa Konseyi'ne ortak üye sıfatıyla katılmıştır. Öte yandan Fransa, bu aşamada Almanya'nın Avrupa sistemi içine alınması görüşünü dile getirmiştir.

9 Mayıs 1950'de dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, hükümeti adına bir bildiri yayınlarak, kömür ve çelik üretiminin ulus üstü bir örgütün denetimine girmesi teklifini ortaya atmıştır. Bu girişim neticesinde 18 Nisan 1950'de Paris'de Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un katılımı ile Paris Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile, Avrupa Topluluklarının ilki olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuştur.

PLEVEN PLANI

(AVRUPA SİYASİ TOPLULUĞU ve AVRUPA SAVUNMA TOPLULUĞU GİRİŞİMİ)

AKÇT Antlaşması mimarlarından Jean Monnet'in de katkılarıyla hazırlanan ve Dönemin Fransa Başbakanı Robert Pleven'in adıyla anılan Pleven Planı'nın temel amacı ulus üstü yapıda Avrupa Savunma Topluluğu oluşturulmasıdır. Söz konusu planda, her biri 1000 kişiden oluşacak 6 tümen kurulması; bu tümenlerden birinin Almanya'ya ait olması; farklı milletlerden oluşacak ordunun koordinasyonu için ortak bir Genelkurmay kurulması ve bir Avrupa Savunma Bakanı atanması fikri ortaya atılmıştır. Fransa Milli Meclisi tarafından onaylanan plan, daha sonra NATO üyelerine sunulmuştur.

Pleven planının ayrıntıları, 15 Şubat 1951'de Paris'te NATO ülkeleri ile Almanya'nın katıldığı konferansta ele alınmış; görüşmeler neticesinde 1 Şubat 1952'de anlaşma taslağı oluşturulmuştur. Söz konusu taslakta, bir saldırı anında tarafların birbirine yardım garantisi, anlaşmaya taraf devletler arasında ayırım yapılmaması, ortak komutanlık altında bir ordu kurulması gibi konular yer almıştır. Ayrıca katılan tarafların

deniz ötesi birlikleri dışında kalan tüm kara, hava ve deniz kuvvetlerinin oluşturulacak Avrupa Savunma Topluluğu'na (AST) bağlı olması öngörülmüştür. Bu işlemler yeni oluşturulacak Avrupa Savunma Komiserliğine bırakılmış, bu birimin yanında Avrupa Silahlanma Servisi ve Avrupa Lojistik Komutanlığı adlarıyla iki yeni birim daha kurulması kararlaştırılmıştır. AST bünyesinde kurulması öngörülen Bakanlar Konseyi, üye ülkelerle Avrupa Savunma Komiserliğinin politikaları arasında eşgüdüm sağlamakla görevlendirilmiştir.

Önemli konularda kararların oybirliği ile diğerlerinde ise 2/3 çoğunlukla alınması kuralının benimsendiği AST'de ayrıca üye devletlerin topluluğa sağladıkları mali katkı ile oy ağırlıkları arasında bağlantı kurulmuştur. Örgüt yapısında denetim görevinin parlamento tarafından yerine getirilmesi kurak benimsenmiştir.

20-25 Şubat 1952'de Lizbon'da yapılan NATO toplantısında Atlantik Konseyi üyelerinin onayını alan AST Antlaşması, 27 Mayıs 1952'de Paris'te imzalanmıştır. Bununla birlikte, taraf ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları antlaşma imzalandıktan sonra ortadan kalkmamıştır, İngiltere, antlaşmanın ulus üstü bir yapıda olmasına karşı çıkarken, Fransa, üye ülkeler arasında öncelikle dış politikada birlik sağlanması gerektiğini öne sürmüştür. Almanya ise, egemenlik haklarını kazanmasıyla antlaşma arasında doğrudan bağlantı kurulduğu için bir itiraz ileri sürmemiştir.

Avrupa Savunma Topluluğu projesi onay aşamasına geldiğinde, Fransa, taraf ülkeler arasında savunma alanında yeni bk yapı kurulmasının ön şartı olarak öncelikle Avrupa Siyasi Topluluğu'nun kurulması görüşünü ortaya atmıştır. Bu öneri diğer ülkeler tarafından uygun bulunmuştur. Bu evrede, Avrupa'da federal bk yapı kurulmasını savunan Avrupa Federalistler Birliği de tartışmalara katılmış ve yeni oluşturulacak teşkilatın kuruluş yasasını Avrupa Savunma Topluluğu Meclisinin hazırlamasını istemiştir. Hukuki bakımdan henüz kendisi tam olarak kurulmamış olan Avrupa Savunma Topluluğunun bu görevi üstlenmesine karşı çıkılması üzerine Avrupa Siyasi Topluluğu kuruluş belgesini hazırlama görevi AKÇT Meclisine verilmiştir. Meclis içerisinde oluşturulan özel (*ad hoc*) bir komite tarafından hazırlanan statü, 10 Mart 1953'de oybirliği ile kabul edilmiştir.

AKÇT ve Avrupa Savunma Topluluğu benzeri bk yapı öngören statüye göre, Avrupa Siyasi Topluluğu'nun ulus üstü karakter taşıması öngörülmüştü. Örgüt yapısında, biri ulusal parlamentolar içerisinde, öteki de doğrudan seçimlerle belirlenecek iki meclisin yanında, Başkanı Meclis tarafından

seçilen Avrupa Yürütme Konseyi, Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Ulusal Bakanlar Konseyine yer verilmiştir.

Statüsü bu şekilde belirlenen Avrupa Siyasi Topluluğu'nu kuran antlaşmanın imzalanması ve yürürlüğe girmesi, Avrupa Savunma Topluluğu'nun onaylanmasını beklemiştir. 1954'ün ikinci yansına gelindiğinde, AST'yi kuran anlaşma, Fransa ve İtalya dışında kalan tüm tarafların ulusal meclislerinde onaylanmıştır. İtalya'daki gecikme ulusal istikrarsızlıktan kaynaklanmış, Fransa ise antlaşmayı onaylama sürecinde "yorumlayıcı protokoller" hazırlayarak değişiklik çabası içerisine girmiştir. Fransa'nın bu tutumu diğer ülkelerin tepkisini çekmiş, Fransız hükümetinin istediği ek güvenceler abartılı bulunmuştur. Bu dönemde Hindi-Çin'de patlak veren olayların da etkisiyle Fransız Parlamentosu 30 Ağustos 1954 tarihinde Avrupa Savunma Topluluğunu kuran antlaşmayı reddetmiştir. Böylece AST'nin yanında Avrupa Siyasi Topluluğu projesi de ortadan kalkmıştır.

BATI AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURULUŞU

Günümüzde Avrupa Birliği bütünleşmesinin ulaştığı düzeyin NATO ve BAB ile ilintili hale gelmesi, Batı Avrupa'daki entegrasyon hareketine daha geniş bir çerçeveden bakılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle Avrupa bütünleşmesinin genel bir perspektif esas alınarak incelenmesi gerekmektedir. Gerçekte Avrupa'da savunma alanında işbirliği çabalarının geçmişi, Avrupa Savunma Topluluğu projesinden daha geriye Dunkirk Antlaşmasına kadar gitmektedir, İngiltere ile Fransa arasında 1947 yılında imzalanan Dunkirk Antlaşmasının temel amacı, Almanya'nın askeri bir güç olarak yeniden ortaya çıkmasını önlemektir. Savaştan yenik olarak çıkan ve toprakları üzerinde işgalin devam ettiği Almanya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın ittifak yapmasının gerisinde, ayrıca Avrupa'da SSCB etkisini sınırlama düşüncesi rol oynamıştır.

Nitekim bu düşüncenin etkisiyle, Dunkirk Antlaşmasını genişletme gündeme gelmiş ve 1948 Mart ayında İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Brüksel Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, üye ülkelerden herhangi birisi bir saldırıyla karşılaştığında diğerleri saldırıya uğrayan ülkeye yardım edecektir. Brüksel Antlaşması Teşküat'ın en yüksek karar organı Dışişleri Bakanlarından oluşan Danışma Konseyi'dir.

1949 yılında NATO'nun kurulmasıyla birlikte Brüksel Antlaşması Teşkilatı geri planda kalmış ise de, Batı Avrupa'da savunma alanında işbirliği girişimleri sona ermemiştir. Pleven Planı ile ortaya atılan

Avrupa Savunma Topluluğu kurulmasına öngören anlaşmanın Fransız Ulusal Meclisi tarafından reddedilmesi üzerine İngiltere, Brüksel Antlaşması Teşkilatı canlandırmak için harekete geçmiştir. Bu çerçevede, 23 Ekim 1954'de İngiltere'nin çabaları sonucu toplanan Paris Konferansında üç yeni anlaşma imzalanmıştır.

Bunlardan birincisi .Almanya'nın egemenlik haklarını iade etmiş ve bu ülke üzerindeki işgal statüsünü sona erdirmiştir, ikinci antlaşma ile Almanya'nın NATO'ya katılması kabul edilmiş ve nihayet son anlaşma ile 17 Mart 1948 tarihli Brüksel Antlaşması değiştirilerek, İtalya ve Almanya'nın da katılımı ile Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur.

BAB'ı tamamlayan üç protokolden birincisinde Kara Avrupa'sı ülkelerindeki silahların belli bir tavanı aşmaması. Öngörülmüş, ikincisinde kara ve hava kuvvetleri için ülke tavanları belirlenmiş ve son protokolde ise ulusal düzeyde silahlanmanın denetimi için Batı Avrupa Birliği Ajansı adıyla bir birim kurulması kararlaştırılmıştır.

Tüm bu çabaların gerisinde yatan temel düşünce Batı Almanya'nın yeniden silahlanmasından duyulan kaygı olmuş; antlaşma ve tamamlayıcı protokollerle bu ülkenin askeri gücü sınırlandırılmıştır. Antlaşma ve protokoller sonucu ortaya çıkan duruma göre, Batı Almanya'nın askeri gücü 12 tümenle sınırlandırılmış ayrıca kimyasal biyolojik silah üretimi, atom silahlan, bazı klasik imha silahları üretimi, savaş gemileri ve denizaltı üretimine kısıtlamalar getirilmiştir.

BAB'ın kuruluşu, Avrupa'nın güvenliğine önemli bir katkı sağlamamış, tam aksine Avrupa kıtasında çekişmeyi hızlandırmıştır. SSCB, BAB'ın kurulmasının hemen ertesinde, 14 Mayıs 1955'de, daha önceden kendisine ikili anlaşmalarla bağlı olan ülkeleri (Arnavutluk, Bulgaristan, Polonya Macaristan, Romanya ve Çekoslovakya) de yanına alarak Varşova Paktı'nı kurmuştur.

Böylece Avrupa'nın ve Almanya'nın bölünmüşlüğü çok daha belirgin hale gelmiştir. BAB Anlaşması'nın 4. maddesinde NATO ile sıkı işbirliğine gidileceği belirtilmiş, görev çakışmaması için BAB Konseyi ve Ajansı'nın sahip oldukları tüm bilgi ve görüşlerin NATO askeri birimlerine iletilmesi istenmiştir. Bu karmaşık yapının ardında yatan neden ise, Batı Avrupa Devletleri bakımından o dönemde ABD'nin askeri güvencesinin öncelik taşımasıdır.

BAB antlaşması, ayrıca, Almanya ile Fransa arasındaki gerilimin ortadan kalkmasında anahtar rol oynamıştır. BAB'ı kuran Paris Antlaşması hükümlerine uygun olarak Saarland'da referandum yapılmış ve katılımcıların tercihi ile bölgenin Almanya'da kalması karara bağlanmıştır.

Soğuk savaş dönemi boyunca BAB ile ilgili önemli bir gelişme kaydedilmemiş, Avrupa savunması temelde NATO çerçevesinde şekillenmiştir. BAB'ın yeniden ön plana çıkması Varşova Paktı ve SSCB'nin dağılmasından sonra gerçekleşmiş, 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile AB ile BAB arasında yakınlaşma başlamış ve 1997 Amsterdam Antlaşması ile BAB'ın operasyonel görevleri AB'ye devredilmiştir.

AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU ve AVRUPA

ATOM ENERJİSİ TOPLULUĞUNUN KURULMASI

Paris Antlaşmasına taraf olan ülkeler arasında 1957'de Roma'da imzalanan antlaşmalarla iki yeni örgüt daha kurulmuştur, Bunlardan birincisi olan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nda (EURATOM) üye ülkeler arasında atom enerjisi alanında işbirliğine gidilmesi; ikincisi olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda (AET) ise ekonomik bütünleşme öngörülmüştür. Her iki teşkilatın örgütlenmesinde model olarak AKÇT esas alınmıştır. Bir başka ifade ile, Roma Antlaşmaları ile kurulan EURATÖM ve AET, tıpkı Paris Antlaşması ile kurulan AKÇT gibi ulus üstü yapıda örgütlenmiştir.

Roma Antlaşması ile aynı tarihte imzalanan "Avrupa Topluluklarının Bazı Ortak Kurumlarına Dair Sözleşme" ile "Meclis" (Parlamento) ve Divan (ATAD), her üç Topluluk için tek bir organ olarak birleştirilmiştir.

Avrupa Topluluklarının organlarının birleşmesinde ikinci aşama, "Avrupa Topluluklarında Tek Konsey ve Tek Komisyon Kurulan Anlaşma" (Füzyon Antlaşması) ile tamamlanmıştır. 1965 yılında imzalanan ve 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren Füzyon Antlaşmasıyla her üç Topluluk için tek Konsey ve tek Komisyon kurulması kabul edilmiştir.

Paris ve Roma Antlaşmaları ile kurulan AKÇT, EURATÖM ve AET'nin adları, 1 Temmuz 1967'den geçerli olmak ve her üç topluluğu birden ifade etmek üzere Avrupa Toplulukları olarak anılmaya başlanmıştır.

Avrupa Topluluklarından AET, 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşmasıyla Avrupa Topluluğu adını almış ve bu terim daha sonra her üç Topluluk yerine kullanılmaya başlanmıştır. 1 Kasım 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasında ekonomik bütünleşmenin yanında siyasal bütünleşme de hedef olarak belirlendiğinden, Avrupa bütünleşmesinin siyasi boyutunu ve genel olarak entegrasyon hareketinin bütünü ifade etmek üzere, Avrupa Birliği (AB) kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa

bütünleşmesinin adı Avrupa Birliği olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte, yeni dönemde Avrupa Birliği'nin ulus üstü yapı taşıyan birinci sütunu kastedilerek Avrupa Toplulukları kavramının kullanımı da devam etmektedir.

AET'yi kuran Roma Antlaşmasında kuruluş amaçları şu şekilde sıralanmıştır:

- Avrupa halkları arasında giderek daha güçlü biçimde kurulacak bir birliğin temellerini atmak,
- Avrupa'yı bölen engelleri kaldırarak ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimini ortak eylemlerle sağlamak,
- Bölgeler arasındaki ekonomik dengesizlikleri en aza indirmek suretiyle uyumlu kalkınma sağlamak ve ekonomik bütünlüğü güçlendirmek,
- Ortak dış ticaret politikası sayesinde uluslararası ticaretteki kısıtlamaları kademeli bir şekilde kaldırmak,
- Halkların çalışma koşullarını ve hayat standartlarını iyileştirmek için sürekli çaba harcamak,
- Dengeli ticari ilişki ve adil rekabetin önündeki engelleri kaldırmak,
- Ortak dış ticaret politikası izlemek suretiyle uluslararası ticarete yaşanan kısıtlamaların kaldırılmasına katkı sağlamak,
- Avrupa ile deniz aşırı ülke ve topraklar arasında dayanışmayı artırmak ve deniz ülke ve toprakların BM Ana Sözleşmesindeki ilkeler gereğince yaşam düzeyini yükseltmek,
- Barış ve özgürlüğün korunmasını sağlamak ve kendi amaçlarını benimseyen öteki Avrupa halklarını da ortak olmaya çağırarak.

Roma Antlaşmasının giriş bölümünden çıkan sonuç şudur: Antlaşmada, temel amacın ekonomik bütünleşme olduğu açık biçimde vurgulanmış, buna karşılık siyasal bütünleşme "giderek daha güçlü biçimde kurulacak birlik" ifadesinde de görüleceği gibi ima edilmiştir.

Bununla birlikte, Kurucu Antlaşmalarda revizyon öngören Tek Avrupa Senedi, Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları, ekonomik bütünleşmenin yanında siyasi ve askeri alanda da işbirliğine ilişkin hükümler taşımış, tüm bu gelişmelerin sonucu olarak Avrupa Birliği 1999 yılında Ekonomik ve Parasal Birlik aşamasına ulaşmış, siyasi ve askeri birlik çabalarına hız vermiştir.

Maastricht Antlaşmasının C maddesinde Avrupa Birliği'nin tek kurumsal çerçeveye sahip olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, ikinci ve üçüncü sütuna ilişkin faaliyetler, Avrupa Toplulukları

Adalet Divanı'nın yetki alanı dışında tutulmuştur. Avrupa Topluluklarının aksine Avrupa Birliği'nin hukuksal kimliği bulunmamaktadır. Avrupa Birliği, anlaşma imzalama gibi bağlayıcı taahhütler altına girememektedir.

31.12.1992'te ortak pazar (iç pazar) aşamasına ulaşan Topluluklar boyutundaki entegrasyon sürecinin yeni hedefi Maastricht Antlaşmasında Ekonomik ve Parasal Birlik olarak belirlenmiştir. Bütünleşmenin etkinlik alanları kapsamına, ekonomik ve sosyal uyum, bölgesel politika gibi yeni alanlar dahil edilmiştir. Bunun dışında Antlaşma, Avrupa Parlamentosunun yetkilerini *ban* alanlarda genişleten ve Bakanlar Konseyi ile birlikte karar alma mekanizmasına etkin katılımını mümkün kılan ortak karar yöntemi (*co-decision procedure*) ile kararların vatandaşa en yakın düzeyle alınmasını öngören yetki ikamesini (*subsidiarite*) getirmiştir.

Maastricht Antlaşmasıyla ayrıca, Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Para Enstitüsü, Trans Avrupa Şebeke Ağı, Eğitim, Kültür, Tüketicinin Korunması, Kamu Sağlığı, Ombudsman Müessesesi gibi yeni işbirliği alanları ve politikalar belirlenmiştir.

2 Ekim 1997'de imzalanan ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşmasında ise Avrupa Birliği'nin üye devletlerin ortak ilkeleri olan hürriyet, demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğüne dayandığı ifade edilmiş bunlara ilave olarak güçlendirilmiş işbirliği ve esneklik, Kurucu Antlaşmalara dahil edilmiştir. Maastricht Antlaşmasında üçüncü sütunda yer alan kimi hükümler, Amsterdam Antlaşmasıyla Topluluklar sütununa aktarılmış ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın yetki alanı içine alınmıştır. Schengen Protokolü ve istihdam alanında yeni adımlar atılmıştır. Ayrıca, AB'nin ikinci sütununu oluşturan Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın etkinliğini sağlamayı amaçlayan düzenlemelere gidilmiş, AB ile Batı Avrupa Birliği'nin bütünleşmesi öngörülmüştür. Öte yandan, Amsterdam Antlaşması ile Kurucu Antlaşmalar yeniden numaralandırılmıştır.

EK-2

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN KRONOLOJİSİ

- 31 Temmuz 1959- Türkiye AET'ye ortaklık için başvurdu.
- 11 Eylül 1959 - AET Bakanlar Konseyi Türkiye'nin başvurusunu kabul etti.
- 28-30 Eylül 1959- Türkiye ile AET Komisyonu arasında ilk hazırlık görüşmesi yapıldı.
- 12 Eylül 1963- Türkiye ile AET arasında Ortaklık Anlaşması (Ankara) imzalandı.
- 12 Eylül 1963- Türkiye ile AET arasından I. Mali Protokol imzalandı.
- 1 Aralık 1964 - Ankara Anlaşması yürürlüğe girdi. Hazırlık Dönemi başladı.
- 9 Aralık 1968 - Katma Protokol görüşmeleri başladı.
- 23 Kasım 1970- Katma Protokol Brüksel'de imzalandı.
- 23 Kasım 1970- ikinci Mali Protokol imzalandı.
- 5 Temmuz 1971 -Katma Protokol TBMM'de 69'a karşı 149 oyla kabul edildi. 22 Temmuz 1971- Katma Protokol Cumhuriyet Senatosu'nda da kabul edildi.
- 1 Eylül 1971- Katma Protokol'ün ticari hükümleri "Geçici Anlaşma" ile yürürlüğe konuldu.
- 1 Ocak 1973- Katma Protokol yürürlüğe girdi. Birinci gümrük indirimi yapıldı.
- 12 Mayıs 1977- Üçüncü Mali Protokol imzalandı.
- 4-11 Ekim 1978- Türkiye Dördüncü Beş Yıllık Plan süresince Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerinin dondurulması ve aynı dönem için yaklaşık 8 milyar dolar yardım yapılması talebinde bulundu.
- 12 Eylül 1980- Türkiye'de Askeri müdahale yapıldı.
- 25 Mart 1981-Milli Güvenlik Konseyi, demokrasiye geçilmesini takiben AET'ye tam üyelik başvurusunun yapılmasını ve hazırlıklara başlanmasını kararlaştırdı.
- 22 Ocak 1982 – Avrupa Parlamentosu, Türkiye'de genel seçimlerin yapılması ve TBMM'nin oluşmasına kadar Karma Parlamento Komisyonu'nun Avrupa kanadının görevini yenilememesi konusunda kara aldı.
- 16 Eylül 1986- Türkiye-AET Ortaklık Konseyi toplandı. Böylece, 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren dondurulmuş bulunan ilişkilerin canlandırılma süreci başladı.
- 14 Nisan 1987- Türkiye Avrupa Topluluklarına tam üye olmak üzere müracaat etti.

- 27 Nisan 1987- Türkiye'nin üyelik müracaatı Topluluk Bakanlar Konseyi tarafından incelenmek üzere Komisyona havale edildi.
- 20-21 Aralık 1988- Türkiye ile AET arasındaki ticari ve ekonomik sorunları ele almak üzere oluşturulmuş olan Ad-Hoc Komite (özel komite) ikinci kez toplandı ve Türkiye'nin 1978 yılında askıya aldığı yükümlülüklerini yerine getirmek üzere, hızlandırılmış bir takvimi Topluluğa verdi; Takvime işlerlik kazandırdı.
- 18 Aralık 1989- Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna ilişkin Komisyon görüşü açıklandı.
- 30 Eylül 1991- Türkiye-AT Ortaklık Konseyi 1986'dan sonra ilk kez toplandı.
- 21 Ocak 1992 Türkiye ile AT arasından Teknik İşbirliği Anlaşması imzalandı.
- 6 Mart 1995- Türkiye ile AB arasından Gümrük Birliğinin tamamlanması ve uygulanmasına ilişkin usul ve süreleri belirleyen 1/95 sayılı karar kabul edildi.
- 21 Aralık 1985- Türkiye ile AB arasından AKÇT ürünlerini kapsayan Serbest Ticaret Anlaşması parafe edildi.
- 1 Ocak 1996- Türkiye-AB Gümrük Birliği yürürlüğe girdi.
- 12-13 Aralık 1997- Lüksemburg Zirvesi gerçekleşti; Türkiye adaylık perspektifi verilen ülkelerin dışında kaldı; Türkiye, AB ile siyasi ilişkilerini askıya aldığını açıkladı.
- 11-12 Aralık 1999- Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin adaylığı, diğer ülkelerle eşit temelde, resmen onaylandı.
- 4 Temmuz 2000- Başbakanlık bünyesinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kuruldu. 8 Mart 2001- AB Bakanlar Konseyi Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesini kabul etti.
- Mart 2001- TBMM "Topluluk Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Program"ını kabul etti.
- 14-15 Aralık 2001-Avrupa Konseyi Belçika'nın Leaken kentinde toplandı; Zirvenin sonucunda Türkiye'nin katılım müzakerelerine yaklaştığı ve AB'nin geleceği ile ilgili konvansiyon çalışmalarına katılacağı ilan edildi.
- 3 Ağustos 2002- AB Uyum Yasaları TBMM'de kabul edildi.
- 12-13 Aralık 2002 Kopenhag'da toplanan AB zirvesinde Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin ne zaman başlayacağını 2004 Aralık ayında belirleneceği kararı alındı.

Zirvede, 2004 Ekim ayında açıklanacak İlerleme Raporunda Türkiye'nin kriterleri yerine getirdiğinin tespit edilmesi halinde görüşmelerin "gecikme olmaksızın" başlatılması kararı alındı.

EK-3

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerinin hukuki temeli, 12 Eylül 1963'de imzalanan ve 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşmasına dayanmaktadır. Ankara Anlaşması, taraflar arasında kişi, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını öngörmektedir. Buna ilave olarak anlaşma ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu) tam üye olarak katılmasını öngörmektedir.

Ortaklık Anlaşması, hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere, Türkiye'nin AET ile ilişkilerini üç dönemde düzenlemiştir. Bir çerçeve anlaşma niteliğindeki Ankara Anlaşmasında yer verilen hazırlık donemi, 1970 yılında sona ermiştir. Geçiş dönemine ilişkin kuralların yer verildiği Katma Protokol 1973 yılında yürürlüğe girmiştir.

Katma Protokol, Türkiye ile AET arasında sanayi malları ticaretinde uygulanan gümrük vergileri ve her türlü mali yükümlükler ile miktar kısıtlamalarının (kotaların) kaldırılmasına ve Türkiye'nin AET'nin ortak gümrük tarifesine uyumuna ilişkin takvim ve kurallara yer vermiştir.

Söz konusu belge ile, AET'nin, Türkiye'den ithal ettiği sanayi malları ithalatına uyguladığı her türlü gümrük vergisi, benzeri mali yükümlülükler ile miktar kısıtlamalarının kaldırması ve Türkiye'nin de 22 yıllık süre içinde Gümrük Birliğinin gereklerini yerine getirmesi öngörülmüştür.

İlişkilerin Dondurulması

Türkiye, 1978 yılında Gümrük Birliği çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini ileri sürerek Katma Protokolün 60. maddesi çerçevesinde yükümlülüklerini askıya aldığını açıkladı. 1980 yılında ise, Yunanistan'ın üyeliği ve Türkiye'de gerçekleşen 12 Eylül darbesi nedeniyle Türkiye ile AET arasındaki ilişkiler bir süre için tümüyle donduruldu.

1980 sonrasında Ankara ile Brüksel arasındaki kurumsal düzeyde ilk temas, 16 Eylül 1986 tarihindeki "Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklık Konseyi"nin toplanması olmuştur. Bu

olaydan kısa bir süre sonra da, 14 Nisan 1987'de Türkiye tam üyelik başvurusunda bulundu. Ankara yeniden Avrupa'nın gündeminde öne çıkmaya başladı.

Tam Üyelik Müracaatı ve Gümrük Birliği

Tam üyelik müracaatına ilişkin Komisyon görüşü, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önerilerle birlikte açıklanmıştır. Komisyon önerileri doğrultusunda hazırlanan ve "Matutes Paketi" olarak da bilinen işbirliği programı, yürürlük için gerekli olan "oy birliği" sağlanamadığı için uygulamaya konulamadı.

Türkiye-AT Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda, Gümrük Birliğine ilişkin kural ve ilkelerin yer aldığı 1/95 ve 2/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararları kabul edildi, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla sanayi malları ile işlenmiş gıda ürünleri açısından Türkiye ile Avrupa Toplulukları arasında gümrük birliği yürürlüğe girdi.

1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesinde, Türkiye'nin AB'ye aday ülkeler arasında yer verilmemesinin ilişkilerde yaşattığı kısa süreli belirsizlik, 1999 yılı Aralık ayında Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin adaylığının teyidi ile ortadan kalktı ve ilişkiler yeniden canlanmaya başladı.

Helsinki Zirvesi ve Sonrası

1999 yılı Aralık ayında AB Helsinki Zirvesinde Türkiye "diğer aday ülkelerle eşit temelde" genişleme sürecine dahil edilmiştir. Bu gelişme, "hazırlanan katılım öncesi strateji" ile ilişkilere güçlü bir ivme getirmiştir.

Türkiye için geliştirilen Katılım Öncesi Stratejisinin ana unsurlarını oluşturan, Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Kasım 2000'de yayınlandı. Söz konusu Katılım Ortaklığı Belgesi ile AB tarafında Türkiye'ye sağlanacak mali yardımları tek bir çatı altında toplayan Çerçeve Yönetmelik Mart 2001'de kabul edildi. Türkiye'nin Ulusal Programı ise 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar kurulunda kabul edilerek AB Komisyonuna sunuldu.

Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlatılması, Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi koşuluna bağlanmıştır. Türkiye, 2001 yılından itibaren, Kopenhag siyasi kriterlerini

yakalamaya dönük, anayasal ve yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede, 3 Ekim 2001 tarihinde TBMM tarafından Anayasalda gerçekleştirilen toplam 37 maddelik değişiklikten sonra, 3 Ağustos 2002 tarihinde de, Kopenhag Siyasi kriterlerini yakalamaya dönük geniş kapsamlı yasal düzenlemeler TBMM tarafından kabul edilmiştir.

12-13 Aralık 2002'de Kopenhag'da yapılan Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları zirvesinde ise Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin ne zaman başlatılacağı hususu açıklık kazanmıştır. Söz konusu zirve kararına göre, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğinin 2004 Ekim ayında açıklanacak ilerleme raporunda tespit edilmesi şartıyla müzakerelerin gecikme olmadan başlatılması karar alınmıştır.

Türkiye-AB Mali İşbirliği

Katılım Öncesi Stratejisinin önemli bir unsuru olan "mali işbirliği" programı Türkiye için öngörülen mali yardımın tek bir çerçevede toplanması ve Katılım Ortaklığı Belgesinin kabul edilmesine ilişkin AB düzenlemeleri 2001 yılı Mart ayında yürürlüğe konulmuştur. Türkiye tarafından mali yardımların kullanılmasına ilişkin oldukça karmaşık olan prosedürü diğer aday ülkelere ilişkin uygulamaya yakınlaştırmayı öngören düzenleme 17 Aralık 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye'ye yönelik katılım öncesi mali yardıma ilişkin söz konusu Yönetmelik, 1 Ocak 2002 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

Yönetmelik ile, Türkiye-AB Mali İşbirliğinin işleyişine ilişkin süreç, diğer aday ülkelere yakınlaştırılmıştır. Bu Yönetmelikle, ilk defa Türk girişimcilerine PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS (*Community Assistance for Reconstruction, Democratisation and Stabilisation* - Batı Balkanlara yönelik) ve TACIS (*Technical Assistance for the Community of Independent States*) programları kapsamındaki ihalelere katılım imkanı getirilmiştir.

Türkiye'nin üyeliğe hazırlanması çalışmalarına destek sağlamak amacıyla AB tarafından öngörülen mali yardım, diğer aday ülkelerle kıyaslandığında, hem toplam olarak hem de kişi başına düşen yardım miktarı olarak, diğer aday ülkelerin oldukça gerisindedir. Yıllık 178 milyon Euro

civarındaki mali yardımın kişi başına düşen miktarı, yaklaşık 2,8 Büro/yıldır. Oysa bu miktar, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri için yaklaşık kişi başına 30 Euro/yıldır.

TÜRKİYE-AB ORTAKLIK ORGANLARI

Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle yapmış olduğu anlaşmalarda, bu anlaşmalara taraf olan üçüncü ülke hükümetinin temsilcileri ile AB Konseyi temsilcilerinden oluşan "karar alma yetkisine" sahip ortak organlara yer verilmektedir. Üye ülke temsilcilerinin yanında Konseye teknik danışmanlık yapmak üzere Komisyon da, oluşturulan bu organ toplantılarına katılmaktadır. Bu tür organların, özellikle ortaklık anlaşmalarının uygulanmasında önemli görev üstlenmelerinin nedeni, ortaklık anlaşmalarının genellikle, bir çerçeve anlaşma niteliğinde bulunmasıdır.

Bu doğrultuda, Türkiye-AT Ortaklık İlişkisi çerçevesinde oluşturulan organlar şunlardır:

- Ortaklık Konseyi
- Ortaklık Komitesi
- Karma Parlamento Komisyonu
- Türkiye-AT Karma istişare Komitesi
- Gümrük işbirliği Komitesi
- AT Türkiye Gümrük Birliği Ortak Komitesi
- Ortaklık Komitesi Alt-Komiteleri

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin ana çerçevesini belirleyen Ankara Anlaşmasının 6. maddesi, ortaklık ilişkisinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesine olanak sağlamak üzere bir "Ortaklık Konseyi" teşkil edilmesi öngörülmüştür. Anlaşmanın 24. maddesinde ise, Ortaklık Konseyinin "... görevlerinde kendisine yardım edebilecek her komiteyi ve özellikle Anlaşmanın iyi yürütülmesi için gerekli işbirliği devamlılığını sağlayacak bir Komite kurmaya.." karar verebileceğini hükme bağlamıştır.

Bu çerçevede, Türkiye AET Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı kararı ile bir yardımcı organ niteliği taşıyan "Ortaklık Komitesi" oluşturulmuştur. Ayrıca, Anlaşma'nın 27. maddesi Ortaklık

Konseyinin Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komite ile Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Ekonomik ve Sosyal Komite muadili kuruluşlar arasında işbirliği ve diyalogu sağlayacak diğer organların oluşturulması görevini vermiştir. Bu çerçevede, 17 Eylül 1965 tarihinde "Karma Parlamento Komisyonu" oluşturulmuştur. Hazırlık döneminden sonra oluşturulması öngörülen Ekonomik ve Sosyal Komite ile Türkiye'deki muadil kuruluş arasında diyalog sağlayacak yapılanma, 1995 yılı Aralık ayında "Türkiye-AT Karma İstişare Komitesi" adıyla oluşturulmuş ve 1996 yılında çalışmalarına başlamıştır.

Öte yandan gümrük birliğinin tesisine ve daha sonra da sağlıklı işleyişine imkan sağlamak amacıyla, 1969 yılında "Gümrük İşbirliği Komitesi", 1993 yılında "Yönlendirme Komitesi", 1995 yılında "AT Türkiye Gümrük Birliği Ortak Komitesi" ve 11 Nisan 2000 tarihinde gerçekleştirilen 39. Ortaklık Konseyi toplantısıyla da, Türkiye-AT Ortaklık Komitesine bağlı olarak faaliyet göstermek üzere 9 adet " Ortaklık Komitesi Alt-Komiteleri" oluşturulmuştur.

TÜRKİYE İLE AB ARASINDA GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KURULMASI

Türkiye ile Avrupa Toplulukları arasında 1 Ocak 1996 tarihi itibariye yürürlüğe giren gümrük birliği, Türkiye-AB ilişkilerinin kurumsallaştırılması sürecindeki en somut gelişmedir. Aynı zamanda Türkiye-AT Ortaklık ilişkisinin öngördüğü "geçiş döneminin" sonu ve diğer yandan da "nihai aşama"nın başlangıcıdır.

Ankara Anlaşması 2. maddesinde, Anlaşmanın amacı;

"Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek" olarak belirlenmiş ve bu amaca' ulaşılması da yine aynı maddenin 2. paragrafında aşamalı olarak bir gümrük birliği tesisine dayandırılmıştır.

Türkiye, hazırlık dönemini 10 yıla kadar uzatma hakkını kullanmadan 1970 yılında geçiş döneminin, yani gümrük birliğinin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri ile ilgili hükümlerin yer aldığı Katma Protokol'ü imzalamıştır.

23 Kasım 1971 tarihinde imzalanarak, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren "Katma Protokol", 22 yıl sürmesi öngörülen geçiş döneminde karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerinden, Türkiye ile Topluluk arasında bir Gümrük Birliğinin aşamalı olarak yerleşmesini ve Ortaklığın iki tarafın da yararına işlenmesini sağlamak amacıyla Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğunkilere yakınlara sarılmasını ve bunun için gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini öngörmüştür.

Katma Protokol 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, geçici bk anlaşma ile Protokolün ticari hükümleri AET'nin yükümlülükleri açısından Eylül 1971'de başlamıştır.

6 Mart 1995 tarihli Türkiye-AT Ortaklık Konseyi'nin 1/95 ve 2/95 sayılı Kararlarıyla Gümrük Birliğinin uygulama esasları belirlenmiştir. Karar 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Gümrük Birliği sonrasında Türkiye ile AB üyesi ülkeler arasındaki sanayi malları ile işlenmiş gıda ürünleri ticaretinde, (gıda ürünlerinin sanayi payı için) gümrük vergisi ve benzeri mali yükümlülükler kaldırılmıştır. Öte yandan, Türkiye ile AB üyesi ülkeler arasındaki sanayi malları ile işlenmiş gıda ürünleri ticaretinde, miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Gümrük birliği ile birlikte Türkiye ayrıca AB'nin Ortak Gümrük Tarifelerini uygulamaya başlamış ve ortak dış ticaret politikasına uyum sağlama hazırlıkları içine girmiştir.

Bu ana ilkelere ilave olarak, 1/95 Ortaklık Konseyi Kararıyla, AB rekabet mevzuatı, devlet yardımları, fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması, patent, ve standardizasyon gibi ekonomide ve dış ticarete yapısal değişiklik içeren bk çok konu gümrük birliği çerçevesine dahil edilmiştir.